

**ŞEKER PANCARI ZİRAATI İLE ŞEKER
SANAYİİNİN EKONOMİK GELİŞMEYE
ETKİLERİ, TÜRKİYE UYGULAMASI**

(Doktora Tezi)

Zeynep UÇAN

ESKİŞEHİR, 1993 /

ABSTRACT

Dating from the foundation of the republic of Turkey. The Sugar Industry received top priority. The most important aim of Sugar Industry is to help economic and cultural development of country, as well as to meet demand of sugar of the country's by domestic production, increase employment and develop agriculture and animal husbandry.

One of the raw materials of the sugar which is the vital item in the field of human nutrition is the sugar beet. Sugar beet is important from the point-of-view of it's benefits to country's economy as it allows to increase productivity per unit area and employ labor force owing to it's fitness for subsequency and significant share in developing animal husbandry and advantage of using by-products.

Our study called "Influences of Cultivation of Sugar Beets and Sugar Industry on Economic Development, In Practice of Turkey" consists of five parts. In the first part sugar and sugar beets were considered both with respect to Turkey and to world. In the second part production cost factors and their effects on formation of price as well as by-products of sugar beet were dwelled on. In the third part the structure of the Sugar Industry both in Turkey and in the world was taken up. As for part four the effects of cultivation of sugar beet and Sugar Industry on Turkish economy were stressed. In the fifth part in which the study was terminated the sugar policies put into effect in the world and in Turkey were considered and some recommendations towards these policies were given.

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren Şeker Sanayii'ne büyük önem verilmiştir. Şeker Sanayii'nin en önemli amacı ülkenin ekonomik ve kültürel kalkınmasına yardımcı olmaktır. Bunun yanında ülkenin şeker ihtiyacını yerli üretimle karşılamak, istihdamı artırmak, ziraatin ve hayvancılığın gelişmesini sağlamaktır.

İnsanların beslenmesinde ana ihtiyaç maddesi olan şekerin, hammaddelerinden birisi de şeker pancarıdır. Birim alanda verim artışını sağlaması, işgücünü değerlendirmesi, yan ürünlerinin katkısı, hayvancılığı geliştirmesindeki önemli payı ve münavebeye çok uygun bir bitki oluşu ile ülke ekonomisine sağladığı yararlar açısından önemlidir.

Şeker Pancarı Ziraati ile Şeker Sanayii'nin Ekonomik Gelişmeye Etkileri, Türkiye Uygulaması çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde şeker ve şeker pancarının Dünya'da ve Türkiye'de gelişimi, ikinci bölümde Türkiye'de şeker pancarının maliyetini etkileyen unsurlar ile bunların şeker pancarı fiyat oluşumuna etkileri ve şeker pancarı yan ürünleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Şeker Sanayii'nin Dünya'da ve Türkiye'deki yapısı incelenmiştir. Dördüncü bölümde de şeker pancarı ziraati ve Şeker Sanayii'nin Türkiye ekonomisine etkileri vurgulanmıştır. Son bölüm olan beşinci bölümde Dünya'da ve Türkiye'de şeker politikaları incelenip bu politikalara ilişkin öneriler yer almıştır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TABLolar LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. ŞEKER VE ŞEKER PANCARI	4
1.1. ŞEKER	4
1.1.1. Şekerin Tanımı ve Önemi	4
1.1.1.1. Şekerin Tanımı	4
1.1.1.2. Şekerin Önemi	5
1.1.2. Şekerin Tarihi Gelişimi	5
1.1.2.1. Dünyada Gelişimi	5
1.1.2.2. Türkiye’de Gelişimi	7
1.1.3. Şekerin Ham Maddeleri	8
1.1.3.1. Şeker Kamışı	8
1.1.3.2. Şeker Pancarı	9

1.2. ŞEKER PANCARI	10
1.2.1. Dünyada Şeker Pancarı	10
1.2.1.1. Gelişimi	10
1.2.1.2. Ekim Alanları	11
1.2.1.3. Üretimi	15
1.2.1.4. Verimliliği	15
1.2.1.5. Fiyatları	19
1.2.2. Türkiye’de Şeker Pancarı	21
1.2.2.1. Gelişimi	21
1.2.2.2. Ekim Alanları	23
1.2.2.3. Üretimi	30
1.2.2.4. Verimliliği	31
1.2.2.5. Fiyatları	36
1.2.2.5.1. Kademeli Fiyatlar	36
1.2.2.5.2. Tek Fiyat	36
1.2.2.5.3. Polar Şeker Varlığı Esasına Göre Fiyat	39
2. TÜRKİYE’DE ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİ	44
2.1. ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİ FAKTÖRLERİ	44
2.1.1. Tarla Kirası	44
2.1.2. Gübreleme	45
2.1.3. Çeki Gücü	47
2.1.4. İşçilik	50
2.1.5. Çeşitli Giderler	52
2.2. ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİNİ ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER	52
2.2.1. Tarım Araç ve Gereçlerindeki Fiyat Artışları	52
2.2.2. Toptan Eşya Fiyatları	54

2.2.3. Tüketici Fiyatları İndeksleri	56
2.3. ŞEKER PANCARI MALİYETİ VE FİYAT OLUŞUMU	58
2.3.1. Şeker Pancarı Maliyeti	58
2.3.2. Şeker Pancarı Maliyet ve Fiyat İlişkisi	60
2.4. ŞEKER PANCARI YAN ÜRÜNLERİ	62
2.4.1. Pancar Küspesi	62
2.4.2. Melas	63
2.4.3. Alkol Üretimi	64
3. ŞEKER SANAYİİ	66
3.1. DÜNYADA ŞEKER SANAYİİ	66
3.1.1. Şeker Üretimi	66
3.1.2. Şeker Tüketimi	72
3.1.2.1. Şeker Tüketimi	73
3.1.2.2. Kişi Başına Şeker Tüketimi	77
3.1.3. Şeker Stokları	77
3.1.4. Şeker Fiyatları	79
3.2. TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİİ	83
3.2.1. Şeker Üretimi	83
3.2.2. Şeker Tüketimi	86
3.2.2.1. Şeker Tüketimi	86
3.2.2.2. Kişi Başına Şeker Tüketimi	88
3.2.2.3. Şeker Tüketiminin Ulaşacağı Doymuşluk Noktası	90
3.2.3. Şeker Stokları	93
3.2.4. Şeker Fiyatları	95
3.3. TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİİ YAPISI	98
3.3.1. Şeker Sanayii Statüsü	99
3.3.2. Şeker Sanayii Kuruluşu	100
3.3.3. Şeker Sanayii Organizasyonu	100

3.3.4. Şeker Sanayii İştirakleri	101
4. ŞEKER PANCARI ZİRAAT VE SANAYİİ'NİN	
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	104
4.1. TARIM VE TARIM TEKNİĞİNE ETKİSİ	104
4.2. HAYVANCILIĞA ETKİSİ	107
4.3. İSTİHDAMA ETKİSİ	109
4.4. SANAYİE ETKİSİ	110
4.5. DIŞ TİCARETE ETKİSİ	114
4.5.1. Şeker İthalı	114
4.5.2. Şeker İhracı	118
4.5.3. Melas İhracı	122
4.5.4. Alkol İhracı	122
4.6. MİLLİ GELİRE ETKİSİ	124
4.7. SOSYAL ETKİSİ	124
4.7.1. Sosyal Hayata Etkisi	124
4.7.2. Kültürel Etkisi	126
5. ŞEKER POLİTİKALARI	128
5.1. DÜNYADA ŞEKER POLİTİKASI	128
5.1.1. Üretim, Tüketim Politikaları	128
5.1.2. Şeker Fiyatı Politikaları	130
5.1.3. Ortak Pazarda Şeker Politikaları	132
5.2. TÜRKİYE'DE ŞEKER POLİTİKASI	133
5.2.1. Planlı Dönem Öncesi Politikalar	134
5.2.2. Planlı Dönem Sonrası Politikalar	136
5.3. TÜRKİYE'DE ŞEKER POLİTİKALARINA ÖNERİLER	140
5.3.1. Ödemelerin Zamanında Yapılması	141
5.3.2. Avans Ödemeleri	141
5.3.3. Kimyevi Gübre Temini	142
5.3.4. Fiyatların İlanı	144

5.3.5. Kuruluşların Görüşleri	145
5.3.6. Özel Şeker Fabrikalarının Holding Haline Getirilmesi	145
SONUÇ	147
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	I-VIII

TABLolar LİSTESİ

No	Tablonun Adı	Sayfa No
1	Başlıca Ülkelerde Şeker Pancarı Ekim Alanları	13
2	Başlıca Ülkelerde Şeker Pancarı Üretimi (1000 Ton)	16
3	Başlıca Ülkelerde Şeker Pancarı Verimi (kg/ha)	18
4	Dünyada Şeker Pancarı Fiyatları	20
5	Köy Sayısı, Taahhüt ve Ekim Durumu	24
6	Ekim Alanının Pancar Eken Çiftçi Sayısına Göre Dağılımı	25
7	Ekim Alanının Tarla Büyüklüğüne Göre Dağılımı	26
8	Türkiye’de Bölgelere Göre Şeker Pancarı Ekim, Hasat Sahası, Üretim ve Verim Durumu (1988-1990)	28
9	Türkiye’de İşlenen Pancar Miktarı	32
10	Türkiye’de Pancar ve Şeker Verimleri	34
11	Kademeli Şeker Pancarı Alım Fiyatları	37
12	Şeker Pancarı Tek Alım Fiyatları	38
13	Polar Şeker Varlığı Esasına Göre Şeker Pancarı Alım Fiyatları	40
14	Türkiye’de Fabrikalar İtibariyle Kesin Pancar Bedelleri	43
15	Kimyevi Gübre Perakende Satış Fiyatları	46
16	Akaryakıt Perakende Satış Fiyatları (Ankara olarak)	49
17	Günlük Asgari Ücretler	51
18	Tarım Araç ve Gereçlerinin Toptan Alım Fiyatları ve Yıllık Artış Oranları	53

No	Tablonun Adı	Sayfa No
19	Toptan Eşya Fiyatları Genel İndeks Aylık ve Yıllık Değişim Oranları (1987=100)	55
20	Tüketici Fiyat İndeksleri Aylık ve Yıllık Değişim Oranları	57
21	1992 Yılı Şeker Pancarı Üretim Maliyeti	59
22	1970-1990 Yılları Fiyat ve Maliyet İlişkileri	61
23	Dünya Şeker Üretimi (1000 Milyon Ton).....	69
24	Dünyada Kamış ve Pancar Şekeri Üretimleri ile Toplam Üretimdeki Yüzdesi (1000 Milyon Ton)	70
25	Avrupa Ülkelerinde Pancar Şekeri Üretimi (1000 Milyon Ton)	71
26	Dünya Şeker Tüketimi (1000 Milyon Ton)	74
27	Bazı Ülkelerin ve Toplulukların Şeker Tüketimi (1000 Milyon Ton).	75
28	Avrupa Topluluğu Üye Ülkeleri ile Komşu Ülkelerin Şeker Tüketimleri (1000 Milyon Ton).....	76
29	Bazı Ülkelerde Kişi Başına Düşen Şeker Tüketimi (kg)	78
30	Dünya Şeker Stokları ve Bilançosu (1000 Milyon Ton)	80
31	Londra ve Paris Şeker Borsalarında Yıllık Ortalama Şeker Fiyatları FOB Avrupa Limanları (US \$ Milyon Ton)	82
32	1926-1991 Yılları Arasında Türkiye'de Şeker Üretimi (Ton)	84
33	Türkiye'de Şeker Tüketimi 1927-1990 (Ton)	87
34	Türkiye'de Kişi Başına Şeker Tüketimi (1927-1990)	88
35	Türkiye ile Aynı İklim Kuşağında Bulunan Ülkelerde Kişi Başına Şeker Tüketimi (kg)	92
36	Türkiye'de Şeker Stokları ve Bilançosu (1000 Ton)	94
37	Türkiye'de Şeker Fiyatları (1926-1991)	97
38	Türkiye'de Şeker Sanayii İştirakleri	103
39	Şeker Endüstrisinde İşgücü İstihdamı	111
40	Bir Dekarda Çalışan İşçi Sayısı	112
41	Şeker İthalı	116
42	Şeker İhraç Miktarları ve Sağlanan Döviz Tutarları	119
43	Melas İhracatı ve Döviz Girdisi	123
44	Şeker Sanayiinin Yarattığı Katma Değer	125

GRAFİKLER LİSTESİ

No	Grafiğin Adı	Sayfa No
1	Avrupa Topluluğunda Şeker Pancarı Ekim Alanlarının Dağılımı	14
2	Şeker Pancarı Kotasının AT Ülkeleri Arasında Dağılımı	21
3	Türkiye'de Pancar Ekilen Alan ve Bedeli Ödenen Pancar	29
4	Türkiye'de Hektar Başına Pancar ve Şeker Verimleri	35
5	Türkiye'de Kişi Başına Şeker Tüketimi	91
6	Türkiye'de Şeker Üretim-Tüketim Yıl Sonu Stok Durumu	96
7	Türkiye'de Şeker İthal ve İhracı	117

KISALTMALAR

AT	:	Avrupa Topluluğu
B	:	Basım
C	:	Cilt
Çev	:	Çeviren
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
EİTİA	:	Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi
İİBF	:	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
S	:	Sayı
s	:	Sayfa
Y	:	Yıl

GİRİŞ

İnsanların sağlık durumları, yeni nesillerin büyüme ve gelişmeleri, fikri ve bedeni çalışmalarını ve iş verimleri, hergün yedikleri besinler ile çok yakından ilgilidir. Alınan besin maddelerinin ödevi, insanın enerji ihtiyacını karşılamak ve vücut için gerekli yapı taşlarını vermektir. Gıdalarımız içerisinde önemli bir yer alan şeker, yüksek enerji ve saf besin kaynağı olması nedeni ile insanlar için hayati önem taşımaktadır.

Dünya nüfusu hızla artarken, ülkeler beslenme, barınma ve yaşama düzeylerinin daha da iyileştirilmesi yönünde yeni atılımlara girmekte; bu etkinlikler sonucu olarak tarımda ve endüstride çarpıcı değişme ve gelişmeler görülmektedir.

Daha iyi beslenme ve barınmayla daha iyi yaşam koşullarına kavuşma tutkusu, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye insanında etkisi altına almaktadır. Bu durumda, artan nüfusun ve hayvan varlığının daha iyi beslenmesi ve ekonomiye gerekli katkıların sağlanması, Şeker Sanayii'nin hammadde gereksiniminin karşılanması için şeker pancarı üretiminin büyük ölçüde artırılması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise, sınırlı doğal kaynakların daha bilinçli ve etkili biçimde kullanılmasına, mevcut potansiyelin etkin bir şekilde üretime sokulmasına bağlıdır.

Şeker pancarı, modern tarım tekniklerinin uygulanmasına çok elverişlidir. İstikrarlı bir tarım ürünü olması ve tarım tekniklerinin uygulanmasına da elverişli bulunması nedeniyle; şeker pancarı tarımı yapılan bölgelerde, modern tarım alet ve ekipmanları ve bunların uygulanma alanları çok büyük gelişme göstermiştir.

Türkiye’de teknik tarımın uygulanmasındaki öncülüğü, birim alandan verim artışını sağlaması, iş gücünü değerlendirmesi, yan ürünlerinin ucuz yem maddesi olarak kullanılması, hayvancılığı geliştirmesindeki önemli payı ve munavebeye çok uygun bir bitki oluşu ile, yurt ekonomisine sağladığı yararlar açısından tüm tarımsal ürünler arasındaki değerli yerini korumaktadır. Bu bakımdan şeker pancarı üretiminin teşviki ve artırılması bir zorunluluktur.

Şeker Sanayii, talep piyasası yönünden, pancar satın alma monopsonuna, arz piyasası yönünden ise, pancar işleyerek şeker satma monopolüne sahip bir endüstridir. Bu endüstride 1992 Yılı itibariyle özel şirketlere ait 5 fabrika, Türk Şeker Şirketine ait 22 fabrika olmak üzere toplam 27 şeker fabrikası üretim yapmaktadır.

Şeker Sanayii’nin kuruluş amacı, ülkenin şeker ihtiyacını yerli üretimle karşılamakla beraber, pancar üreticisine, finansman ve girdi sağlamak ve şeker üretimi ihtiyacını karşılayabilecek pancar üretimi ile ilgili ekim alanlarını sınırlandırabilmektir. Pancar üretiminde destekleme politikası izlenirken, ekimden önce taban fiyatı, erken sökme primumu vb. unsurlar ürünün özelliklerine ve ülke ekonomisindeki coğrafi yerlerine göre tespit edilmektedir. Görülüyor ki, Türkiye’nin sanayi ünitelerinden biri olan Şeker Fabrikaları A.Ş. ülke ekonomisi için bir gelişme faktörü, bir gelişme kutbu olduğu kadar talep piyasası yönünden monopsonist bir özellik de gösterdiğinden dolayı, zaman zaman şeker pancarı üreticilerin üretimlerini sınırlandırmaktadır. Öte yandan da, verimliliği artırabilecek yeni teknik cihazların satışını kabul ettirme ve geleneksel üretim yapısını etkileme avantajına sahiptir. Bu yaklaşımlardan yola çıkarak geliştireceğimiz tezimizde öncelikle Şeker pancarı ve Şeker Sanayii’nin dünyadaki gelişimi ve durumu ele alındıktan sonra Türkiye’deki durumu belirlenmeye çalışılarak bu sektörün Türkiye Ekonomisine yaptığı

katkılar incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda yapılandırılmış olan tezimiz beş bölümden oluşmuştur. İlk bölümde Şeker ve şeker pancarı dünyada ve Türkiye’de incelenmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye’de şeker pancarı üretim maliyeti faktörleri ile fiyat oluşumu ve yan ürünleri verildikten sonra üçüncü bölümde yine Şeker Sanayii dünyada ve Türkiye’de ele alınarak Şeker Sanayii yapısı incelenmiştir. Şeker Pancarı ziraat ve sanayiinin Türkiye Ekonomisine etkileri dördüncü bölümde vurgulanmıştır. Beşinci bölümümüzde yer alan dünya da ve Türkiye’de Şeker Politikaları incelenip bu politikalara öneriler yer almıştır.

1. ŞEKER VE ŞEKER PANCARI

1.1. ŞEKER

1.1.1. Şekerin Tanımı ve Önemi

1.1.1.1. Şekerin Tanımı

Yunanlı bilgin ve tarihçi Dioskorides MÖ. 50 yılında yazdığı “De materia medica” adlı eserinde, Hindistan ve Arabistan’da bir çeşit bal bulunduğunu ve bu baldan aynen tuza benzeyen bir madde kazanıldığını belirtmekte ve bu bala “saccharan” adı verildiğini bildirmektedir. Daha sonra, bu kelime, Romalı tarihçi Plinius’un kitabında “saccharum” şeklinde tekrarlanmış ve latinceye bu şekilde geçmiştir. İngilizce’de “sugar”, Fransızca’da “sucre”, Almanca’da “zucker”, İtalyanca’da “zucchero” İspanyolca ve Portekizce’de de “azúcar” şeklini almıştır. Türkçe’deki şeker kelimesi ise, Arapça’daki “sukkar” kelimesinin dilimize adapte ettirilmiş bir şeklidir.¹

Türkçe’de şeker kelimesi dar manada kullanılmaktadır. Şeker kelimesi ile sadece kristal ve toz şeker maddeleri kastedilir. Bu anlamdaki şekere Saachareze denilmektedir. Şeker kimyada karbonhidratlar diye isimlendirilen gruba dahildir.²

¹ Orhan ÜÇOK, Minci AKINCI ve Diğerleri, Cumhuriyetimizin 50. Yılında Şeker Sanayimiz, Ankara, 1973, s. 13.

² Erol ZEYTİNOĞLU, Türkiye’de Şeker Endüstrisi, İstanbul, 1964, s. 1.

Şeker, beyaz renkli kokusuz besleyici ve enerji verici kristalik yapıda bir gıda maddesidir. Güneş ışıklarının enerjisi, havanın karbondioksiti ve suyun bitki yapraklarında meydana getirdiği özel reaksiyonlar sonucunda oluşur.

1.1.1.2. Şekerin Önemi

Vücudumuzun işlemlerini ve hayatımızın devamını sağlayan besin maddelerinin en tatlısı, en safı, en önemlisi şekerdir. Bitkilerin güneşten aldıkları ışınlar etkisi ile, canlıların yaşayabilmeleri için muhtaç buldukları temel maddeler olan oksijen, hidrojen ve kömürü birleştirerek meydana getirdikleri şeker, kimyadaki formülü ($C_2H_{22}O_{11}$) ile adı sakaraz olan bir karbonhidrattır.³

Şekerin önemi yalnız tatlı olduğu ve yediğimiz besinleri tatlandırdığı için değildir. Vücutta yakıldığı zaman bize hareket etmek ve yaşamak için gerekli enerjiyi en kolay biçimde vermektedir. Hastalıklara karşıda bir nevi koruyuculuk görevi yapar.⁴ Beslenmedeki üç önemli katkısını kısaca; tatlandırıcı ve lezzet verici bir madde, enerji veren besleyici bir gıda ve vücutta koruyucu bir rol oynar şeklinde sıralayabiliriz. Bütün bunların yanında çok kolay hazmedilen bir maddedir.

Meyveler, sebzeler ve benzeri çeşitli bitkilerin bünyelerinde az veya çok şeker bulunmasına rağmen geliştirilerek şeker elde edilebilir hale getirilen iki ham madde şeker kamışı ile şeker pancarıdır.

1.1.2. Şekerin Tarihi Gelişimi

1.1.2.1. Dünyada Gelişimi

Dünyadaki bütün insanların tatlı bir yiyeceğe ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç, bugün olduğu gibi ilkel devirlerde de mevcuttu. Şekerin ilk kaynağı şeker kamışı olmuştur.

³ Turan VELDET, "Vücudumuzun En Önemli, En Tatlı, En Saf ve En Ucuz Kuvvet Kaynağı Şekerdir", *Pancar Dergisi*, S. 159, 15 Aralık 1965, s. 3.

⁴ Sadettin KARAERKER, "Şekerin İnsan Beslenmesindeki Önemi", *Pancar Dergisi*, S. 184, 17 Ocak 1968, s. 15.

Şeker pancarından şeker elde edilmesinden yüzlerce yıl önce, şeker kamışı tropikal bölgelerde yetiştirilmekteydi. Ayrıca Hıristiyanlık doğmadan Hindistan ve Uzak Doğu'da bilinmekteydi. Bu bitkinin geliştirilip diğer ülkelere yayılmasında Arapların, Venedikli tüccarların, Portekizlilerin ve diğer bazı ulusların katkısı olmuştur.

Şeker kamışı tarımı ve şeker üretimi 1530-1630 yılları arasındaki yüzyıllık dönemde bütün orta Amerika bölgesine yerleşmiştir. Fransızlar 1715-1737 yılları arasında Afrika'nın doğusunda Revnian ve Mauritius adalarında üretime geçmişlerdir. 1817 yılında bu sanayinin İngilizler tarafından Avustralya'da 1850 yıllarında güney Afrika'da ve 1858 yılında da İsmail Paşa'nın teşvikiyle Mısır'da yaygın bir şekilde yetiştirilmiştir.⁵

İngiltere'nin önce 1807 yılında, İngiliz topluluğunda sonrada bütün dünyada esir ticaretini kanun dışı ilan etmesi ve daha sonraları, köleliğin, Amerika'da, Kuzey-Güney savaşları sonunda 1865 ve nihayet Küba'da 1880 yılında kaldırılması, bu büyük bölgedeki şeker sanayilerini fazlasıyla etkilemiş ve sarsmıştır. Kamış sanayinin geçirdiği bu kriz önce Avrupa'da, sonrada bütün dünyada şeker pancarından şeker üretiminin yerleşmesinde ve gelişmesinde büyük ölçüde yararlı olmuştur.

İnsanlar ellerindeki değişik bitki türleri ile uğraşırken, şeker pancarı içinde birçok iddia ileri sürmüşlerdir. Örneğin, Yunanlı hekim Hippocrates pancarın tıbbi değeri olduğunu belirtmiştir.

1500'lerde şeker pancarının iyi bir saç losyonu veya şaraba katılabilen iyi bir katkı maddesi olduğu iddialarının yanı sıra, kökünün tatlılığıda bildirilmiştir. Pancarın değerli özellikleri olan bir bitki olarak kabul edilmesi ancak 1700'lerde olmuştur.

Pancar da ekstraksiyon yoluyla elde edilebilecek şekerin depo edilmiş olduğu Alman kimyageri Andreas Sigismund Marggraf tarafından 1747 yılında ispatlanmıştır. Marggraf, "beyaz mangold", "şekerli kök" ve "kırmızı mangold" üzerinde çalışmıştır. Pancardan alkolle ekstraksiyon yapmış ve bu surette ortaya çıkan kristallerin, şeker kamışından elde

⁵ Thomas THEIS "Bir Besin Kaynağı Olarak Şeker Pancarı", Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ya. No: 205, s. 74.

edilen şekerlerle fiziksel ve kimyasal özellikler bakımından bir fark olmadığını ispatlamıştır. Bu buluşunda “Tatlı tuz şeker, şeker kamışından elde edildiği gibi pancar bitkisinden de elde edilebilir” şeklinde açıklamıştır.

Marggraf’ın bu buluşu ancak 40 yıl sonra talebesi Franz Karl Achard tarafından pratiğe geçirilmiştir. Achard’ın çalışmaları Prusya Kralı III William Fraderik’in dikkatini çekmiş ve kral Silezya’nın Cunern şehrinde ilk şeker pancarı fabrikasının inşasını finanse ederek 1802 yılında bu fabrikanın işlemeye başlamasından sonra da pancardan ekonomik olarak şeker elde edilebileceği açıkça anlaşılmıştır. Bundan sonra, pancardan şeker üretimi Avrupa kıtasına süratle yayılmış olup, 19. yy. ortalarında da önemli bir endüstri haline gelmiştir. Avrupa’da pancardan şeker üretiminin başarı ile yürütülmesi A.B.D.’de de yerli bir şeker pancarı endüstrisinin kurulabilmesine önder olmuştur. 1879 yılında da ABD ekonomik olarak şeker pancarından şeker elde edileceği ispatlanmış ve daha sonraki gelişimi ve bugünkü durumu federal hükümetin uyguladığı kontrollerle devam etmektedir.⁶

1.1.2.2. Türkiye’de Gelişimi

Tropik ve subtropik iklimler bitkisi olan ve dünya şeker üretiminin yaklaşık %60’ını temin eden şeker kamışı gıda maddeleri zengin ve ratıp topraklarda gelişir. Şeker kamışı ziraatinin Türkiye’de yapılması imkanlarını araştıran ve üretime en elverişli olacağı düşünülen Çukurova’da Türkiye Şeker Şirketi tarafından devamlı tetkik ve etüdler yapılmaktadır.

Türkiye’de pancar şekerinin tarihi Tanzimatla başlar. O devirde ilk şeker sanayiinin tesis teşebbüsü İstanbul tüccarlarından Arnavutköylü Dimitri Efendi isimindeki bir tüccar tarafından yapılmış ve 11 Mart 1840 tarihinde 10 yıl imtiyaz ile kendisine sur dışında bir pancar şeker fabrikası kurmasına izin verilmiştir. Aynı tarihlerde diğer bir teşebbüste Osmanlı İmparatorluğu Hassa Müş’iri Rauf Paşa tarafından yapılmıştır.

⁶ THEIS, “Bir Besin...”, s. 78.

İlk kayda değer çalışmalarda Uşakta Nuri Şeker'in öncülüğünde bazı yerli müteşebbisler bir şeker fabrikası kurma amacıyla bir araya gelerek "Uşak Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketi" adıyla 19 Nisan 1923 yılı başlarında bir şirket kurmuşlardır.⁷

Şeker pancarı tarımı, tarımsal kalkınmamızda büyük rol oynamıştır. Şeker pancarı ekim nöbetine sokulmak suretiyle monokültür tarımsal bünyeyi polikültür tarımsal bünyeye çevirmiştir.

1.1.3. Şekerin Ham Maddeleri

Şeker kamışından elde edilen şeker ile şeker pancarından elde edilen şeker arasında kimyevi bileşim, tad ve besin değeri bakımından hiç bir fark yoktur.⁸ Yanyana konulduklarında bu iki şekerin hangi bitkiden elde edildiğini ayırt etmek de mümkün değildir.

1.1.3.1. Şeker Kamışı

Şeker kamışı plantasyonu için toprak, ağır aletlerle hazırlanır ve sürme işlemi derinden olur. Tohum olarak kullanılacak kamışlar, bitkinin tepesinden kesilmiş ve 30-60 cm. arasındaki parçalar olup 1-1.5 m. ara ile dikilirler ve dipleri 5-10 cm. kalınlığında toprak ile örtülür. Plantasyon işlemi, toprağın rutubete ve hararete hazır olduğu her zaman yapılabilir. Bitkinin kökü toprağa yerleşir yerleşmez şeker kamışı büyümeye başlar.⁹

Sapların uçlarında tüylü, süpürge biçiminde yapraklar vardır. Kamışlar diplerinden kesilir yapraklarından ayrılır ve bu kamışlar fabrikalarda silindirler arasından geçirilerek sıkılır. Elde edilen ham öz su, kireç suyuyla karıştırılarak içindeki yabancı maddelerden ayrılır ve basınç altında sülfirdioksitle karıştırılır. Özsu, boşalma tencerelerinde, düşük bir sıcaklıkta buharlaştırılarak koyu bir şurup (melas) haline getirilir. Böylece şeker,

⁷ Turan VELDET, 30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii, Ankara, 1958, s. 18.

⁸ Mustafa DİNÇER, "Türkiye'nin Şeker Üretimi ile Tüketimi Durumu", Pancar Dergisi, S. 226, 20 Temmuz 1971, s. 3.

⁹ Encyclopaedia Britannica, C. 21, London, 1962, s. 524.

“şeker billûru” halini alır. Şurubun bir kısmı billurlaşmayıp, billurlara yapışık bir halde kalır. Kahverengindeki bu yapışkan maddenin tamamı “santrifüj” denen döner büyük silindirlere konur, şurubun büyük bir kısmı silindirin yanlarındaki deliklerden fıskırır, içeride de saf şeker kalır. Geriye kalan melas da ya alkol yapımında kullanılır, ya da yem olarak hayvanlara verilir. Saf şeker, içindeki yabancı maddelerden dolayı kahverengiyle beyaz arasındadır. Satışa çıkarılmadan önce iyice eritilip pamuk süzgeçlerden geçirilir. Beyazlığını arttırmak için içerisine çivit katıldığıda olur. Yabancı maddeler kemik isinden geçirilerek süzülür. Sonra şeker kurutulur ve piyasaya sürülür.¹⁰

1.1.3.2. Şeker Pancarı

Ilıman iklim kuşağı bitkisi olan şeker pancarının kuzeyden güneye, düşük rakımlı sahil ovalarından, 2000 metre civarında rakımlı yüksek yaylalara kadar, geniş bir yetişme alanı vardır.

Şeker pancarından şeker elde edilmesi, Vagonlarla fabrikaya getirilen pancarlar kuvvetli bir su akımı ile yıkanıp üzerindeki topraklar, çamurlar temizlenir, otomatik olarak keskin bıçaklı silindirler arasından geçirilerek dilim dilim kesilir. Bu parçalar büyük sarnıçlarda, basınçlı sıcak su içinde bulundurulur. Böylece pancarların öz suları çıkar. Bu öz su kireç kaymağı, karbondioksit gazı ile işlenir, çeşitli süzgeçlerden geçirilir. Sülfürdioksitle rengi açılır. Geniş kaplara konarak koyu şurup haline getirilir. Sonra “sontrifüj” makinelerinde şeker, içinde bulunduğu sıvıdan ayrılır. Bu sıvıda melastır. %50 şekerlidir. Sarnıçlardan ispirto fabrikasına gönderilerek ilkel madde olarak kullanılır. Küp şeker yapılacaksa kristal şeker tekrar eritilip süzülür. Küp vakomunda pişirilerek soğutucuya indirilir. Şurupları kristale gider. Elde edilen küp tozu topak kırıncıdan geçerek ekatörle küp şeker dairesine gider. Höve aparatınca çubuk şeklinde sıkıştırılıp kurutulur. Bıçakla kesilir. Bunlar da toplanıp otomatik kantarda tartılarak torbaların ağızları dikilir.¹¹

¹⁰ Hayat ANSİKLOPEDİSİ, C. 6, Ankara, s. 2983.

¹¹ Zeki ÖZYAR, “Şeker Sanayii”, Şeker Dergisi, C. XI. Y. 23, 29 Ekim 1973, s. 1.

1.2. ŞEKER PANCARI

1.2.1. Dünyada Şeker Pancarı

Şeker pancarı, yüksek enerji ve saf besin kaynağı olması nedeni ile insanlar için hayati önem taşımaktadır. Şeker kamışı ile birlikte dünyanın bütün şeker kaynağını oluşturmaktadır.

Besin kaynağı olarak şeker pancarının bitkiler aleminde önemli bir yeri vardır. Taksonomik yönden bu yer, dünyamızda bulunan 300.000 tür yüksek bitki içerisinde çok küçük bir bölümü kapsar. Bununla beraber şeker pancarı, dünya nüfusunu besleyen bir düzine kadar bitkiden birisidir. Yıllar boyunca insanlar en az 3000 bitki türünü besin maddesi olarak denemiştir. Bugün, bunlardan ancak 150 kadarı ile yetinilmektedir. Şeker pancarı bunların arasında en verimli gruba dahil olup, besin değeri bakımından da pirinç, mısır, buğday, patates, fasulye gibi bitkilerle aynı ayarda tutulmaktadır.¹²

Şeker pancarının yüksek değerliliğinin tek nedeni her yönüyle tatminkar oluşudur. Güneş ışığını depolanmış enerjiye çevirme yeteneği açısından pancarla aynı seviyede olan pek az bitki vardır. Ayrıca dayanıklı bir bitkidir. Genç bitkiler aletlerin hırpalanmasına, soğuğa sıcağa, kuraklığa ve yaprak zaiyatına karşı çok iyi mukavemet gösterirler.

Dünyanın temel besin bitkileri arasında çok önemli bir yeri olan şeker pancarının yetiştirildiği ülkelerde tarım ekonomisine çok büyük katkısı vardır.

1.2.1.1. Gelişimi

Dünyanın ılıman ve serin olan kuzey yarım küresi şeker pancarı bitkisinin yetiştirilmesine uygun bir bölgedir. Fakat çeşitli iklim şartlarındaki uyabilmektedir. Kuzey eyaletlerindeki 2100 m rakımlı, kurak sedimentar, engebeli vadilerde yetişmektedir. Buna karşılık yarı-tropik bölgede bulunan, rakımı deniz seviyesinden daha düşük California Imperial Volley'de şeker pancarı yetiştirilmektedir. Buradaki topraklar alkali reaksiyonda olup, sulama zorunluluğu vardır ve sıcaklıkta 49°C'ye kadar çıkmaktadır. Bunlardan

¹² THEIS, "Bir Besin...", s. 14.

tamamen değişik bir ekolojik üretim bölgesi de, son zamanlarda pancar ekiminin genişlemekte olduğu, orta-kuzey eyaletlerinin Red River Valley alanlarıdır. Buralardaki topraklar prairi tipinde olup, rutubet çok sınırlı olan yağışlara bağlıdır ve don olayının görülmediği devre çok kısadır.¹³

Modern tarım teknolojisi uygulanasına şeker pancarı çok elverişlidir. Pancar tarımı tam mekanize hale gelmiştir. Monogerm çeşitlerin geliştirilmesi, pancar tarımının tam olarak mekanize edilmesini önleyen son engelin aşılmasını da sağlamıştır. Şeker pancarı münavebe içinde çok uygun bir bitkidir. Derin köklü bir bitki oluşu ve pancar tarımında otların büyümesine meydan verilmemesi, hububat-yem bitkisi-şeker pancarı şeklindeki bir münavebede pancarın çok kullanışlı olmasını sağlar.

Şeker pancarının tadı bilinmekle beraber, orjini ancak 1592 yılında Fransız Oliver De Serres'in pancardan elde ettiği usareyi kaynattığında kırmızı ve tatlı bir pekmez elde etmesi ile araştırmaya başlanılmış ve daha sonraları 1747 yılında Andreas Sigmund Margrat'ın yaptığı kimyasal analizlerle "saccharaz" olduğu anlaşılmıştır. Margrat'ın üzerinde çalıştığı yıllarda, pancarda şeker oranı %0,5-1,5 civarında olduğu için şeker üretimi başarısız olmuştur. Öğrencisi Franz Carl Achard yoğun çalışmaları sonucunda, uyguladığı seleksiyon islahı metodu ile pancardan şeker oranını %5'e çıkarmıştır. 1798'de kendi imalathanelerinde pancardan ilk şekerini (5 kg) elde etme başarısıdır. Dünya'da ilk şeker fabrikası 1801 yılında Prusya devletinin yardımı ile Silizya eyaleti Cunern'de kurulmuştur.¹⁴

1.2.1.2. Ekim Alanları

Şeker pancarı tarımında pancarın yapısındaki şeker miktarını artırmak için ekim yapılan sahanın mümkün olabilecek en üst düzeye çıkarılması yolu benimsenmiştir. Birbirini takip eden yıllarda yetiştirilen şeker pancarı ekim alanlarının ekonomik olarak

¹³ Habil AKILTEPE, Sabri MALKOÇ ve Diğerleri, *Türkiye Şeker Sanayii ve Şeker Pancarı Ziraatı*, Ankara, 1964, s. 27.

¹⁴ Celal ER, Nadire KISAOĞLU, "Şekerin Tarihçesi, Ülkemizde Şeker Pancarı, Tarım ve Sanayii'nin Günümüzdeki Durumu", *Karınca*, 52 (591), Mart 1986, s. 16-21.

kullanılmasını hem de şeker pancarının verim ve kalitesinde birtakım olumsuz etkiler yapmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda toprakların temel toprak etüdleri yapılarak sınıflandırılmış ve haritaları çıkartılmıştır. Bu ülkelerin tarımcıları ellerindeki bilimsel verilere göre hangi topraklarda hangi bitkileri yetiştireceklerini ve ne kadar verim alabileceklerini tesbit etmişlerdir.

Bugünün dünyasında benimsenen ve uygulanan ileri seviyedeki intensif tarımın esasını tarıma ayrılan arazinin en aza indirilmesi teşkil etmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için en az sahadan en yüksek ve kaliteli verimi elde etmek için üstün çaba sarf edilmekte araştırma ve çalışmalar yoğunlaştırılmaktadır.¹⁵ Bu düşüncenin doğrultusunda dünya'da şeker pancarı ekim alanlarında son yıllarda bir düşüş görülmektedir.

Tablo 1'de Dünyada başlıca ülkelerde şeker pancarı ekim alanları yıllar itibariyle ele alınmıştır. Bu tabloya göre 1979-81 yılında 9004 olan ekim alanı 1989 yılında azalarak 8599 olmuştur. Belli başlı ülkelerdeki şeker pancarı ekim alanlarına ilişkin verilerden de anlaşıldığı gibi 1989 yılı itibariyle S.S.C.B. en yüksek ekim alanı %38,5 oranı ile başta gelmektedir. SSCB'ni sırasıyla; Çin, ABD, Fransa, Polonya, B.Almanya ve Türkiye izlemektedir. Türkiye dünyada yedinci, Avrupa'da beşinci sırada yer almaktadır.

¹⁵ Mehmet ŞAHİN, "Şeker Pancarı Tarımına Uygun Olan Toprak Tipinin Seçimi", Şeker Pancarının Verim ve Kalitesine Etki Eden Faktörler, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Şeker Enstitüsü, Etimesgut, 15-19 Haziran 1992, s. 2.

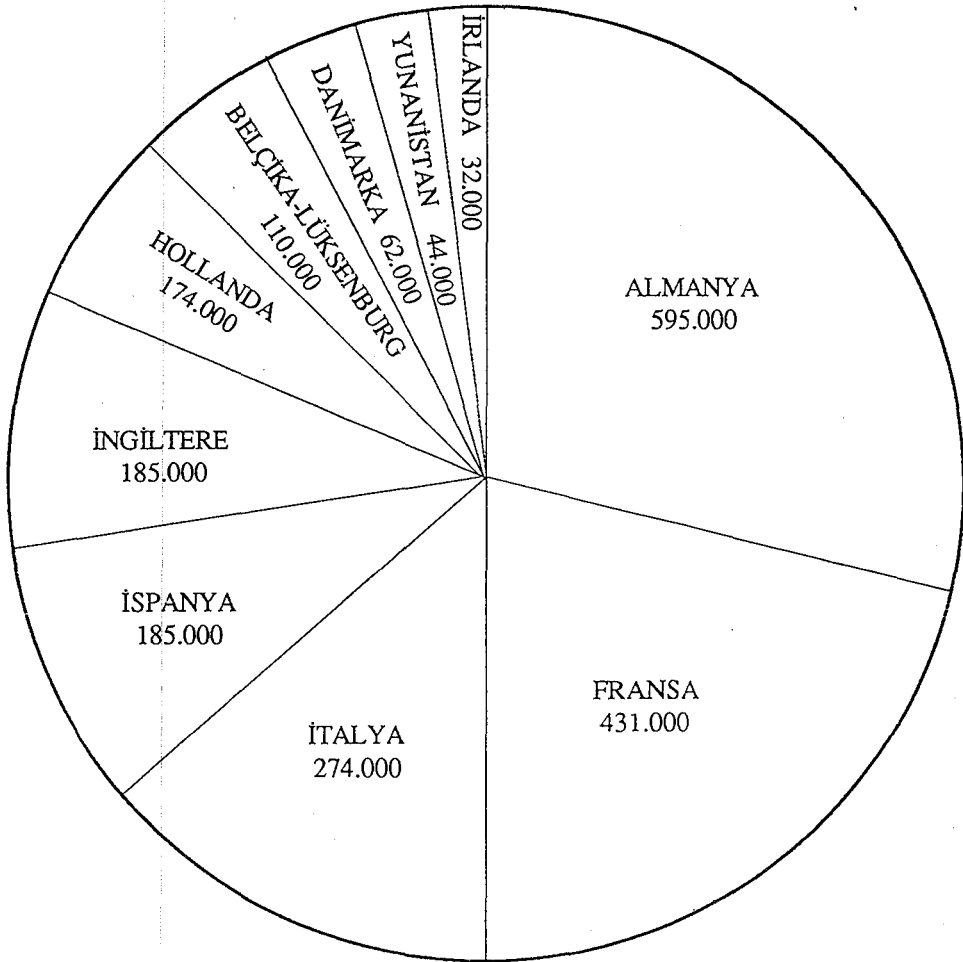
TABLO 1
BAŞLICA ÜLKELERDE ŞEKER PANCARI EKİM ALANLARI (1000 ha)

ÜLKELER	1979-81		1987		1988		1989	
	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%
SSCB	3694	41.0	3404	39.2	3370	38.8	3310	38.5
Çin	401	4.5	497	5.7	780	9.0	591	6.9
ABD	477	5.3	507	5.8	526	6.1	537	6.2
Fransa	577	6.4	446	5.1	432	5.0	431	5.0
Polonya	461	5.1	422	4.9	412	4.7	423	4.9
B. Almanya	411	4.6	376	4.3	379	4.4	383	4.5
Türkiye	296	3.3	392	4.5	317	3.6	353	4.1
İtalya	302	3.4	302	3.5	276	3.2	292	3.4
Romanya	260	2.9	266	3.1	245	2.8	260	3.0
D. Almanya	255	2.8	219	2.5	198	2.3	217	2.5
İngiltere	212	2.4	201	2.3	201	2.3	198	2.3
Çekoslovakya	215	2.4	191	2.2	165	1.9	183	2.1
İspanya	189	2.1	179	2.1	190	2.2	171	2.0
İran	157	1.7	172	2.0	142	1.6	154	1.8
Yugoslavya	138	1.5	164	1.9	131	1.5	142	1.7
Hollanda	125	1.4	128	1.5	123	1.4	124	1.4
Macaristan	110	1.2	117	1.3	115	1.3	120	1.4
Belçika-Lük.	121	1.3	106	1.2	109	1.3	111	1.3
Japonya	66	0.7	72	0.8	72	0.8	72	0.8
Danimarka	77	0.9	67	0.8	68	0.8	67	0.8
Dünya Toplam	9004		8676		8692		8599	

Kaynak: FAO Production Year book, 1989

1991 yılı şeker pancarı ekim alanlarının Ortak Pazar üyeleri arasındaki dağılımı Grafik 1'de gösterilmiştir. Almanya 595.000 hektarla birinci sırada bulunmaktadır. Fransa 431.000 hektarla ikinci durumdadır. Bu iki ülke ekim alanları Ortak Pazar ülkeleri toplam ekim alanının %50'ye yakınıni teşkil etmektedir.

GRAFİK 1
AVRUPA TOPLULUĞUNDA ŞEKER PANCARI EKİM ALANLARININ DAĞILIMI

Kaynak: Kjell Ragnar ÖHLUND (Çev: Orhan Vedat GÜRİSOY, Aydın İLİK). Ortak Pazar Ülkelerinde Pancar Ekim ve Şeker Üretim Kotaları ile Şeker Politikası, Türkiye Şeker Fabrikası A.Ş., Ankara, 1991.

1.2.1.3. Üretimi

Dünya şeker pancarı ekim alanlarına paralel olarak yıllara göre üretim miktarlarında da dalgalanmalar görülmektedir. 1989 yılında Dünya şeker pancarının %48,6'sı Avrupa ülkelerinde üretilmiştir.

Tablo 2'de başlıca ülkelerde şeker pancarı üretimi ve oranları gösterilmiştir. 1989 yılında SSCB'i %31,9 oranı ile başta gelmektedir. SSCB'ni sırasıyla ABD, Fransa, B.Almanya, İtalya, Polonya ve Türkiye izlemektedir. Türkiye üretimde, Dünya'da yedinci, Avrupa'da altıncı sırada yer olmaktadır.

Avrupa'da 29 adet şeker rafinerisi, 50 adet ham şeker fabrikası, 748 adet pancar şeker fabrikası ve 6 adet kamış şeker fabrikası vardır. 25 Avrupa ülkesinde mevcut 798 pancar şeker fabrikasının ortalama günlük pancar işleme kapasitesi toplam 2975205 ton, bir fabrikaya düşen günlük pancar işleme kapasitesi ise 3730 ton'dur.¹⁶

1.2.1.4. Verimliliği

Şeker pancarı tarımında birim alanda daha fazla pancar ve şeker verimi sağlamak için bitki sıklığının bilinmesi gerekir. Başlangıçta bitki sayısı 25000 civarında iken yapılan araştırmalarla verim ve kalitenin 7-9 bin pancar civarında olacağı saptanmıştır.

Avrupa şeker pancarı üretiminde dekara 8000 pancar sağlayabilmek için sıra aralığı 50 cm., seyreltme mesafesinde 25 cm olarak alınmaktadır. Belçika için en az bitki sayısının 7500 olduğu tesbit edilirken, Almanya için normal iklim ve toprak şartlarında en uygun pancar sayısı 9000 kabul edilir. Pancar verimi, dekadaki pancar sayısı ile, tek pancar ağırlığının çarpımına eşittir.¹⁷

¹⁶ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Tarım Raporu 1990, Ankara, 1991, s. 110.

¹⁷ Yaşar BİLGİN, "Şeker Pancarında Dekadaki Bitki Sıklığının Verim ve Kaliteye Etkisi", Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu, Ankara, 23-27 Kasım 1987, s. 28.

TABLO 2
BAŞLICA ÜLKELERDE ŞEKER PANCARI ÜRETİMİ (1000 Ton)

ÜLKELER	1979-81		1987		1988		1989	
	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%
SSCB	72.681	26.6	90.405	30.0	87.855	29.7	97.500	31.9
ABD	22.086	8.1	25.466	8.5	22.507	7.6	23.547	7.7
Fransa	30.310	11.1	26.471	8.8	28.606	9.7	23.220	7.6
B. Almanya	20.615	7.6	19.043	6.3	18.590	6.3	20.767	6.8
İtalya	14.738	5.4	15.325	5.1	13.541	4.6	14.864	4.9
Polonya	13.387	4.9	13.987	4.6	14.069	4.8	14.374	4.7
Türkiye	10.662	3.9	12.717	4.2	11.534	3.9	10.929	3.6
Çin	5.257	1.9	8.140	2.7	13.290	4.5	9.360	3.1
İngiltere	7.478	2.7	7.992	2.7	8.500	2.9	8.000	2.6
Hollanda	6.161	2.3	6.920	2.3	6.737	2.3	7.679	2.5
İspanya	6.658	2.4	7.937	2.6	9.084	3.1	7.434	2.4
Yugoslavya	5.787	2.1	6.238	2.1	4.558	1.5	6.797	2.2
Romanya	5.704	2.1	7.149	2.4	6.500	2.2	6.650	2.2
Çekoslavakya	7.292	2.7	6.698	2.2	5.482	1.9	6.390	2.1
Almanya	7.257	2.7	7.683	2.6	4.625	1.6	6.220	2.0
Macaristan	4.196	1.5	4.258	1.4	4.511	1.5	5.778	1.9
Belçika-Lük.	4.652	2.4	5.425	1.8	6.109	2.1	5.732	1.9
Japonya	3.416	1.3	3.827	1.3	3.849	1.3	3.850	1.3
İran	3.654	1.3	4.456	1.5	3.669	1.2	3.353	1.1
Danimarka	3.109	1.1	2.632	0.9	3.379	1.1	3.100	1.0
Toplam	272.920		301.253		295.966		305.882	

Kaynak: FAO Production Yearbook, 1989

Yüksek verim ve kalitenin elde edilmesi, kullanılan tohumluğun nitelikleri ile yakından ilgilidir. Yapılan araştırmalar, kaliteli tohumluluk kullanılmasıyla verimi %10-20 nispetinde arttırmanın mümkün olduğunu göstermiştir. Ayrıca iklim faktörü ziraata imkan veren veya kısıtlayan en önemli unsurdur. Söküm öncesinde yağın yağışlar yeniden yaprak sürmesine neden olacağından verim ve safiye düşer, aynı şekilde gelişme devresinde yağın dolu kök verimini düşürür, hasada yakın yağın dolu ise yeni yaprak sürmesi yapacağından şeker yüzdesini ve kaliteyi düşürür, iklim faktörünün kontrolüde mümkün değildir.¹⁸

Şeker pancarı, kültürel bitkiler içerisinde mekanizasyon işlemlerine ihtiyaç duyan en önemli bitkidir. Mekanizasyon; tarla şartlarını iyileştirmede, dolayısıyla bir tarlada yetişen bitkiye uygun ortam sağlamada en önemli unsurdur. Tarlanın sürümünden başlayarak, tesviyesi, tohum yatağı hazırlığı ve ekimi, çapalama, sulama pancarın verimi ve kalitesine etki eden başlıca faktörlerdir.¹⁹ Bu hususlardan birinin ve birkaçının istenilen düzeyde olmaması verim üzerine olumsuz etki yapmaktadır.

Tablo 3' de başlıca ülkelerde şeker pancarı verimi ele alınmıştır. Dünya ülkelerinde iklim koşullarına göre şeker pancarı verimlerinde yıldan yıla farklılıklar görülmektedir. 1979-1981 yılları arasında en yüksek verimi Belçika-Lüksemburg alırken 1987-1988 yıllarında verim hesaplamasında en yüksek verim Fransa'da 1989 yılında da Hollanda en yüksek verimi yakalamıştır. Türkiye 1988 yılında dünya ortalamasının üzerinde verim alırken, 1989 yılında dünya ortalamasının altında kalmıştır.

¹⁸ İlhan ARSLAN, "İklim Faktörlerinin Verim ve Kaliteye Etkisi", Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi, Etimesgut, 23-27 Kasım 1987, s. 150.

¹⁹ Nihat YILDIZ, "Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesinde Tarımsal Mekanizasyonun Önemi", Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi, Etimesgut, 23-27 Kasım 1987, s. 242.

TABLO 3
BAŞLICA ÜLKELERDE ŞEKER PANCARI VERİMİ (kg/ha)

ÜLKELER	1979-81	1987	1988	1989
Hollanda	49.252	54.179	54.608	62.043
B. Almanya	49.952	50.709	49.081	54.165
Fransa	52.403	59.405	66.251	53.931
Japonya	52.340	53.524	53.533	53.472
Belçika-Lük.	54.821	51.090	55.880	51.640
İtalya	48.563	50.795	49.099	50.864
Macaristan	38.281	36.317	39.331	47.961
Yugoslavya	41.751	38.037	34.860	47.822
Danimarka	40.148	39.242	49.900	46.269
ABD	46.198	50.249	42.756	43.881
İspanya	35.031	44.239	47.710	43.371
İngiltere	35.208	37.726	42.289	40.404
Çekoslavakya	33.907	35.138	33.304	34.845
Polonya	28.986	33.172	34.127	34.008
Türkiye	29.864	33.042	36.512	32.169
SSCB	19.653	26.558	26.070	29.456
D. Almanya	28.401	35.022	23.389	28.650
Romanya	22.094	26.866	26.531	25.777
İran	23.256	25.973	25.880	21.773
Çin	12.804	16.372	17.038	15.838
Dünya Ort.	30.301	34.724	34.052	35.573

Kaynak: FAO Production Yearbook, 1989

1.2.1.5. Fiyatları

AT ülkelerindeki pancar fiyatları pancar içindeki şeker varlığı esas alınmak suretiyle tespit edilmektedir.

Tablo 4'de 1991/1992 Kampanya döneminde Dünya'da şeker pancarı fiyatları gösterilmiştir. Kur değerleri 1 Temmuz 1992 tarihli efektif satış kur değerlerine göre hesaplanmıştır. Belçika, Danimarka, F.Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İtalya'da aynı değerde işlem görülmüş ve en yüksek fiyat İran'dadır.

Ayrıca fiyatlar üzerinde önemli bir etkisi olan Kota sistemi vardır. Bu sistem her beş yılda bir yenilenmektedir. 1990-91'de yenilenmesi gerekirken iki yıl ertelenerek 1992-93'de yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Ortak Pazardan daha az destek alınacaktır. Bu ise şeker pancarının ve şekerin fiyatı Dünya Ticaret Organizasyonu ile yapılan görüşmelerden sonra büyük ölçüde düşecektir. Bilhassa Amerika Ortak Pazar ülkesinde ziraatın her dalında yapılan desteğin çekilmesini istemektedir. Oysa Ortak Pazar ülkeleri desteklerin bir kısmının kalmasını düşünmektedirler.

Ayrıca bugün olduğu gibi her ülkeye ayrı bir kota verilmektense her bir şirketin Ortak Pazardan kendi kotasını kendisinin almasıdır. Yani kota ülkeye değil her müstakil şeker şirketine verilecektir.

Grafik 2'de de görüldüğü gibi en büyük iki payı Almanya ve Fransa almakta İrlanda ve Yunanistan gibi ülkeler küçük hisseler almaktadırlar. Kota sistemi (şirketlere göre) yeniden gündeme geldiğinde Almanya ve Fransa şeker şirketleri güçlü olarak girecekler ve büyük paylar alacaklardır.

TABLO 4
DÜNYADA ŞEKER PANCARI FİYATLARI

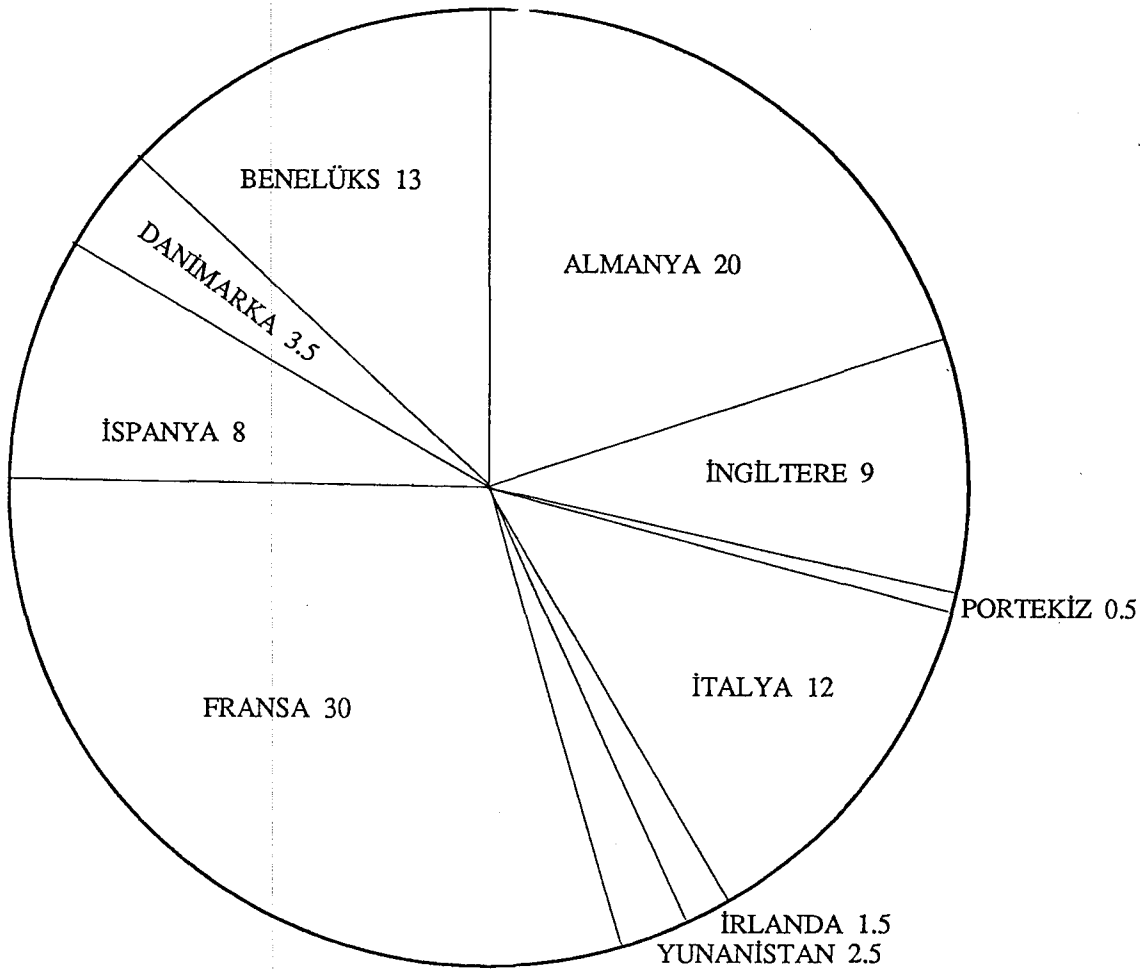
ÜLKELER	ÜLKE PARASI (ton) (1)	TL (ton) (2)
Belçika-Lük. BF	39.20 ECU	363565.89
Danimarka Kron	39.20 ECU	363565.89
F. Almanya DM	39.20 ECU	363565.89
Fransa FF	39.20 ECU	363565.89
Hollanda HFL	39.20 ECU	363565.89
İngiltere £	39.20 ECU	363565.89
İrlanda İL	39.20 ECU	363565.89
İspanya Pezeta	7550.00	542467.50
İtalya Liret	39.20 ECU	363565.89
Portekiz Esküdo	42.03 ECU	389813.12
Yunanistan Drahmi	11048.00	408886.48
Bulgaristan Leva	249.00	82245.13
BDT (SSCB) Ruble	54.00	680373.49
İran Riyal	27000.00	2970827.41
Türkiye TL	202000.00	202000.00

(1) 1991/92 Kampanyası

(2) 1 Temmuz 1992 tarihli Efektif Satış kur değerlerine göre hesaplanmıştır.

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Şeker Sanayii İstatistikleri 1991, Ankara, Ağustos 1992.

GRAFİK 2
ŞEKER PANCARI KOTASININ AT ÜLKELERİ ARASINDA DAĞILIMI

Kaynak: Kjell Ragnar ÖHLUND (Çev: Orhan Vedat GÜR SOY, Aydın İLİK). Ortak Pazar Ülkelerinde Pancar Ekim ve Şeker Üretim Kotaları ile Şeker Politikası, Türkiye Şeker Fabrikası A.Ş., Ankara, 1991, s. 3.

1.2.2. Türkiye’de Şeker Pancarı

1.2.2.1. Gelişimi

Türkiye’de Cumhuriyet döneminden evvel başlayan şeker fabrikası kurma çabaları, özellikle Uşak yörelerinde gelişmiştir. Halı ticareti dolayısıyla Avrupa ile yakın temas kuran Uşaklılar, bir yandan Türkiye’ye gelen Avrupalı iş adamlarından Şeker Fabrikaları

ve pancar tarımı ile ilgili bilgiler toplarken, diğer yandan Avrupa'ya giden Uşaklılarda Şeker Fabrikalarını ve pancar tarımını incelemek imkanı bulmuşlardı.

Bu arada 1906-1907 yıllarında Türkiye'ye getirilen pancar tohumları Uşak yörelerindeki çiftçilere dağıtılarak deneme amacı ile ekilmiştir. Bu kişiler arasında bulunan Mollazade Nuri Efendi (Nuri Şeker), Viyanada bir şeker fabrikasında çalışan Mehmet Eşref adında bir Türk işçisi vasıtası ile getirttiği şeker pancarı tohumlarını ekmiş, elde ettiği üründen pekmez, tahan helvası ve köpüklü helva yaparak satmıştır.

Şeker pancarı ticari anlamda 1926 yılında yetiştirilmeye başlanmıştır. Ilıman iklim bitkisi olması nedeniyle kuzeyden güneye, düşük rakımlı sahil ovalarından 2000 metre civarında rakımlı yüksek yaylalara kadar, geniş bir yetişme alanına sahip olduğu için Türkiye'nin bütün bölgelerinde yetişmektedir. Çevre ve iklimden gelen olumsuz etkilere karşı, pek çok bitkiye oranla, daha dayanıklıdır. Derin köklü bir çapa bitkisi olması, ekildiği tarlada otlanmaya müsaade edilmemesi gibi nedenlerle iyi bir münavebe bitkisidir. Kendisinden sonra gelen hububatın verimini %13-17 oranında arttırmaktadır.²⁰

Modern tarım tekniklerinin uygulanmasına şeker pancarı çok elverişlidir. Şeker pancarı, şeker üretiminde olduğu kadar, yan ürünleri, tarımsal kalkınmada ve istihdam yaratmadaki katkısı nedeniyle de, ülke ekonomisi yönünden büyük bir önem taşımaktadır.

Şeker pancarının yetiştirilmesi için, Türkiye'de, bir hektar alandan 100-120 işçi çalıştırılmaktadır. Bir hektardan elde edilen yaklaşık 35 ton pancarın nakliyesi, fabrikada işlenmesinde kullanılan iş gücü yanında; fabrikasyonda gerekli kömür, fuel-oil, kireç taşı vb. ihtiyaç maddeleri üretilen şeker, küspe ve melas gibi yan ürünler; şlam, curuf, taş-toprak vb. gibi atıklar; işlenen pancarın yaklaşık %84'üne eşit bir nakliyeyi gerektirmektedir. İstihdama katkısının net bir görüntüsüdür. Ülke ekonomisinde önemli bir yer tutması ve dış ticarete de katkısıyla 1926 yılından beri yetiştirilmektedir.²¹ Türkiye'de 1992 yılında yaklaşık 4 milyon dekar alanda 14576700 ton şeker pancarı üretilmektedir. Bu rakam Türkiye ekonomisindeki önemini göstermektedir.

²⁰ Ahmet ŞIRAY, Şeker Pancarı Tarımı, Ankara, 1990, s. 7.

²¹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1992, s. 47.

1.2.2.2. Ekim Alanları

Şeker pancarı tarımında maliyet faktörlerinin devamlı artış göstermesi, birim alandan elde edilen ürünün artırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle susuz alanlar yerine verimi yüksek olan sulu tarlalar tercih edilmektedir.

Türkiye’de şeker pancarı üretimi yapılan alanlarda, pancar eken köy sayısı, taahhüt durumu ve ekilen sulu ve susuz alanlar yıllar itibariyle tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5’in incelenmesi sonucunda 1986 ve 1987 yıllarında yükselen köy sayısı 1988’den itibaren düşmeye başlamıştır. 1990 yılında 1989 yılına göre köy sayısında %1,5 oranında bir düşüş olmasına rağmen ekimde %2,5 oranında bir artış olmuştur. 1990 yılında susuz alanların oranı ise genel ekim miktarı içerisinde %5,82’ye düşmüştür.

Şeker pancarı tarımında işletme büyüklüklerinin dağılımı ve oranları, Ekim Alanlarının Pancar Eken Çiftçi Sayısına Göre Dağılımı Tablo 6’da gösterilmiştir.

Pancar tarımında çoğunluğunu küçük işletmeler teşkil etmektedir. 1989 yılı itibariyle 0,1-10 dekar arasında pancar eken işletmelerin oranı %69,18’dir. 20 dekara kadar pancar eken işletmeler eklendiğinde bu oran %92,11’e yükselmektedir. 1990 yılında ise bu oran 0,1-10 dekar arasında pancar eken işletmelerin oranı %67,26’dır. Buna 20 dekara kadar pancar eken işletmeler eklendiğinde bu oran %90,81’e yükselmektedir.

Şeker pancarı ekim alanlarının tarla büyüklüğüne göre dağılımı Tablo 7’de gösterilmiştir.

Ekim alanlarının tarla büyüklüğüne göre dağılımı incelendiğinde; 1989 yılında 0,1-10 dekar arasındaki tarlaların oranının %40,16 olduğu görülmektedir. Buna 20 dekara kadar büyüklükteki tarlalar eklendiğinde bu oran %75,00’e yükselmektedir. Bu oranlar 1990 yılında biraz düşmüştür. 1990 yılı 0,1-10 dekar arasındaki tarlaların oranı %37,42’dir. Buna 20 dekara kadar büyüklükteki tarlalar eklendiğinde bu oran %71,58’e yükselmektedir.

TABLO 5
KÖY SAYISI; TAAHHÜT VE EKİM DURUMU

Yıllar	Köy Adedi	Taahhüt Hektar	P A N C A R E K İ L E N A L A N				
			Sulanır Hektar	Oranı %	Sulanmaz Hektar	Oranı %	Toplam Hektar
1970	4.890	136.044	100.578	81,22	23.260	18,78	123.838
1975	6.216	229.669	176.316	82,19	38.218	17,81	214.534
1980	7.038	344.670	239.422	88,89	29.936	11,11	269.358
1985	7.747	378.957	294.293	91,27	28.156	8,73	322.449
1986	7.916	400.826	319.015	91,36	30.162	8,64	349.177
1987	7.954	432.951	362.731	92,78	28.861	7,22	391.592
1988	7.598	388.283	294.285	92,76	22.968	7,24	317.253
1989	7.327	396.352	332.422	94,04	21.068	5,96	353.490
1990	7.219	417.430	357.728	94,18	22.125	5,82	379.853

Kaynak: Pankobirlik, 1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, 1991.

TABLO 6
EKİM ALANININ PANCAR EKEN ÇİFTÇİ SAYISINA GÖRE DAĞILIMI

Ekim Dekarı	1986		1987		1988		1989		1990	
	Adet	Oranı %	Adet	Oranı %	Adet	Oranı %	Adet	Oranı %	Adet	Oranı %
0,1-5,0	175.333	41,44	179.028	34,46	141.750	38,86	138.414	36,04	136.140	34,58
5,1-10,0	137.887	32,59	149.357	32,92	121.033	33,18	127.279	33,14	128.635	32,68
10,1-20,0	86.828	20,52	96.622	21,30	77.811	21,33	88.082	22,93	92.685	23,55
20,1-30,0	16.875	3,99	20.550	4,53	17.284	4,74	21.058	5,48	24.562	6,24
30,1-40,0	3.995	0,94	5.099	1,12	4.398	1,20	5.697	1,48	7.086	1,80
40,1-50,0	1.300	0,31	1.790	0,40	1.451	0,40	2.067	0,54	2.543	0,65
50,1-100,0	784	0,19	1.127	0,25	973	0,26	1.366	0,35	1.826	0,46
100'den fazl	89	0,02	109	0,02	103	0,03	135	0,04	162	0,04
TOPLAM	423.091	100,00	453.682	100,00	364.803	100,00	384.098	100,00	393.636	100,00

Kaynak: Pankobirlik, 1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, 1991.

TABLO 7
EKİM ALANININ TARLA BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE DAĞILIMI

Ekim Dekarı	1986		1987		1988		1989		1990	
	Dekar	Oranı %	Dekar	Oranı %	Dekar	Oranı %	Dekar	Oranı %	Dekar	Oranı %
0,1-5,0	591.586	16,94	609.676	15,57	484.476	15,27	476.772	13,49	462.153	12,17
5,1-10,0	1.041.198	29,82	1.115.980	28,50	893.070	28,50	942.836	26,67	959.157	25,25
10,1-20,0	1.203.288	34,46	1.353.135	34,55	1.082.141	34,11	1.231.577	34,84	1.297.719	34,16
20,1-30,0	404.248	11,58	492.618	12,58	418.013	13,18	508.030	14,37	591.634	15,57
30,1-40,0	133.235	3,82	174.208	4,45	153.270	4,83	190.203	5,38	236.234	6,22
40,1-50,0	56.940	1,63	82.244	2,10	65.000	2,05	88.288	2,50	113.403	2,99
50,1-100,0	49.889	1,43	71.566	1,83	61.890	1,95	78.598	2,22	115.674	3,05
100'den faz.	11.383	0,32	16.493	0,42	14.673	0,46	18.600	0,53	22.553	0,59
TOPLAM	3.491.767	100,00	3.915.920	100,00	3.172.533	100,00	3.534.904	100,00	3.792.527	100,00

Kaynak: Pankobirlik, 1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, 1991.

Gerek küçük işletmelerin çokluğu ve gerekse tarlaların küçüklüğü, şeker pancarında mekanisasyonun süratle yayılmasını engellemekte, el işçiliği önemini muhafaza etmektedir.²²

Türkiye’de Bölgelere göre şeker pancarı ekim, hasat sahası, üretim ve verim durumu Tablo 8’de gösterilmiştir. Bölgelere göre ekim alanlarına baktığımızda en fazla şeker pancarı ekim alanları Ortagüney Anadolu bölgesindedir.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’nin 1990 yılında hazırlanan pancar potansiyel etütlerinin değerlendirilmesi sonucunda pancar ekimine müsait, arazi varlıkları, halen sulanan ve ileride sulamaya açılacak arazi miktarları dikkate alınmak suretiyle 2000 yılına kadar pancar ekim ve üretim hedefleri, köy seviyesinden başlamak üzere fabrika bazında tesbit edilmiştir.

Potansiyel etütleri sonuçlarına göre fabrikalarda halen tarım yapılan arazi miktarı 10712919 hektardır. Bunun 3424797 hektarı sulu, 7288122 hektarı da kıraçtır. Tarım yapılan bu alan içerisinde pancar ekimine müsait arazi miktarı 3872690 hektardır. 1995 yılında 575410 hektar yapılarak 21,3 milyon ton pancar üretilebileceği tesbit edilmiştir.²³

Türkiye’de Pancar Ekilen Alan ve Bedeli Ödenen Pancar 1926 ve 1991 yılları arasında grafik 3’de gösterilmiştir.

²² Nills Olaf BOSEMARK, “Şeker Pancarı Tohumunu Geliştirme ve Islah Çalışmaları”, 1.Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu, Ankara, 23-27 Kasım 1987, s. 63.

²³ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1992-1996), Ankara, Haziran 1991, s. 54.

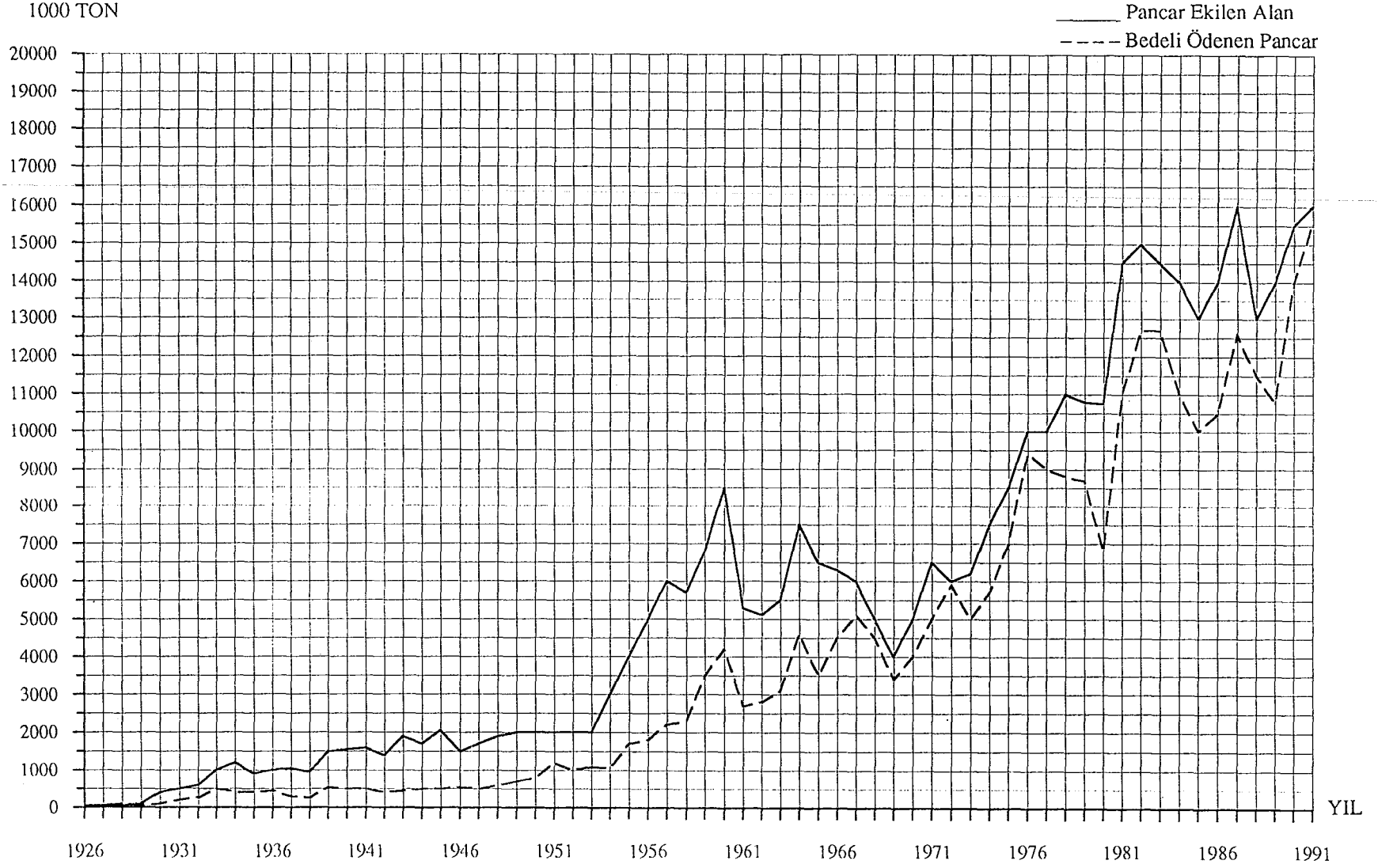
TABLO 8
TÜRKİYE'DE BÖLGELERE GÖRE ŞEKER PANCARI EKİM, HASAT SAHASI, ÜRETİM VE VERİM DURUMU
(1988 -1990)

BÖLGELER	1988				1989											
	Ekilen Alan	Hasat Edilen Alan	Üretim	Verim	Ekilen Alan	Hasat Edilen Alan	Üretim	Verim								
	Hektar	Hektar	Ton	Kg/ha	Hektar	Hektar	Ton	Kg/ha								
1- Ortakuzey Anadolu	72.926	72.620	2.688.770	37.025	77.857	76.299	2.516.138	32.977								
2- Ege	18.486	18.445	618.246	33.518	20.505	18.690	556.413	29.771								
3- Marmara	26.411	26.178	1.082.097	41.336	23.739	23.405	1.162.537	49.670								
4- Akdeniz	9.465	9.274	340.017	36.663	16.384	15.752	560.273	35.568								
5- Kuzeydoğu Anadolu	21.077	21.074	660.492	31.342	28.797	26.050	610.877	23.450								
6- Güneydoğu Anadolu	9.301	8.948	211.090	23.591	13.808	11.117	228.674	20.570								
7- Karadeniz	21.153	21.142	683.565	32.332	20.333	19.871	596.963	30.042								
8- Ortadoğu Anadolu	46.700	46.611	1.878.135	40.294	48.392	47.846	1.533.992	32.479								
9- Ortaküney Anadolu	91.634	91.605	3.371.741	36.807	103.675	100.701	3.143.036	31.212								
Toplam ve Ortalama	317.153	315.897	11.534.153	34.768	353.490	339.731	10.928.903	31.749								
Şeker Pancarı Üretiminde Bölgelerin Payı																
BÖLGELER	1990				1988 Yılı			1989 Yılı			1990 Yılı			1989/1990 Yılları Üretim Farkı %		
	Ekilen Alan	Hasat Edilen Alan	Üretim	Verim	1988 Yılı			1989 Yılı			1990 Yılı			1989/1990 Yılları Üretim Farkı %		
	Hektar	Hektar	Ton	Kg/ha	%			%			%			%		
1- Ortakuzey Anadolu	83.528	83.095	3.304.365	39.766	23.31			23.02			23.63			31.32		
2- Ege	16.648	16.479	588.229	35.696	5.36			5.09			4.20			5.72		
3- Marmara	30.594	30.366	1.454.301	47.892	9.38			10.64			10.40			25.10		
4- Akdeniz	15.929	15.731	595.338	37.845	2.95			5.13			4.26			6.26		
5- Kuzeydoğu Anadolu	27.571	27.542	766.347	27.827	5.73			5.59			5.48			25.45		
6- Güneydoğu Anadolu	13.292	12.824	272.354	21.238	1.83			2.09			1.95			19.10		
7- Karadeniz	22.443	22.390	697.099	31.134	5.93			5.46			4.98			16.77		
8- Ortadoğu Anadolu	49.898	49.743	1.806.891	36.325	16.28			14.22			12.92			16.27		
9- Ortaküney Anadolu	119.950	119.373	4.500.817	37.704	29.23			28.76			32.18			43.20		
Toplam ve Ortalama	379.853	377.543	13.985.741	35.047	100.00			100.00			100.00			27.97		

Kaynak: D.İ.E. ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kayıtlarından yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

GAFİK 3

TÜRKİYE'DE PANCAR EKİLEN ALAN VE BEDELİ ÖDENEN PANCAR

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1991.

1.2.2.3. Üretimi

Şeker pancarı üretimindeki asıl amaç, ekonomik olarak şekere çevrilebilen yüksek tonaj ve şeker varlığına sahip bir ürünün geliştirilmesidir.²⁴

Bir mutedil iklim kuşağı bitkisi olan şeker pancarı genellikle kuzey yarımküresinin 30⁰-60⁰ enlemler arasında yetiştirilmektedir. Türkiye 36⁰-42⁰ kuzey enlemleri arasında yer aldığına göre, Türkiye'nin hemen hemen tüm yörelerinde şeker pancarı yetiştirme imkanları mevcut bulunmaktadır.

Tablo 8'de Türkiye'de Bölgelere göre şeker pancarı ekim, hasat sahası, üretim ve verim durumu gösterilmiştir. Tablonun incelenmesinde görülebileceği gibi şeker pancarı tarımında 1990 yılı üretiminin bölgelere dağılımında; %32,18 oranı ile Afyon, Aksaray, Karaman, Kayseri, Konya, Nevşehir ve Niğde illerini kapsayan Ortagüney Anadolu bölgesi başta gelmektedir. Bunu sırasıyla %23,63 oranı ile Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Uşak ve Yozgat illerini kapsayan Ortakuzey Anadolu bölgesi, %12,92 oranı ile Adıyaman, Amasya, Elazığ, Malatya, Sivas, Tokat ve Tunceli illerini kapsayan Ortadoğu Anadolu Bölgesi, %10,64 Marmara Bölgesi, %5,48 oranı ile Ağrı, Erzincan, Erzurum ve Kars illerini kapsayan Kuzeydoğu Anadolu bölgesi, %4,98 oranı ile Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Samsun, Sinop ve Zonguldak illerini kapsayan Karadeniz bölgesi, %4,26 oranı ile Adana, Antalya, Gaziantep ve Kahramanmaraş illerini kapsayan Akdeniz bölgesi, %4,20 oranı ile Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Denizli, İzmir, Isparta, Manisa ve Muğla illerini kapsayan Ege bölgesi, %1,95 oranı ile Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsayan Güneydoğu Anadolu bölgesi sıralanmaktadır.

1989 yılı üretimi ile 1990 yılı üretimlerinin karşılaştırılmasında ise %27,97 oranında bir artış görülmektedir. Bölgeler itibariyle en büyük artış %43,20 oranı ile Ortagüney Anadolu Bölgesinde olmuştur. Bunu %31,32 oranı ile Ortakuzey Anadolu Bölgesi,

²⁴ Abbas SUERİ, "Şeker Pancarının Verim ve Kalitesi Üzerine Fosforun Etkisi", **Şeker Pancarının Verim ve Kalitesine Etki Eden Faktörler**, Etimesgut, 15-19 Haziran 1992, s. 3.

%25,45 oranı ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, %25,10 oranı ile Marmara Bölgesi, %19,10 oranı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, %16,77 oranı ile Karadeniz bölgesi ve %16,27 oranı ile de Ortadoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Akdeniz Bölgesinde %6,26 ve Ege Bölgesinde ise %5,72 oranında artış olmuştur.

Türkiye’de 1987/1988 - 1991/1992 yılları arasında Türkiye şeker şirketine ait fabrikalar ile özel şirketlere ait fabrikalarda işlenen pancar miktarı Tablo 9’da gösterilmiştir. Şeker şirketine ait fabrikalarda işlenen pancar toplamı 1991/1992’de 11689100, Özel şirketlere ait fabrikalarda 2887600 olmak üzere genel toplamı 14576700’dür.

1.2.2.4. Verimliliği

Birim alandan elde edilen pancar verimi; iklim seyri, tohum çeşidi, gübreleme, sonbahar ve ilkbahar tarla hazırlığı, toprak verimliliği ekim zamanı, intaş, bakım, sulama ve ön bitki çeşidi gibi faktörlere bağlı olarak yıldan yıla değişmektedir. Bu değişiklik nispeti %21’e kadar inip çıkmaktadır.²⁵

Şeker pancarı verimini arttırabilmek için dikkat edilecek hususlar vardır. Bunlar sırasıyla;²⁶

Sonbahar sürümlerini arttırmak, P₂O₅ ve ve K₂O lu gübrelerinde sonbaharda toprağa intikalini sağlayabilmek için toprak hazırlığı, müdahale avansı kullanılmasıdır.

Erken ekim vejetasyon süresini uzatacağından verim ve kalite müsbet yönde etkilenecektir.

Çapalama işlemlerinin zamanında yapılması, erken hasat terkedilerek düşük verim ve digestion kayıpları önlenebilecektir.

²⁵ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1986 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1987, s. 21.

²⁶ Ahmet UZUNER, “Şeker Pancarında Verim ve Kaliteyi Yükseltmek İçin Alınması Gereken Önlemler”, Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara, 23-27 Kasım 1987, s. 52.

TABLO 9
TURKİYE'DE İŞLENEN PANCAR MİKTARI

ŞEKER ŞİRKETLERİNE AİT FABRİKALAR					
Fabrikalar	1987/1988	1988/1989	1989/1990	1990/1991	1991/1992
Afyon	889.000	786.000	798.000	981.000	101.8000
Ağrı	300.500	266.300	232.000	294.000	293.800
Alpullu	321.000	415.000	547.000	563.500	638.000
Ankara	521.750	377.000	344.000	474.000	432.500
Bor	500.500	513.500	455.000	579.500	663.000
Burdur	671.100	506.200	472.500	621.000	769.000
Çarşamba	---	---	37.500	287.000	275.700
Çorum	---	---	---	---	246.400
Elazığ	146.100	185.500	203.500	177.800	270.100
Elbistan	213.200	227.000	364.500	424.000	556.000
Erciş	---	8.200	50.300	64.000	73.000
Ereğli	---	---	258.600	694.500	733.000
Erzincan	247.000	210.200	198.300	270.300	252.300
Erzurum	187.300	235.200	213.000	253.500	246.000
Eskişehir	1.023.500	873.500	834.000	1.012.000	1.082.000
İlgın	907.200	822.000	725.000	916.000	1.114.600
Kastamonu	347.500	290.000	318.000	335.000	349.000
Malatya	202.500	191.300	265.500	326.000	408.500
Muş	138.600	198.000	156.200	211.500	251.700
Susurluk	495.250	372.000	357.000	567.500	733.500
Turhal	1.238.000	1.086.000	957.000	1.001.000	1.063.000
Uşak	197.400	138.800	163.200	178.000	220.000
TOPLAM	8.547.400	7.701.700	7.950.100	10.231.100	11.689.100
Toplam İşlenen					
Pancar Oranı %	72,09	73,75	77,58	78,14	80,19
ÖZEL ŞİRKETLERE AİT FABRİKALAR					
Adapazarı	832.500	495.000	408.000	571.000	525.500
Amasya	830.400	702.500	617.900	619.000	49.000
Kayseri	489.500	431.000	392.000	490.500	604.000
Konya	897.000	907.500	720.000	950.000	1.035.000
Kütahya	259.200	205.650	159.000	231.400	233.100
TOPLAM	3.308.600	2.741.650	2.296.900	2.861.900	2.887.600
Toplam İşlenen					
Pancar Oranı %	27,91	26,25	22,42	21,86	19,81
GENEL TOPLAM	11.856.000	10.443.350	10.247.000	13.093.000	14.576.700

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1992

Sadece verimi yükseltici bir gübrelemeden kaçınılarak dengeli bir gübreleme ile verim ve kalite müsbet yönde etkilenecektir.

Sulama imkanlarının artması, sulama aralıkları ve zamanlarının iyi tesbit edilmesi verim ve kaliteyi iyileştirecektir. Bu yüzden sulama olanaklarının artırılması ve maliyetlerinin düşük tutulması yönünde devletçe destekleyici tedbirler alınmalıdır.

Zamanında ve etkin mücadele verim ve kalite kayıplarını önleyecektir.

Verim ve kaliteleri düşük tohum çeşitlerinin yerine yüksek verim ve kaliteli tohum eşitleri ikame edilmelidir.

Tarımda mekanizasyonun artması sürüm, ekim, bakım ve hasat işlerinin istenilen zamanlarda yapılması verim ve kalite kayıplarını önleyecektir, şeklinde sayabiliriz.

1987-1991 yılları arasında hektara pancar ve şeker verimlerinin bir önceki yıl ile karşılaştırılması ve bedeli ödenen pancar miktarları Tablo 10'da gösterilmiştir.

1991 yılında tarla hazırlıklarının zamanında ve tekniğine uygun olarak yapılmış olması, ekimin %76,99'unun genetik monogerm tohumlarla yapılması, yeterli ve dengeli gübrenin zamanında tarlaya atılması, bakım işlerinin iyi yapılması ve büyüme döneminde iklim şartlarının uygun geçmesi; pancarların gelişmesini olumlu yönde etkilemiş ve bedeli ödenen pancar 15474097 ton ile şeker sanayinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Buna karşılik pancarların olgunlaşma döneminde havaların serin ve yağışlı geçmesi ve gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkının azalışı, pancarlarda şeker birikimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye'de bölgelere göre şeker pancarı ekim, hasat sahası, üretim ve verim durumu Tablo 8'de gösterilmiştir. Bu tabloya göre 1988 yılında 41,336 kg/ha, 1989 49,670 kg/ha, 1990 yılındada 47,892 kg/ha, enyksek verim marmara bölgesinde olurken en düşük verimde bu yıllarda güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 4'de Türkiye'de hektar başına pancar ve şeker verimleri 1926 ve 1991 yılları arasında gösterilmiştir.

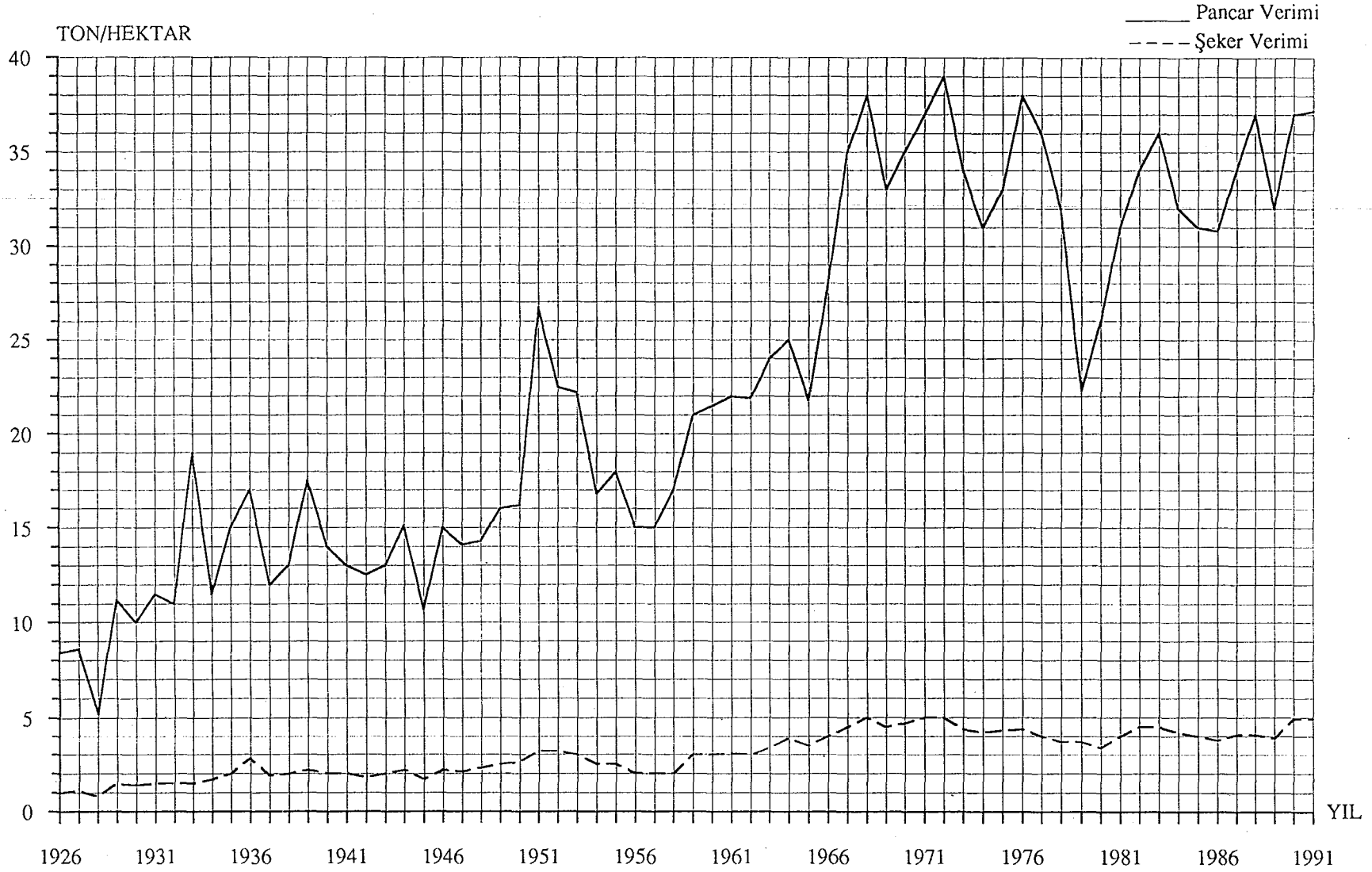
TABLO 10
TÜRKİYE'DE PANCAR VE ŞEKER VERİMLERİ

Yıllar	Bedeli Ödenen Göre Pancar Bedeli		Polar Şekere Göre Şeker Varlığı		Randımana Göre Şeker Verimi		Bedeli Ödenen Pancar Ton
	Ton/Ha	Bir Önceki Yıla Göre Fark %	Ton/Ha	Bir Önceki Yıla Göre Fark %	Ton/Ha	Bir Önceki Yıla Göre Fark %	
1987	33.042	+ 7.65	5.812	+ 0.68	4.263	+ 13.89	12.717.321
1988	36.512	+ 10.50	6.203	+ 6.73	4.117	- 3.42	11.534.153
1989	32.169	- 11.89	5.379	- 13.28	3.734	- 9.30	10.928.903
1990	37.044	+ 15.15	6.535	+ 21.49	4.737	+ 26.86	13.985.741
1991	38.677	+ 4.41	6.513	- 0.34	4.718	- 0.40	15.474.097

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1992.

GRAFİK 4

TÜRKİYE'DE HEKTAR BAŞINA PANCAR VE ŞEKER VERİMLERİ

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1991.

1.2.2.5. Fiyatları

Türkiye’de şeker pancarı fiyatları Bakanlar Kurulu kararıyla tesbit edilmektedir. Kuruluşundan bugüne kadar uygulanan fiyatlarda kademeli fiyatlar 1926-1963 yılları arasında uygulanmıştır. 1964-1974 yılları arasında da Tek fiyat uygulaması yapılmıştır. 1975 yılından beri de Polar şeker varlığı esasına göre fiyat uygulaması yapılmaktadır.²⁷

1.2.2.5.1. Kademeli fiyatlar

Şeker pancarı alım merkezlerinin fabrikalara uzaklıklarına göre, ekim alanlarından pancarın ekonomik biçimde fabrikalara taşınması amacıyla 1926-1963 yıllarında kademeli fiyat uygulanmıştır. Uygulanan kademeli fiyat politikası tesellüm merkezlerinden fabrikalara taşımada ödenen şeker pancarı nakliyesini üreticisinin sırtına yüklemekten başka birşey değildi. Bu masraflar direk şeker maliyetine girecek bir unsurdur.

Tablo 11’de Kademeli Şeker Pancarı Alım Fiyatları gösterilmiştir. Buna göre 1926-1963 dönemi başlarında 1,5 krş/kg olan pancar fiyatları; şeker üretim politikası, stok durumu, ekonomik ve iklim faktörlerine göre bazı yıllarda azaltılarak, fakat genellikle arttırılarak uygulanmıştır. Fiyatların düştüğü yıllar sayılmazsa bazı yıllarda mesela 1942 bir önceki yıla göre %368 oranında arttırılma zorunluğu duyulmuştur. Bu artış oranı diğer yıllarda daha az olmakla beraber genellikle yükseltme eğilimi görülmektedir.

1.2.2.5.2. Tek Fiyat

Şeker tüketim miktarının, nüfus artışına ve yaşam düzeyine paralel olarak artmakta olması, pancar fiyatlarının üretici için daha cazip duruma getirilmesini gerektirdiğinden 1964 yılından itibaren ağırlık esasına göre tek fiyat uygulaması yoluna gidilmiştir.

²⁷ ŞİRAY, Şeker..., s. 27.

TABLO 11
KADEMELİ ŞEKER PANCARI ALIM FİYATLARI

Yıllar	Kademeli Pancar Fiyatı Krş/Kg (1)						Şeker Pirimi Krş	Ödenen Ortalama Pancar Alım Fiyatları Krş/Kg (2)
1926	1,50	–	–	–	–	–	–	1,50
1927	1,50	2,00	–	–	–	–	–	1,59
1930	1,50	1,75	–	–	–	–	–	1,63
1935	0,70	0,75	0,88	1,25	–	–	–	0,98
1940	1,25	1,50	–	–	–	–	–	1,44
1942	6,50	6,75	7,00	–	–	–	4,80	8,14
1945	4,50	4,75	5,00	–	–	–	1,50	5,89
1950	4,60	4,75	5,00	–	–	–	1,30	6,21
1955	6,00	6,25	6,50	–	–	–	1,60	8,09
1960	12,00	12,25	12,50	–	–	–	3,00	15,19
1963	9,00	9,50	10,25	11,00	11,50	12,25	0,83	12,75

(1) Bakanlar Kurulunca tespit edilen fiyatlar

(2) Şeker Pirimi dahildir.

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1980 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1981.

Bu sistemin uygulanmasına, 1974 yılına kadar 11 yıl devam edilmiştir. Ancak, 1964-1969 dönemi içinde tespit edilen 14,08 Krş/Kg (Şeker primi dahil)'lık fiyat; şeker dış satım imkanlarının belirmesi, tüketimin artması ve stokların azalması gibi ekonomik konuların yanısıra, pancar maliyetini etkileyen faktörlerin (İşçilik, Taşıma Giderleri, Malzemeler vb.) fiyatlarındaki artışlar da gözönüne alınarak yükseltilmiştir. Bundan sonraki yıllarda ekonomik koşulların zorlanmasıyla pancar fiyatının sürekli artırılması zorunluğu duyulmuştur.

Tablo 12'de 1964 ve 1974 yılları arasında uygulanan Tek Alım Fiyatları gösterilmiştir.

TABLO 12
ŞEKER PANCARI TEK ALIM FİYATLARI

Yıllar	Şeker Pancarı Alım Fiyatları Krş/Kg (1)	Ödenen Ortalama Şeker Pancarı Alım Fiyatları Krş/Kg (2)
1964	14,08	14,09
1969	14,08	14,09
1970	20,00	20,01
1971	20,00	20,01
1972	20,00	20,01
1973	30,00	30,01
1974	40,00	40,85

(1) Bakanlar Kurulunca tespit edilen fiyatlardır.

(2) Şeker Piri dahildir.

Kaynak: Pankobirlik, **1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü**, Ankara, Temmuz 1991.

1.2.2.5.3. Polar Şeker Varlığı Esasına Göre Fiyat

1974 yılına kadar ağırlık esasına göre uygulanan fiyatlar bu yıldan itibaren %16 Polar şeker baz alınarak uygulanmıştır. Fiyat tesbitinde %16 polar şeker kapsayan firesi düşülmüş pancara baz fiyat verilmiş ve geçmiş yıllardan farklı olarak şeker primi kaldırılmıştır.

1990 yılı şeker pancarı alım fiyatı 10 mart 1990 tarih ve 20457 Sayılı Resmi Gazete’de ilan edilmiştir. Resmi Gazete’de yayınlanın 6.3.1990 tarih ve 90/219 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre; 1990 yılı kampanyasından itibaren %16 polar şeker ihtiva eden firesi düşürülmüş pancarın fiyatı kilo başına TL. 115.50 olarak tebbit edilmiştir. Polar şeker varlığı %16’nın üstünde bulunan pancarlar için beher polarizasyon derecesi fazlalığa karşılık 7,22 TL/Kg ilave ve %16’nın altında olanlardan ise %14 polar derecesine kadar beher polarisasyon için 7,22 TL/Kg noksan ödeme yapılması öngörülmüştür.

Tablo 13’de Polar Şeker Varlığı Esasına göre Şeker pancarı alım fiyatları yıllar itibariyle ele alınmıştır.

Erken sökümlenilen sahalarda 1990 yılında fabrika ve gruplara göre ödenen Erken Söküm Tazminatı %50 civarında artırılmıştır. Erken Söküm Teşvik Primi %50 artırılarak 9,00 TL/Kg’a yükseltilmiştir.

Ayrıca; Erzurum, Erciş ve Muş fabrikalarının tamamı ile Ağrı fabrikasının Iğdır ve Aralık bölgeleri hariç olmak üzere diğer bölgelerinden teslim edilecek pancarın beher net kilosu için 10,80 TL ve Elazığ, Erzincan, Kastamonu, Malatya fabrikalarına bağlı bölgelerin tamamı ile Ağrı fabrikasının Iğdır ve Aralık bölgelerinden, Turhal fabrikasının Yıldızeli, Sivas, Akdağmadeni bölgelerinden, Kayseri fabrikasının Gemerek, Şarkışla, Pınarbaşı bölgelerinden teslim edilecek pancarın beher net kilosu için 8,10 TL, Çarşamba fabrikasının Bafra ve Çarşamba bölgelerinden, Elbistan fabrikasına bağlı bölgelerinden teslim edilecek parcarın beher net kilosu için 5.40 TL Pancar Üretimi Teşvik Primi ödenmesi uygun görülmüştür. Bu suretle ödenen prim oranında %50 artış yapılmıştır.

TABLO 13
POLAR ŞEKER VARLIĞI ESASINA GÖRE ŞEKER PANCARI ALIM FİYATLARI

Yıllar	% 16 polar şeker ihtiva eden firesi düşülmüş şeker pancarının alım fiyatı TL/Kg (1)	% 16'nın üstünde beher polarizasyon derecesi için yapılacak ilave ödeme TL/Kg (1)	% 14'e kadar ödenen polarizasyon derecesi için yapılan noksan ödeme TL/Kg (1)	Ödenen ortalama şeker pancarı alım fiyatı TL/Kg (2)
1975	0.50	0.03	0.03	0.55
1976	0.58	0.05	0.04	0.65
1977	0.62	0.06	0.04	0.70
1978	0.80	0.07	0.04	0.90
1979	1.30	0.09	0.06	1.42
1980	2.75	0.17	0.15	3.10
1981	4.00	0.26	0.24	4.58
1982	5.00	0.31	0.31	5.86
1983	6.00	0.37	0.37	6.75
1984	7.85	0.49	0.49	8.96
1985	12.50	0.78	0.78	13.96
1986	16.00	1.00	1.00	17.11
1987	20.50	1.28	1.28	22.83
1988	42.00	2.62	2.62	45.27
1989	77.00	4.81	4.81	83.99
1990	125.00	7.81	7.81	142.19

(1) Bakanlar Kurulunca tespit edilen fiyatlardır.

(2) Üretimi teşvik primi, erken söküm teşvik primi ve tazminatı dahildir.

Kaynak: Pankobirlik, 1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, Temmuz, 1991.

Kararnamede “Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerinin sermaye yapılarını takviye amacıyla Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’nce Kooperatifler namına ortak üreticilerden teslim ettikleri pancar bedellerinin %3’ü oranında ortaklık payı kesilir ve ortakların sermaye hesabına kaydedilir” hükmü aynen yer almıştır.

1990 yılı hububat alım fiyatlarıyla birlikte 16.5.1990 tarih ve 20520 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Bakanlar Kurulu’nun 15.5.1990 tarih ve 90/462 sayılı kararı ile 1990 yılı kampanyasından itibaren %16 polar şeker ihtiva eden firesi düşürülmüş pancarın alım fiyatı kilo başına 9,50 TL artırılarak 125 TL/Kg’na yükseltilmiştir. Polar şeker varlığı %16’nın üstünde bulunan pancarlar için beher polarisasyon derecesi fazlalığa karşılık 7,81 TL/Kg ilave ve polar şeker varlığı %16’nın altında olanlardan ise %14 polar derecesine kadar beher polarisasyon için 7,81 TL/Kg noksan ödeme yapılması öngörülmüştür.

Tablo 13’de ödenen şeker pancarı alım fiyatı ile ilan edilen alım fiyatı arasında, polar şeker varlığı ve tazminatlar nedeni ile üreticiler lehine bir fark olmaktadır. Ancak doğal koşullar nedeniyle polar şeker varlığı %16’nın altında bulunan ve diğer ödemelerden yararlanamayan birçok bölge vardır. Pancar üretimini teşvik için bu bölgelerde “Pancar Üretimini Teşvik Primi” ödenmelidir.

1991 yılında ise pancar alım fiyatı Bakanlar Kurulu’nun 9.8.1991 tarih ve 91/2068 sayılı Kararnamesi ile %16 polar şeker ihtiva eden firesi düşürülmüş pancar için bir evvelki yıla göre %61,60 oranında arttırılarak 202 TL olarak tebpit edilmiştir.

Kararnamenin 1. maddesine göre; polar şeker varlığı %16’nın üstünde bulunan pancarlar için beher polarisasyon derecesi fazlalığa karşılık pancarın kilosunda 12,63 TL ilave ve polar şeker varlığı %16’nın altında bulunan pancarlar için ise; beher polarisasyon derecesi noksanlığa karşılık pancarın kilosunda 12,63 TL noksan ödemedede bulunmaktadır. Polar şeker varlığında alt sınır %14’tür. 3. maddesine göre de 1991 yılı kampanyasında geçerli olmak üzere çiftçilere erken sökümlü tazminatı ödenmektedir. 4. maddesinde de erken sökümlü tazminatı ödenecek pancarın beher net kilosu için çiftçilere ayrıca 9,00 TL erken sökümlü teşvik primi ödenmektedir.

Ayrıca Kararnamenin 7. maddesine göre, Tesellüm edilen pancarın beher net kilosu için kapsadığı fabrika ve bölgelere göre birinci gruba 15 TL (Ağrı, (Iğdır ve Aralık Bölgeleri hariç), Erciş, Erzurum ve Muş Fabrikaları, İkinci gruba 10 TL (Elazığ, Erzincan, Kastamonu, Malatya Fabrikalı ve Ağrı Fabrikasının Iğdır, Aralık, Turhal Fabrikasının Akdağmadeni, Sivas, Yıldızeli, Kayseri Fabrikasının Gemerek, Pınarbaşı, Şarkışla bölgeleri), Üçüncü gruba 6 TL (Elbistan Fabrikası ve Çarşamba Fabrikasının Bafra ve Çarşamba Bölgeleri) Pancar Üretimini Teşvik Primi ödenmektedir.²⁸

1991 yılı kesin pancar bedelleri fabrikalar itibariyle Tablo 14'de gösterilmiştir.

Türkiye'de alınan ekonomik tedbirlere rağmen enflasyon düşürülememektedir. Bu nedenle bir yıl önceden tesbit ve ilan edilen destekleme ve alım fiyatları da geçerliliğini kaybetmektedir. Dolayısıyla ürün fiyatlarının her yıl yeniden gözden geçirilmesi zorunlu olmaktadır. Ayrıca, maliyet unsurlarında meydana gelen kısa süreli artışlar nedeniyle destekleme ve alım fiyatlarının yıl içinde yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

²⁸ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet..., s. 24.

TABLO 14
TÜRKİYE'DE FABRİKALAR İTİBARIYLA KESİN PANCAR BEDELLERİ

TÜRKİYE ŞEKER FABRİKALARI A.Ş. AİT FABRİKALAR							Pirim ve Tazminatlar
Mevcut Fabrikalar	Ödenen Pancar Bedeli TL.	Pancar Üretimi Teşvik Pirimi TL.	Erken Söküm Tazminat TL.	Erken Söküm Teşvik Pirimi TL.	Pancar Nakliye Pirimi TL.	Pancar Nakliye Tazminatı TL.	Dahill Toplam Pancar Bedeli TL.
Afyon	200.885.149.976	—	964.045.078	582.015.357	3.977.834.733	609.936.373	207.018.981.517
Ağrı	71.361.779.318	4.014.198.950	100.154.348	94.438.341	37.787.133	68.267.161	75.676.625.251
Alpullu	159.335.041.853	—	3.396.709.197	1.601.681.769	2.421.544.863	338.406.966	176.093.384.648
Ankara	130.067.893.298	—	59.181.676	39.639.906	1.018.229.755	230.857.684	131.415.802.319
Bor	207.588.815.788	—	643.393.877	395.048.097	723.922.538	120.810.201	209.471.990.501
Burdur	87.383.156.340	—	353.128.286	228.204.567	1.787.231.446	305.116.673	90.056.837.312
Çarşamba	22.371.015.431	573.759.642	—	—	473.437.183	77.361.853	23.495.574.109
Çorum	77.039.398.936	—	—	—	112.000.689	86.952.113	77.238.351.738
Elazığ	46.176.737.767	2.399.744.520	133.371.096	70.929.045	286.150.947	29.518.031	49.096.451.406
Elbistan	192.482.172.842	5.935.405.482	2.793.311.238	1.693.865.493	—	—	202.904.755.055
Erciş	16.279.729.579	1.144.177.530	33.254.252	37.884.591	386.279.751	53.189.085	17.934.514.788
Ereğli	90.394.410.982	—	438.361.310	278.445.582	871.500.934	186.170.617	92.169.089.425
Erzincan	70.040.955.869	3.236.832.510	110.558.934	92.443.401	35.510.210	9.174.725	73.525.473.649
Erzurum	40.921.653.253	2.722.521.525	45.593.437	46.863.243	34.164.540	2.503.003	43.773.299.001
Eskişehir	293.762.632.642	—	994.568.674	618.447.834	2.618.274.096	291.492.952	298.285.416.198
Ilgın	205.202.986.968	—	491.355.223	338.301.657	216.974.375	50.019.567	206.299.637.790
Kastamonu	86.986.826.126	3.867.251.470	—	—	172.835.308	32.408.516	91.059.321.420
Malatya	47.636.928.074	2.304.000.230	26.080.108	20.224.134	348.036.033	89.520.631	50.424.789.210
Muş	70.476.571.661	4.773.572.190	455.574.799	356.276.610	653.745.328	99.345.121	76.815.085.709
Susurluk	111.178.899.564	—	1.132.788.842	705.310.668	762.131.014	102.390.728	113.881.520.816
Turhal	203.711.912.991	538.681.480	683.491.787	548.252.289	409.962.233	93.135.890	205.985.436.670
Uşak	49.471.833.303	—	262.235.181	166.338.873	178.298.724	17.904.494	50.096.610.575
Toplam	2.480.756.502.561	31.510.145.529	13.117.155.343	7.914.611.457	17.525.851.833	2.894.682.384	2.553.718.949.107
ÖZEL ŞİRKETLERE AİT FABRİKALAR							
Adapazarı	68.227.054.150	—	—	—	281.076.359	49.471.859	68.557.602.368
Amasya	101.363.364.765	—	7.414.513	9.653.616	55.706.639	143.142.249	101.579.281.782
Kayseri	270.107.943.121	1.220.557.870	476.383.686	304.551.126	—	—	272.109.455.803
Konya	314.728.071.658	—	1.040.565.209	666.233.847	2.526.108.765	410.429.603	319.371.409.082
Kütahya	54.186.242.653	—	—	—	422.006.281	67.651.358	54.675.900.292
Toplam	808.612.676.347	1.220.577.870	1.524.363.408	980.438.589	3.284.898.044	670.695.069	816.293.649.327
Genel Toplam	3.289.369.178.908	32.730.723.399	14.641.518.751	8.895.050.046	20.810.749.877	3.565.377.452	3.370.012.598.433
1990 Durumu	1.927.748.195.224	21.821.306.323	18.786.048.035	20.345.267.691	—	—	1.988.700.817.273
1990'a göre fark	+1.361.620.983.684	+10.909.417.076	-4.144.529.284	-11.450.217.645	+20.810.749.877	+3.565.377.452	+1.381.311.781.160

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1991.

2. TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİ

2.1. ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİ FAKTÖRLERİ

2.1.1. Tarla Kirası

Şeker pancarı üretimi genellikle sulanır ve taban tarlalarda yapılmakta ve bu karakterdeki tarlaların kiralalarının yüksek olması maliyeti önemli ölçüde etkilemektedir. Hızlı enflasyon ve yüksek faiz uygulamaları arazi fiyatlarını ve dolayısıyla tarla kiralalarının artmasına neden olmaktadır.

Yapılan maliyet etütlerine göre 1988 yılında 22.300 TL/da. olan kira bedelleri 1989 yılında 40.550 TL/da. olarak gerçekleşmiş olup, artış hızı %81,84 maliyetteki oranı da %18,38, 1990 yılında da 70.250 TL/da artış hızı %73,24 maliyetteki oranı da %19,88, 1991 yılında 142.843 TL/da. ve artış hızı da %103,34 maliyetteki oranı da %23,55 olmaktadır. Tarla kirasının 5 yıllık ortalama artış hızı %76,41 ve maliyetteki oranıda %21,30'u bulmaktadır.²⁹

²⁹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Şeker Sanayii Mali Analiz Raporu ve Maliyetleri, Ankara, 1992, s. 27.

1992 yılı tarla kirası giderlerinin ortalama 225000 TL/da civarında olmuştur. Bu durumda 1992 yılı için tarla kirasındaki artış hızı %57,52 ve maliyetteki oranı ise %22,06'dır.

2.1.2. Gübreleme

Bir üründe amaçlanan belirli bir kalite düzeyi ile birlikte, ekonomik en yüksek verimin alınabilmesinde gerekli besin maddesi ihtiyacının bilinmesi çok büyük önem taşır. Besin maddelerinin kaynağı, organik ve anorganik gübreler ile toprakta mevcut olan besin maddeleridir.³⁰

Şeker pancarı üretimi için gerekli kimyevi gübreler Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nce temin edilmekte ve aynı avans olarak üreticilere verilmektedir.

1989 yılında gübreleme giderleri 26500 TL/da. olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılına göre artış hızı %130,43, maliyetteki oranı ise %12,01 olmuştur. 1990 yılında 32.900 TL/da olan gübreleme giderleri 1989 yılına göre artış hızı %24,15 maliyet oranı ise %9,31 olmuştur. 1991 yılına gelindiğinde gübreleme giderleri 58.679 TL/da olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılına göre artış hızı %78,36 maliyetteki oranı ise %9,67 olmuştur.³¹

Gübreleme giderleri 5 yıllık ortalama artış hızı %70,49 ve maliyetteki oranı ise %10,00'u bulmaktadır.

Kimyevi gübrelerin Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nce çiftçiye verilen perakende satış fiyatları Tablo 15'de gösterilmiştir.

³⁰ Erich Bornschever, "Toprak Analizlerinin Verim ve Kalite İçin Önemi", 1.Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara, 23-27 Kasım 1987, s. 128.

³¹ Pankobirlik, 1992 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, Temmuz 1992, s. 24.

TABLO 15
KİMYEVİ GÜBRE PERAKENDE SATIŞ FİYATLARI

Kimyevi Gübre Cinsi	5.12.1987	7.3.1988	1.9.1988	1.9.1989	29.1.1990	1.9.1990	1.2.1991	1.9.1991
Amonyum Sülfat (%21 N)	69	94	130	198	236	355	355	780
Amonyum Nitrat (%26 N)	82	113	158	—	—	—	676	810
Üre (%46 N)	131	170	238	278	354	508	832	1076
Diamonyum Fosfat (%18 N, %46 P ₂ O ₅)	181	240	336	287	472	667	—	—
Triple Süper Fosfat (%42-44 P ₂ O ₅)	110	140	196	230	288	411	520	686
Kompoze (15-15-15)	123	175	245	307	351	525	586	810
Potasyum Sülfat (%48-52 K ₂ O)	136	180	252	316	376	564	564	980

Kaynak: Pankobirlik, 1992 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatının Tespitine İlişkin Rapor, Ankara, Mayıs 1992.

Tablo 15'e göre kimyevi gübre fiyatlarında 7.3.1988 ve 1.9.1988 tarihlerinde iki aşamalı artış yapılmıştır. 1989 yılı maliyetlerini direk olarak etkileyen bu artışlar %78,2-%99,2 oranlarında olmuştur. 1989 yılına göre 1990 yılı ekiminde kullanılarak kimyevi gübre fiyatlarında %15,5-%25,4 oranlarında artış olmuş 29.1.1990 tarihinde ise %14,3-%64,5 oranında yapılan yeni zamlarda gübreleme giderlerinde %40 civarında bir artış meydana gelmiştir. 1991 yılı ekiminde kullanılacak kimyevi gübre fiyatlarında 1.9.1990 ve 1.2.1991 tarihlerinde olmak üzere iki defada %71,01-%199,28 oranlarında artış olmuştur. Bu artışa göre de gübre giderlerini %60 oranında etkileyecektir.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nce Gübrelemenin ekonomik bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla yaptırılan, Toprak Analizleri sonuçları gözönüne alınarak gübre dağıtımı yapılmaktadır. Türkiye genelinde ortalama gübre talebinin tesbiti için dağıtım yapılan gübrelerin saf bitki besin maddesi Azot (N), Fosfor (P), Potas (K) olarak belirlenmiş son beş yılda Şeker Şirketi'nce üreticilere dekar başına ortalama olarak 22,44 Kg.N, 18,19 Kg.P ve 4,48 Kg K verilmiştir. Uygulamada üreticiler tarlalarına genelde bu oranların üzerinde kimyevi gübre kullanma eğilimindedirler. Bu konu dikkate alınarak 1991 yılı kimyevi gübre giderleri 68000 TL/da, gübreleme giderlerindeki artış hızı %106,69 ve maliyetteki oranı %11,07, 1992 yılında da gübreleme giderleri %73,83 artışla ortalama 102000 TL/da olarak gerçekleşmiştir.

Kimyevi gübrelerin kullanımında üreticilerin aşırı ve zamanından sonra kullanımında öncelikle pancarın şeker varlığı ve diğer teknolojik özellikleri olumsuz yönde etkilenir.³²

2.1.3. Çeki Gücü

Pancar ziraatı entansif bir ziraat olduğundan; tarla hazırlığı, çapalama, sulama, hasat ve taşıma işlemlerinde büyük çapta tarım alet ve makinalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca tarım alet ve makinalarının satın alınması, amortismanları, tamir bakımları ve akaryakıtta önemli giderlerdir.

³² Osman ÖZGÜR, "Şeker Pancarının Verim ve Kalitesine Etki Eden Faktörler", Seminer Notları, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Şeker Enstitüsü, Etimesgut, 15-19 Haziran 1992, s. 7.

Toprak hazırlama, ekim, söküm vb. işlemleriyle şeker pancarının üretim alanlarından alım merkezlerine veya fabrikalara taşınmasında kullanılan çeki gücü için akaryakıt gerekmektedir ve buda maliyetleri büyük ölçüde etkilemiştir.

Akaryakıt Parakende Satış Fiyatları Ankara ili olarak Tablo 16'da gösterilmiştir.

Akaryakıt fiyatlarında 1991 yılı içerisinde muhtelif tarihlerde 5 defada %64,32-81,56 oranında fiyat ayarlaması yapılmıştır. 1992 yılı tarla hazırlık ve çapa dönemi içerisinde motorin fiyatları %25,65 oranında artmıştır.

1991 yılı içerisinde benzine yapılan zam %80,41-81,56 olurken; gaz yağı ve motorine %64,32-71,87 oranında zam yapılmıştır. Motorin ve gaz yağına yapılan zamların benzine yapılan zamlardan daha düşük oranda tutulması olumlu olmasına rağmen şeker pancarı tarımında makina gücüne büyük oranda ihtiyaç duyulması (Tarla hazırlığı, çapalama, sulama, mücadele, hasat nakliye) nedeniyle motorine yapılan zamlar maliyetleri direk olarak etkilemektedir.

Çeki gücü giderleri 1991 yılında 163,491 TL/da olarak gerçekleşmiştir. Artış hızı %88,57 ve maliyetteki oranı ise %26,95'tir. Maliyetteki oranları her yıl giderek yükselmektedir. bu artış, pancar tarımında teknolojik gelişmelere bağlı olarak son yıllarda makina kullanımının artmasından kaynaklanmaktadır. Çapalama işlemlerinde el işçiliği yerine çapa makinalarının kullanılması, salma su yerine yağmurlama sulamasına geçilmesi ve hasat işlemlerinde makina kullanımının artması, maliyetteki çeki gücü oranını artırmaktadır.

1992 yılında muhtemel akaryakıt ve diğer giderlerdeki zamlar ve artışlar sonucunda çeki gücü giderleri 293.000 TL/da 1991 yılına göre de artış %79,21 maliyetteki oranı da %28,73'tür.

TABLO 16
AKARYAKIT PARAKENDE SATIŞ FİYATLARI (Ankara olarak)

Fiyat Artış Tarihi	Süper Benzin TL/lt	Normal Benzin TL/lt	Gaz Yağı TL/lt	Motorin TL/lt
28.12.1988	800	750	570	570
2.12.1989	1237	1197	1193	1193
1988'e göre artış %	54.63	59.60	109.30	109.30
1.12.1990	2392	2139	1934	1799
1989'a göre artış %	93.78	78.70	62.11	50.80
8.4.1991	2686	2402	2053	1911
1.5.1991	2980	2665	2071	2080
1.6.1991	3013	2692	2099	2109
16.7.1991	3432	3070	2700	2710
19.12.1991	4343	3859	3178	3092
1990'a göre artış %	81.56	80.41	64.32	71.87
11.4.1992	4558	4052	3335	3246
9.5.1992	4784	4251	3500	3405
1992 yılında 19.12.1991'e göre artış %	10.15	10.16	10.13	10.12

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Şeker Sanayii Mali Analiz Raporu ve Maliyetleri, Ankara, 1992.

2.1.4. İşçilik

Şeker pancarı üretiminde en önemli yeri olan işçilik giderleri, maliyeti büyük ölçüde etkilemektedir. 1987-1991 döneminde 5 yıllık maliyet oranlarına göre, işçilik giderlerinin maliyetteki payı, %37,64 olup, diğer giderler arasında birinci sırada yer almaktadır. Tarımsal işletmelerin genellikle küçük işletmeler olması (Yaklaşık %69,18; 1-10 dekar) çapa, seyreltme ve tekleme ile sökülme, baş kesimi, yükleme ve boşaltma işlemlerinde işçi kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. pancar tarımının mekanize edilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Fakat 1975 yılında bir dekara isabet eden işçi sayısı 17,1 iken günümüzde sadece 11-12'ye düşmüştür.

Ancak son yıllardaki aşırı ücret artışları nedeniyle işçilik giderleride yükselmiştir. Tarım işçilerinin asgari ücretlerinde yapılan zamlar ve artış oranları Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17'nin incelenmesinde görülebileceği gibi 1989 yılında %92,3-%97,1 oranlarında zam yapılmıştır. 1990 yılında toplanan Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun 24.7.1990 tarih ve 1990/2 sayılı kararı ile sanayi kesimi için tesbit edilecek asgari ücretin tarım ve orman kesimine de uygulanarak milli seviye de tek bir asgari ücret tespiti oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu duruma göre 1990 yılı asgari ücretlerde 16 yaşından büyüklerde %84,0, 16 yaşından küçüklerde ise %95,7 oranında artış olmuştur.

Maliyet etütlerine göre, 1989 yılında 86.250 TL/da'dan işçilik giderleri, 1990 yılında 138.800 TL/da olarak gerçekleşmiş olup, artış hızı %60,93 ve maliyetteki oranı da %39,29 olmaktadır. 1991 yılında ise işçilik giderleri 215,314 TL/da, yıllık artış hızı %55,13 ve maliyetteki oranı da %35,49 olmuştur.

1990 ve 1991 yıllarında imzalanan Toplu-İş Sözleşmeleriyle işçi ücretlerine yapılan zamlar asgari ücretin çok üzerinde verilmekte ve bu artışlar da tarım işçileri ücretlerini etkilemektedir. Asgari ücret artışları şeker pancarı tarımında sulama, hasat ve nakliye giderlerini direk olarak etkileyecektir.

1992 yılı tahmini işçilik giderleri 367.000 TL/da'a ulaşacaktır. Bu durumda yıllık artış hızı %70,45 maliyetteki oranı %35,98 olmaktadır.

TABLO 17
GÜNLÜK ASGARI ÜCRETLER

	1987 TL/Gün (1)	1988 TL/Gün (2)	Artış Oranı %	1 Temmuz 1989 TL/Gün (3)	Artış Oranı %	1 Temmuz 1990 TL/Gün (4)	Artış Oranı %	1 Temmuz 1991 TL/Gün (5)	Artış Oranı %
16 Yaşından Büyükler İçin	2190	3900	78.10	7500	92.30	13800	84.00	26700	93.48
16 Yaşından Küçükler İçin	1470	2625	78.60	5175	97.10	10125	95.70	19590	93.48

Kaynak: (1) 27 Haziran 1987 tarih ve 19500 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilen

25.6.1987/1987-2 sayılı Asgari Ücret Tespit Komisyonu kararı

(2) 30 Haziran 1988 tarih ve 19858 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilen

27.6.1987/1988-2 sayılı Asgari Ücret Tespit Komisyonu kararı

(3) 27 Temmuz 1989 tarih ve 20234 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilen

21.7.1989/1989-1 sayılı Asgari Ücret Tespit Komisyonu kararı

(4) 27 Temmuz 1990 tarih ve 20587 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilen

24.7.1990/1990-2 sayılı Asgari Ücret Tespit Komisyonu kararı

(5) 30 Temmuz 1991 tarihli Asgari Ücret Tespit Komisyonu kararından

yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

2.1.5. Çeşitli Giderler

Maliyet unsurlarına ilave edilmeyen bekçi, vergi, sigorta vb. giderlerin maliyette etkileri az olmakla beraber, 1989 yılında bir dekara 17.800 TL gibi bir masrafın yapılmış olduğu görülmektedir. Bunun maliyetteki payı 5 yıllık ortalamaya göre %8,04'ü bulmaktadır. Maliyetteki ortalama artış hızı ise %61,76'dır.³³

30 Aralık 1988 tarih ve 20035 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 28.12.1988 tarih ve 88/13644 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre, çiftçilerden satın alınan zirai mahsuller için yapılan ödemelerden; Hayvanlar ve bunların mahsulleri ile kara ve su avcılığı mahsulleri için %2, diğer zirai mahsulleri için %4, stopaj gelir vergisi kesilmektedir.

Ayrıca, 5.11.1988 tarih ve 19980 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 3.11.1988 tarih ve 88/13341 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre de stopaj gelir vergisinin %5'i oranında 1.1.1989 tarihinden itibaren "Savunma Sanayii ve Destekleme Fonu"na kesinti yapılması öngörülmüştür.

1990 yılında çeşitli giderler 31500 TL/da, artış hızı %76,97 maliyetteki oranı %8,56, 1991 yılında 40000 TL/da, artış hızı %62,27 ve maliyetteki oranı ise %6,52'dir.

2.2. ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİNİ ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER

2.2.1. Tarım Araç ve Gereçlerindeki Fiyat Artışları

Şeker pancarı üreticisinin tarımsal faaliyetlerinde kullandıkları tarım araç ve gereçlerinin toptan alım fiyatları ve yıllık artış oranları Tablo 18'de gösterilmiştir.

³³ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Şeker Sanayii İstatistikleri 1990, Ankara, Ağustos 1991, s. 56.

TABLO 18
TARIM ARAÇ VE GEREÇLERİNİN TOPTAN ALIM FİYATLARI VE YILLIK ARTIŞ ORANLARI

Malzemenin Cinsi	Birimi	1989	1990	Artış Oranı %	1991	Artış Oranı %
Pulluk 12 No 3 soklu Pimli	Adet	535.000	720.000	34.6	1.525.000	111.8
Pulluk 14 No 3 soklu Pimsiz	"	455.000	720.000	58.2	1.587.000	120.4
Yedek Pulluk Uç Demiri 12 No	"	8.000	13.000	62.5	35.000	169.2
Otomatik Pulluk 14 No 2 soklu	"	595.000	900.000	51.3	1.900.000	111.1
Otomatik Pulluk 14 No 3 soklu	"	970.000	1.500.000	54.6	3.200.000	113.3
Rotovator 125 cm	"	1.280.000	2.050.000	60.2	3.000.000	46.3
Ara Çapası Pancar için 6 sıralı	"	2.690.000	3.975.000	47.8	5.875.000	47.8
Sırt Pülverizatörü M2	"	55.000	90.000	63.6	118.000	31.1
Sırt Pülverizatörü M3	"	67.000	110.000	64.2	139.000	26.4
Pancar Diğreni	"	8.000	15.000	87.5	23.000	53.3
Yağmur Borusu 6 m. Ø 75 Al	Metre	6.000	9.900	65.0	20.270	104.7
Tarla Pülverizatörü 400 lt.	Adet	1.060.000	1.800.000	69.8	3.000.000	66.7
Römork 4 Ton 750x16 KTL. tb. Saç.	"	2.940.000	4.260.000	44.3	6.340.000	48.8
Pancar Hasat Makinası	"	7.200.000	9.500.000	31.9	15.750.000	65.8

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., **Tarım Raporu 1991**, Ankara, 1992.

Tablo 18 toptan alım fiyatlarına göre düzenlenmiştir. Toptan alım fiyatlarına Katma Değer Vergisi, Nakliye ve Perakendeci Satış Karı dahil edilmemiştir. Malzemelerde genelde %26,4-169,2 oranında bir yıl öncesine göre artışlar olmuştur. Yıllık artış oranı genelde %50'nin üzerinde seyretmiştir. Şeker pancarının alım fiyatının tespitinde tarım araç ve gereçlerindeki yıllık artışlarda gözönüne alınmalıdır.

Tarım araç ve gereçlerinde en önemlisi Traktör fiyat artışlarıdır. Kooperatiflerden satışı yapılan Massey-Ferguson fiyatları her yıl artmaktadır. Yıllık Artış Oranı 1988 yılında %72,18, 1989'da %45,20, 1990'da %70,99, 1991'de %60,98, 1992'de ise %48,26 oranında olmuştur.

2.2.2. Toptan Eşya Fiyatları

Şeker pancarı üreticisinin önceden tespit edilen ve ekonomik koşullarda meydana gelen fiyat artışları nedeniyle yeniden tespit edilmeyen alım fiyatı yüzünden uğradığı kayıplar, toptan eşya fiyatlarıyla da çok yakından ilgilidir.

Toblo 19'da 1989, 1990 ve 1991 yıllarına ait Toptan Eşya Genel İndeksi'ndeki aylık ve yıllık değişim oranları gösterilmiştir. 1990 Aralık ayı itibariyle Toptan Eşya Fiyatları Genel İndeksi 12 aylık ortalamalara göre %52,3 olarak gerçekleşmiştir. Düşünülmesi programlanan toptan eşya fiyatları, beklenen seviyeye çekilememiştir.

1991 yılında muhtemel artışları belirleyebilmek için Toptan Eşya Fiyatları Genel İndeksi'ndeki aylık ve yıllık değişim oranı incelendiğinde, aylık artış oranlarında genelde bir düşme görülmektedir. Ancak 1990 yılına göre Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre değişim oranı %22,1'den %29,7'ye yükselmiştir. 12 Aylık Ortalamalara göre değişim oranları ise geçen yıldan daha düşük; %52,7 olarak gerçekleşmiştir. Son aylarda da değerlerde belirgin bir artış izlenmiştir. 1991 yılı Toptan Eşya Fiyatları Genel İndeksi'nde 12 aylık ortalamalara göre %55,3 oranında artış olmuştur.

TABLO 19
TOPTAN EŞYA FİYATLARI GENEL İNDEKSİ AYLIK VE YILLIK DEĞİŞİM ORANLARI (1987=100)

Aylar	Bir Ay Önceye Göre %			Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre %			Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre %			12 Aylık Ortalamalara Göre %		
	1989	1990	1991	1989	1990	1991	1989	1990	1991	1989	1990	1991
Ocak	7.2	4.4	4.6	7.2	4.4	4.6	66.1	58.2	48.8	71.3	63.2	51.6
Şubat	3.6	4.6	5.3	11.0	9.3	10.1	62.0	59.7	49.7	71.5	62.9	50.9
Mart	3.7	4.2	4.9	15.1	13.8	15.4	57.1	60.5	50.7	70.7	63.1	50.2
Nisan	5.2	2.4	5.4	21.2	16.5	21.6	58.2	56.1	55.1	70.0	62.7	50.3
Mayıs	4.5	1.5	2.9	26.6	18.3	25.2	63.2	51.7	57.2	70.4	61.5	50.9
Haziran	3.2	1.5	1.4	30.7	20.1	26.9	67.1	49.1	57.1	70.6	59.8	51.6
Temmuz	5.1	1.7	2.2	37.4	22.1	29.7	71.1	44.3	57.9	71.1	57.5	52.7
Ağustos	2.6	4.4	4.7	41.0	27.5	35.8	69.8	46.8	58.3	71.3	55.6	53.7
Eylül	2.6	5.8	4.4	44.6	34.9	41.8	66.5	51.4	56.3	71.1	54.5	54.1
Ekim	2.8	4.6	3.5	48.6	41.1	46.8	63.2	54.1	54.6	70.4	54.0	54.1
Kasım	4.2	2.8	3.8	54.8	45.0	52.4	61.2	52.1	56.3	69.5	53.3	54.5
Aralık	4.9	2.5	4.4	62.3	48.6	59.2	62.3	48.6	59.2	64.0	52.3	55.3

Kaynak: D.İ.E., Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları Aylık İndeks Bültenleri, Ankara, 1991.

2.2.3. Tüketici Fiyatları İndeksleri

Tüketici fiyat indekslerindeki artışlar, Toptan Eşya Fiyatları İndekslerinin üzerinde seyretmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü Tüketici fiyat indeksleri aylık ve yıllık değişim oranları Tablo 20'de gösterilmiştir.

Kentsel yerlerde tüketici fiyat indekslerindeki artış oranı %63,6 ve kırsal yerlerde ise %64,3 olmuştur. (1987=100) Bazlı Kentsel yerler indeks değerlerine göre yıllık artış oranı ise %60,3 olarak gerçekleşmiştir.

1987=100 Bazlı Tüketici Fiyatları İndeksi'nde, Temmuz 1991 ayı itibariyle, bir önceki yılın Aralık ayına göre %32,5, bir önceki yılın aynı ayına göre %68,6 ve 12 aylık ortalamalara göre de %62,2 oranında bir artış olmuştur.

Temmuz 1991 yılı değerlerinin 1990 yılının üzerinde, 1989 yılı değerlerine eşit olduğu görülmektedir.

Tüketici Fiyatları İndeksleri ile Toptan Eşya Fiyatları İndeksleri'ndeki değişim oranlarında genelde bir paralellik olmaktadır.

TABLO 20
TÜKETİCİ FİYAT İNDEKSLERİ AYLIK VE YILLIK DEĞİŞİM ORANLARI

Aylar	Bir Ay Önceye Göre %			Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre %			Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre %			12 Aylık Ortalamalara Göre %	
	1989	1990	1991	1989	1990	1991	1989	1990	1991	1990	1991
Ocak	6.6	3.8	4.9	6.5	3.8	4.9	62.5	60.0	62.0	63.0	60.5
Şubat	0.4	4.4	5.4	7.0	8.4	10.6	57.2	59.5	63.5	62.5	60.9
Mart	7.6	5.2	4.4	11.1	14.1	15.4	60.2	62.8	62.3	62.7	60.9
Nisan	6.2	6.6	6.6	22.2	21.6	22.9	60.2	63.5	62.1	63.0	60.9
Mayıs	3.0	3.1	3.3	26.0	25.4	27.0	59.6	63.6	62.5	63.3	60.9
Haziran	2.1	1.4	3.0	28.6	27.4	30.8	61.5	62.6	64.9	63.3	61.2
Temmuz	3.0	-0.9	1.3	32.5	26.1	32.5	63.8	56.3	68.6	62.6	62.2
Ağustos	3.5	2.5	4.0	37.2	29.3	37.8	65.6	54.8	71.0	61.6	63.5
Eylül	5.6	8.7	6.1	44.9	40.5	46.2	65.1	59.3	66.9	61.1	64.1
Ekim	6.2	6.8	6.6	53.9	60.1	55.8	66.1	60.3	66.5	60.7	64.6
Kasım	4.3	5.0	5.2	60.6	57.7	64.0	64.5	61.3	66.8	60.6	65.0
Aralık	2.3	1.7	4.4	64.3	60.4	71.1	64.3	60.4	71.1	60.3	66.0

Kaynak: D.İ.E., Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları Aylık İndeks Bültenleri, Ankara, 1991.

2.3. ŞEKER PANCARI MALİYETİ VE FİYAT OLUŞUMU

2.3.1. Şeker Pancarı Maliyeti

Maliyeti oluşturan faktörlerin 5 yıllık ortalama artış oranları ile son iki yılın arasındaki maliyet farkı gözönünde tutulduğunda, ayrıca kimyevi gübrelere yapılmış olan zamlar, akaryakıt terki ve diğer girdilerde meydana gelen artışlar ile devalüasyonlar da dikkate alınarak; 1992 yılı şeker pancarı üretim maliyeti Tablo 21’de gösterilmiştir.

1992 yılı için kabul edilen yıllık artış oranlarına göre şeker pancarı üretim maliyeti 1020000 TL/da’a ulaşmaktadır. Genel artış oranı ise %68,14 olmaktadır.

Şeker pancarı kilo maliyetinin hesaplanmasında dekara verim önem kazanmaktadır. Son beş yıllık verimler, bedeli ödenen pancara göre 3217-3868 Kg/da arasında değişmektedir. Ortalama verim ise 3549 Kg/da olmaktadır. Maliyet faktörlerinin ortalama verimi ise 3677 Kg/da’dır. Son iki yılın bedeli ödenen pancara göre ortalama verimin 3786 Kg/da ve maliyet faktörlerinin ortalama verimlerinin 4016 Kg/da olarak gerçekleştiğinden; hesaplarda ortalama verim 3800 Kg/da alınmıştır.³⁴

Bu değerlere göre şeker pancarının 1992 yılı maliyeti; Üretici maliyeti;

$$1020000 \text{ TL/da} : 3800 \text{ Kg/da} = 268,42 \text{ TL/Kg olmaktadır.}$$

Şeker pancarı üreticisinin almış olduğu kredi masrafları, vergi ve müteşebbis karı olarak toplam %30 bir marj üretim maliyetine aksettirildiği zaman 1 Kg şeker pancarının 1992 yılı Üretici Satış Fiyatı;

$$268,42 \text{ TL/Kg} + (268,42 \times 0,30) = 348,95 \text{ TL/Kg çıkmaktadır.}$$

³⁴ Hasan Basri GÖKTAN, 1992 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatının Tespitine İlişkin Rapor, Pankobirlik, Ankara, Mayıs 1992, s. 15.

TABLO 21
1992 YILI ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİ

Maliyet Faktörleri	1991 Yılı			1992 Yılı		
	Fiili Maliyet TL/da	Oranı %	Artış Hızı %	Tahmini Maliyet TL/da	Oranı %	Artış Hızı %
Tarla Kirası	142.843	23.55	103.34	225.000	22.6	57.52
Gübreleme Giderleri	58.679	9.67	78.36	102.000	10.00	73.83
Çeki Gücü Giderleri	163.491	26.95	88.57	293.000	28.73	79.21
İşçilik	215.314	35.49	55.13	367.000	35.98	70.45
Çeşitli Giderler	26.320	4.34	6.77	33.000	3.23	25.38
TOPLAM	606.647	100.00	71.71	1.020.000	100.00	68.14

Kaynak: Pankobirlik, 1992 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, 1992.

2.3.2. Şeker Pancarı Maliyet ve Fiyat İlişkisi

Şeker pancarı üretim faaliyetleri, üreticinin geçimini sağlayacak düzeyde bir gelir sağlamalıdır. Üreticinin genel masrafları, bankalardan sağladıkları finansman için yapacakları kredi giderleri ve müteşebbis karı olarak toplam %30-35 oranında bir kar sağlaması gerekmektedir.³⁵

Şeker pancarı maliyet etüdlerine göre hazırlanan fiyat ve maliyet ilişkileri son 20 yılın ortalama değerleri Tablo 22’de 1970-1990 yılları fiyat ve maliyet ilişkileri ele alınmıştır.

Tablo 22’nin incelenmesinde görüleceği gibi, Fiyat-Maliyet ilişkilerinde yıldan yıla değişimler olmaktadır. Bu durum şeker pancarı alım fiyatının değişen ekonomik şartlar ve üretim girdilerinde meydana gelen artışlarda dikkate alınarak, şeker pancarı fiyatının tesellüm döneminde yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Üreticinin yapmış olduğu masraflara göre tona isabet eden yıllık net gelir oranı, 1980 yılında %13,7’ye düşmüştür. 1982 yılında %30,5’e ve 1983 yılında ise %33,2’ye yükselmiştir. 1984 yılında bu karlılık oranı tekrar %16,3’e düşmüştür. 1987 yılında da bu oran %15,8 gibi düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir. En yüksek gelir seviyesi 1976 yılında %43,4 oranı ile en yüksek seviyede iken bu oran 1990 yılında 48,9 ile en yüksek gelir seviyesi oranı olmuştur.

1988 yılında ilk ilan edilen 36 TL/Kg.’lık alım fiyatına göre üretici karı verimin yüksek olmasına rağmen %20 civarında kalacaktı. İkinci bir kararla alım fiyatı 42 TL/Kg’a çıkarılması sonucunda üretici karı %39,9 oranında gerçekleşmiştir. Alım fiyatları üretim girdileri ve ekonomik şartlar dikkate alınarak titizlikle belirlenmelidir.

³⁵ Hasan Basri GÖKTAN, “1970-1990 Yılları Fiyatları ve Maliyet İlişkileri”, 1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatlarına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Pankobirlik, Ankara, Eylül 1990, s. 41.

TABLO 22
1970 - 1990 YILLARI FİYAT VE MALİYET İLİŞKİLERİ

Yıllar	İlan edilen Alım Fiyatı TL/Ton	Ortalama Fiyatı TL/Ton	Yapılan Maliyet Etüdlrine Göre			Üretici Kârı TL/Ton	Üretici Kârının Oranı %
			Verim TL/da	Üretim Maliyeti			
				TL/da	TL/Ton		
1970	200	200.11	4.154	501.76	120.79	79.32	15.8
1975	500	546.69	3.198	1418.86	443.67	103.02	23.2
1976	580	652.20	3.796	1726.47	454.81	197.39	43.4
1977	620	696.07	4.125	2182.43	529.07	167	31.6
1978	800	898.89	3.902	2780.03	712.46	186.43	26.2
1979	1.300	1423.32	3.592	4062.12	1130.88	292.44	25.9
1980	2.750	3096.05	3.100	8438	2721.93	374.12	13.7
1981	4.000	4577.13	3.200	12690	3965.62	611.51	15.4
1982	5.000	5862.72	3.400	15270	4491.18	1371.54	30.5
1983	6.000	6751.86	3.500	17745	5070	1681.86	33.2
1984	7.850	8959.59	3.260	25115	7703.98	1255.61	16.3
1985	12.500	13959.21	3.200	37698	11780.62	2178.59	18.5
1986	16.000	17110.94	3.250	45672	14052.92	3058.02	21.8
1987	20.500	22827.13	3.450	68048	19724.06	3103.07	15.8
1988	42.000	45274.41	3.600	116500	32361.11	12913.30	39.9
1989	77.000	83990.68	3.300	220600	66848.48	17142.20	25.6
1990	125.000	142194.89	3.700	353300	95486.49	46708.40	48.9

Kanak: Pankobirlik, 1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, Temmuz 1991.

2.4. ŞEKER PANCARI YAN ÜRÜNLERİ

2.4.1. Pancar Küspesi

Şeker pancarından elde edilen pancar küspesi, sulu küspe veya taze küspe ve kuru küspe olmak üzere iki şekildedir.³⁶

Sulu küspe; Difüzörden %6-10 arasında bir kuru madde varlığı ile, yani çok sulu bir halde dışarı atılan pancar küspesi, küspe preslerinde %12-15 ve hatta bazı ülkelerde %18 kuru madde kapsar hale gelinceye kadar sıkılır ve bu haliyle, hayvanlarda süt verimini artıran bir yem maddesi olarak değerlendirilmek üzere, çiftçilere verilir.³⁷ Sulu küspe, tuzlar ve protein maddeleri bakımından fazlasıyla fakir, nişasta varlığı bakımından ise zengin bir yem maddesidir.

Kuru küspe; Pancar küspesi preslendikten sonra dahi yine çok fazla miktarda su kapsayan ve bu nedenle taşınması ve korunması güç olan bir maddedir ve bundan dolayı daha çok, kurutulur ve öyle korunur.

Taze küspe, çapı 3 m., boyu 12-15 m. olan eğik bir silindir içinde, sıcak hava veya sıcak yanma gazları aracılığıyla kurutulur. Silindire bir ucundan giren küspe, silindirin dönmesiyle bir uçtan diğer uca iletilir ve bu sırada, ters akım şeklinde karşılaştığı 600-700 C⁰'sindeki yanma gazlarıyla temasa gelerek suyunu kaybeder. Kuru küspede %12-14'ten fazla su bulunmaması gerekir. Aksi halde bu maddenin dayanıklılığı azalır.

Pancar küspesi tuzlar ve protein maddeleri bakımından yeterli bir yem maddesi olduğundan bu noksanlığı giderebilmek için bazı ülkelerde, küspeye kurutulmadan önce protein bakımından zengin sınıai ekstratlar katılır veya kuru küspe, basınç altında amonyakla muamele edilir.

³⁶ ÜÇOK, AKINCI, Cumhuriyetimizin 50. Yılında ..., s. 40.

³⁷ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Şeker, 29 Ekim 1973, s. 11.

2.4.2. Melas

Şekerin kristallendirilmesi sırasında geriye kalan ve artık, kapsadığı şekerin, şeker fabrikalarında uygulanan usullerle kristallenmesi olanağı bulunmayan melas, koyu kahverenkli ve çok ağdalı, pekmez görünümünde bir maddedir. Bu madde, yaklaşık olarak %50 oranında şeker, %30 oranında şeker dışı maddeler ve %20 oranında da su kapsar ve kapsadığı bu yüksek orandaki şeker nedeniyle çok aranan ve tüketilen değerli bir hammaddedir.

Melastan genel olarak üç ayrı yoldan yararlanır:³⁸

- Melastaki şekerin kimyasal usullerle kazanılması;

Toprak alkalileri grubundan olan kalsiyum, stronsiyum ve baryum, şekerle birleşerek, sakarat adı verilen ve çoğu suda çözünmeyen kimyasal bileşikler yapma niteliğine sahiptirler. Bu üç maddeden en ekonomik olanı ve en çok kullanılanı kalsiyumdur.

Şeker fabrikalarında, melastaki şekerin bu yoldan kazanılması için kurulmuş bulunan tesise "sakarat fabrikası" adı verilir. Bu fabrikalarda Kalsiyum sakarat, satürasyonda, karbondioksidin etkisiyle tamamen parçalanır, kalsiyum, karbonat halinde çökeler ve şeker serbest kalır.

- Melastaki şekerin mayalanma yoluyla başka maddelere dönüştürülmesi;

Melastan mayalar, bakteriler ve mantarlar gibi çeşitli mikroorganizmalar yardımıyla yapılan mayalanma sonunda çok çeşitli maddeler elde edilmektedir. Bunlar arasında en önemlileri etil alkol (ispirto), sirke asidi (asetik asid) ve limon asidi (sitrik asid)'dir.

- Melasın doğrudan doğruya hayvan besiciliğinde değerlendirilmesi;

³⁸ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1984 Yılı Şeker Sanayii Mali Analiz Raporu ve Maliyetleri, Ankara, 1985, s. 41.

Melastaki %30 oranındaki şeker dışı maddeler çeşitli minarel tuzlarıyla azot kapsayan ve kapsamayan organik maddelerden oluşmaktadır. Organik maddeler arasında amino asitler çoğunluğu oluştururlar.

Bu nedenle, melas, yalnız kapsadığı yüksek orandaki şeker varlığı nedeniyle değil, bu şeker dışı maddeler ve özellikle azotlu maddeler nedeniyle de besiciliğe çok elverişli, protein varlığı yüksek bir yem maddesi sayılmaktadır. Bundan başka, melas hayvanların hayati fonksiyonları için önemli olan bazı eser maddelerde kapsamaktadır. Bunlardan kobalt, hayvanlarda özellikle kobalt yokluğu halinde görülen bir hastalığı önlediği için de ayrıca önemlidir.

Melası hammadde olarak kullanan bütün sanayi kolları, yalnız bu maddenin kapsadığı şekerden yararlanırlar. Hayvan besiciliğinde kullanılması halinde ise, hem bu maddenin kapsadığı tüm şekerden, hem de bütün mineral tuzlarından ve organik maddelerden yararlanılmaktadır. Bu nedenle, melasın hayvan besiciliğinde kullanılma şekli, en ileri derecede yararlanma sağlayan bir tüketim şeklidir.

Melas şeker şirketine ait fabrikalarda ve özel şirketlere ait fabrikalarda üretilmektedir. Bu fabrikalarda üretilen melas miktarı genel toplam olarak 1980'de 375545, 1981'de 286511, 1982'de 461050, 1983'de 499530, 1984'de 518650, 1985'de 449200, 1986'da 393786, 1987'de 460090, 1988'de 524555, 1989'da 513669, 1990'da 508220, 1991'de 626091, 1992'de 689099 olmuştur.³⁹

Melas üretimi yurtdışına ihraç edilmekte, çiftçilere satılmakta, yurtiçine satılmakta, Kuru küspe üretimine ve kurumuya üretimine, ispiroto üretimine verilmektedir.

2.4.3. Alkol Üretimi

Şeker şirketinin bünyesinde Erzurum, Eskişehir, Turhal ve Malatya fabrikalarında melastan alkol üretilmektedir. Alkol fabrikasında, özellikleri, laboratuvar deneyleriyle saptanmış ve denenmiş bir maya kültürü hazırlanır ve bu tür kampanya süresince kullanılmak üzere özel bir şekilde korunur.

³⁹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faliyet ..., s. 83.

Maya çözeltili hazırlandıktan sonra bu çözelti 50000 hacminde dikey bir mayalanma kazanına aktarılır ve bu maya çözeltili üzerine, sürekli bir akımla, özel olarak hazırlanmış seyreltik melas çözeltili verilmek suretiyle mayalanma başlatılır. 8-10 saat kadar bekletilir. Mayalanması tamamlanan ve yaklaşık olarak %7-9 oranlarında alkol kapsayan çözelti, destilasyon istasyonuna iletilir ve alkol, destilasyon yoluyla çözeltiliden ayrılır.

Destilasyon istasyonu ham ispiertonun kazanıldığı asıl destilasyon kolonlarıyla, ham ispiertonun arıtılmasını sağlayan rektifiye kolonlarından oluşmuştur. %95-95,5 arasında alkol kapsayan ham ispiro ile %96 oranında alkol kapsayan saf ispiro üretilmektedir.

1981 yılında Alkol fabrikalarında toplam 124310 ton melas işlenmiş ve 34618000 litre ispiro ile 8164 litre füzel yağı üretilmiştir. 1982 yılında 108122 ton melastan 30013000 litre alkol ile 9353 litre füzel yağı, 1985'te 119145 ton melastan 34917650 litre alkol ile 15408 litre füzel yağı, 1987'de 129950 melas işlenmiş ve 36913463 litre alkol ile 13544 litre füzel yağı, 1991 yılında ise 126004 ton melastan 37316000 litre alkol ile 4350 litre füzel yağı üretilmiştir.⁴⁰

⁴⁰ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1992 Yılı Faaliyet ..., s. 168.

3. ŞEKER SANAYİİ

3.1. DÜNYADA ŞEKER SANAYİİ

Tarım ile endüstriyi bünyesinde birleştirmesi bakımından Şeker, tipik bir endüstri koludur. Ayrıca ÷lke bünyesinde sosyal ve ekonomik entegrasyonu sağlayan en önemli faktördür.

Onsekizci yüzyılın sonlarına kadar Şekerin tek kaynağı Şeker kamışı olduğu halde, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren pancardan Şeker üretilmesine başlanmıştır.

Dünya ekonomik faaliyetlerinde Şeker sanayii önemli bir yer tutmakta ve bu öneminide korumaktadır. Şeker pancarı üreten ÷lkeler, tarım ekonomisine büyük katkısı nedeniyle Şeker pancarı ekimini belirli bir düzeyde tutmak ve teşvik etmek gereğini duymaktadırlar.

3.1.1. Şeker Üretimi

Yirminci yüzyılın başında dünya Şeker üretiminin yarısı Şeker kamışından diğer yarısında Şeker pancarından elde edilirken bu durum Birinci Dünya Savaşı'na kadar aynı oranlarda devam etmiştir. Şeker pancarı üreten ÷lkelerin savaşa girmiş olmaları dolayısıyla

şeker pancarı üretimini azaltmıştır. Buna karşılık, şeker kamışı üreten ülkelerde teknik tarımın uygulanmaya başlamasıyla üretim artmış ve 1919 yılında şeker pancarı, dünya şeker üretiminin ancak %22'sinin hammaddesi olmuştur.⁴¹ Bu azalma dünya piyasalarında büyük bir şeker eksikliği meydana getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönem içinde evvelce şeker üretmeyen veya pek az miktarda üreten Avrupa devletleri örneğin; Türkiye, Avusturya, İngiltere, Finlandiya gibi kendi ihtiyaçlarına yetecek miktarda şeker pancarı üretimine başlamışlar ve yine savaştan evvelki düzeyi bulmuş ise de, şeker kamışı üretim hızını arttırmakta devam ederek 1929 yılında savaş öncesinin bir katına ulaşmıştır.

Dünya savaşlarının etkisinin yanı sıra şeker üretimini etkileyen bazı faktörlerde vardır. Bunlar Rekolte ve Ekin alanlarıdır. Rekolte; hava şartları, böcek ve hastalıklar ve teknik ve kültürel imkansızlıklardır. Ekim alanları ise; ekim alanlarının büyüklüğü, bir önceki yılın fiyatları, rakip ürünlerin fiyatları gibi sıralanabilir.

1952 ve 1962 yılları arasında 10 yıllık dönemde üretim yılda %4,8 oranında, 1963-1973 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde de %5,1 oranında artmıştır. Üretimde en büyük artış Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde olmuştur.

Dünya şeker üretimini etkileyen faktörlerin başında rekolte ve ekim alanları gelmekle beraber, 1991 yılında dünya şeker üretimini etkileyen ve şu anda da etkisini koruyan faktörler vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

SSCB'nin politik olarak çökmesi tüm Dünya'da büyük politik ve ekonomik gelişmelere neden olurken Dünya'nın en büyük şeker ithalatçısı olan bu ülkenin durumunun şeker piyasasında da etkisini göstermesi ve göstermeye de devam etmesi,

Doğu Avrupa bloğunda SSCB'nin dağılmasından önce başlayan yapısal değişikliklerin Dünya Şeker Piyasası açısından önemini sürdürmesi,

⁴¹ ÜÇOK, AKINCI, Cumhuriyetimizin 50. Yılında ..., s. 83.

Körfez krizinin sona ermesine rağmen, bu bölgeye olan şeker arz durumunun normal haline dönememesidir.

Tablo 23'ün incelenmesinde anlaşılacağı üzere; pancar şekeri üretimi yapan Avrupa ülkeleri ile kamış şekeri üreten Kuzey ve Orta Amerika ile Okyanusya'nın üretimlerinde düşüş; diğer kıtalarda ise artış olacağı gözlenmektedir.

Tablo 24'de 1980-81 ile 1991-92 yılları arasında Dünya'da Kamış ve Pancar şekeri üretimleri ile toplam üretimdeki yüzdeleri ele alınmıştır.

Tablo 24'te 1980-81 ile 1991-92 dönemleri arasında toplam şeker üretimi içinde pancar şekerinin payı ortalama %31,28 olurken kamış şekerinin payı ortalama %63,71 oranını muhafaza edeceği yolundadır.

Tablo 25'de Avrupa ülkelerinde pancar şekeri üretimine baktığımızda da 1991-92 kampanyası üretim değerlerine göre, Türkiye'nin 4. sırada Dünya ülkeleri arasında ise ABD dahil 5. sırada olacağı tahmin edilmektedir.

TABLO 23
DÜNYA ŞEKER ÜRETİMİ (1000 Milyon Ton)

KİTALAR	1980-81	1981-82	1982-83	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1991-92
PANCAR ŞEKERİ												
Batı Avrupa	16.810	20.447	19.862	16.821	18.063	17.791	18.332	17.658	18.151	19.497	21.359	19.255
Doğu Avrupa	10.922	11.015	12.568	13.666	13.374	12.918	13.533	14.226	12.237	13.483	13.205	10.481
TOPLAM	27.732	31.462	32.430	30.487	31.437	30.709	31.865	31.884	30.388	32.980	34.564	29.736
Diğer Ülkeler	8.400	5.302	5.429	5.684	5.750	5.894	6.493	6.948	6.805	6.228	7.496	7.763
Pancar Şekeri Toplamı	33.132	36.764	37.859	36.171	37.187	36.603	38.358	38.832	37.193	39.208	42.060	37.499
KAMIŞ ŞEKERİ												
Avrupa	15	15	17	10	10	16	16	15	16	15	15	16
Kuzey ve Orta Amerika	18.769	16.304	16.281	18.175	17.658	17.408	17.379	17.530	17.708	17.610	18.000	17.781
Güney Amerika	14.163	13.161	13.493	14.445	14.310	12.720	13.202	12.978	13.199	12.378	12.893	14.533
Afrika	6.574	7.092	7.093	6.265	7.339	7.161	7.528	7.374	7.569	7.463	7.522	7.781
Asya	14.985	23.619	21.735	19.292	19.802	21.222	23.589	24.090	24.845	28.183	30.613	31.879
Okyanusya	3.526	4.358	4.152	3.639	4.124	3.778	3.995	4.000	4.113	4.368	4.127	3.606
Kamış Şekeri Toplamı	58.032	64.549	62.771	61.826	63.243	62.305	65.709	65.987	67.450	70.017	73.170	75.596
TOPLAM	91.164	101.313	100.630	97.997	100.430	98.908	104.067	104.819	104.643	109.225	115.230	113.095

Kaynak: F.O. Licht's International Sugar and Sweetener Report: "1982/83, 1987/88, 1989/90, 1991/92 Dünya Şeker Üretimi 2. tahmini", C. 122, No. 5, 30 Ocak 1990 ile F.O. Licht's International Sugar and Sweetener Report: "1989/90 Dünya Şeker Dengesi 2. tahmini" C. 122, No. 7, 14 Şubat 1990, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 1991 Faaliyet Raporundan düzenlenmiştir.

TABLO 24
DÜNYADA KAMIŞ VE PANCAR ŞEKERİ ÜRETİMLERİ İLE TOPLAM ÜRETİMDEKİ YÜZDESİ (1000 Milyon Ton)

KAMPANYALAR	TOPLAM ŞEKER ÜRETİMİ	PANCAR ŞEKERİ ÜRETİMİ	KAMIŞ ŞEKERİ ÜRETİMİ	TOPLAM ÜRETİMDE	
				PANCAR (%)	KAMIŞ (%)
1980 - 81	91.164	33.132	58.032	36.32	63.68
1981 - 82	101.313	36.764	64.549	36.29	63.71
1982 - 83	100.630	37.859	62.771	36.85	63.15
1893 - 84	97.997	36.171	61.826	36.91	63.09
1984 - 85	100.430	37.187	63.243	37.03	62.97
1985 - 86	98.908	36.603	62.305	37.06	62.94
1986 - 87	104.067	38.358	65.709	36.81	63.19
1987 - 88	104.819	38.832	65.987	37.02	62.98
1988 - 89	104.643	37.193	67.450	35.54	64.46
1989 - 90	109.225	39.208	70.017	35.90	64.10
1990 - 91	115.230	42.060	73.170	36.50	63.50
1991 - 92	113.095	37.499	75.596	33.16	66.84

Kaynak: Tablo 23'den yararlanarak tarafımızca düzenlenmiştir.

TABLO 25
AVRUPA ÜLKELERİNDE PANCAR ŞEKERİ ÜRETİMİ (1000 Milyon Ton)

ÜLKELER	1980-81	1981-82	1982-83	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1991-92
Sovyetler Birliği	7.150	6.200	7.000	8.761	8.685	8.260	8.650	9.565	8.913	9.565	9.130	6.900
Fransa	4.253	5.567	4.815	3.872	4.301	4.323	3.733	3.975	4.372	4.198	4.734	4.402
Batı Almanya	3.570	3.688	2.988	2.725	3.147	3.429	3.466	2.964	3.006	4.004	4.675	4.160
Türkiye	944	1.519	1.860	1.770	1.655	1.398	1.414	1.784	1.414	1.378	1.946	1.957
Polonya	1.134	1.872	1.979	2.141	1.875	1.809	1.892	1.797	1.824	1.895	2.174	1.576
İtalya	1.934	2.226	1.293	1.352	1.378	1.448	1.847	1.818	1.659	1.879	1.584	1.640
İngiltere	1.202	1.187	1.500	1.155	1.438	1.316	1.438	1.335	1.417	1.377	1.349	1.380
Belçika - Lüksemburg	868	1.120	1.195	890	908	1.016	1.017	885	995	1.038	1.120	945
Çekoslovakya	810	747	890	792	844	939	860	770	660	766	747	788
Macaristan	480	601	554	493	543	526	506	543	521	577	584	697
İspanya	967	1.097	1.090	1.339	1.108	1.015	1.098	1.150	1.234	1.038	1.038	1.015
Romanya	553	663	690	433	605	582	610	525	450	543	350	440
Yunanistan	189	351	315	323	283	330	269	213	315	421	312	299
Danimarka	464	522	576	376	593	577	543	423	548	530	591	516
Avusturya	456	486	600	385	463	468	307	390	357	458	451	462
Bulgaristan	155	145	170	82	115	65	179	110	27	67	35	65
Yugoslavya	728	868	800	778	1.009	947	855	902	653	917	934	633
İsviçre	105	135	120	124	131	139	129	123	150	152	160	132
İsveç	326	374	389	298	391	346	386	274	395	421	444	266
İrlanda	161	183	228	215	239	189	202	242	212	233	245	226
Finlandiya	123	88	115	156	128	104	132	64	145	161	169	150
Arnavutluk	40	40	35	40	39	40	38	40	30	25	17	15

Kaynak: F.O. Licht's International Sugar and Report: "1982/83, Dünya Şeker Üretimi 2. tahmini", 7 Ocak 1983; C. 115, No.2, "1983/84 - 1986/87 Dünya Şeker Blançoları" Ek Sayı, 13 Ağustos 1987, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 1987, 1989, 1991 Yılı Faaliyet Raporlarından düzenlenmiştir.

3.1.2. Şeker Tüketimi

Şeker tüketimine etki eden faktörleri; Nüfus dağılımı ve nüfus artış hızı, şeker fiyatları, tüketici geliri ve tüketici tercihi, diyet alışkanlıkları, şeker ikame maddelerinin kullanım alanlarının yaygınlaşması, endüstride ve kişisel şeker kullanımlarının dahili dağılımı, ülkelerin üretimi ve arz programı olarak sayabiliriz. Bu faktörler talepteki artış veya düşüşlerle yakından ilgilidir.

En hızlı tüketim artışı, nüfus artışının hızlı olduğu ve fert başına gelirin yükseldiği kalkınmakta olan ülkelerde kaydedilmiştir. Bu ülkelerde ortalama yıllık artış oranı 1973-74 ve 1981-82 yılları arasında %4,4 olurken aynı oran kalkınmış ülkelerde %0,4 oranında düşüş göstermiştir.⁴² 1989-90 kampanya döneminde 108.1 milyon tonham değer olan dünya şeker tüketimi 1990-91 döneminde 1,2 milyon ton kadar bir artışla 109.5 milyon ton ham değerdir.⁴³

Diğer faktörler sabit tutulduğu takdirde şeker için reel fiyatlarda meydana gelen bir düşüş talepte artış yaratır. Bu da göstermektedir ki, tüketim artışının ardındaki faktörlerden bir tanesinde şeker fiyatlarında meydana gelen düşüştür. Daha fazla fiyat elastikiyeti reel şeker fiyatlarındaki düşüş ile bir araya geldiğinde kalkınmakta olan ülkelerdeki tüketim artışında daha hızlı olmaktadır. Öte yandan iç tüketimin artmasıyla ihraç kazancı azalacak ve bu iç fiyatların yükselmesine, dolayısıyla tüketimin düşmesine neden olabilecektir.

1991 yılına baktığımızda tüketim, üretimin gerisinde kalmış, genelde talepte bir durgunluk gözlenmiştir. Bunun nedenleri; düşük dünya fiyatları sonucu, ihracatçı ülkelerin şeker satışlarındaki isteksizlikleri, dünyadaki genel iktisadi durgunluk, Sovyetler Birliğindeki yapısal değişiklikler nedeniyle bazı ülkelerin bir şeker politikası belirleyememeleri sonucu ithalatlarını kısma yoluna gitmeleri, Hindistan, Pakistan ve Tayland gibi ülkelerin şeker politikalarını değiştirerek üretim artışını hedeflemeleri, körfez

⁴² Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1982 Yılı Faaliyet ..., s. 3.

⁴³ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1992-1996), Ankara, Haziran 1991, s. 4.

krizi sonrası uygulanan ambargonun yakın doğudaki şeker talebini olumsuz yönde etkilemesidir.

Tablo 26'da Dünya'da şeker tüketimi kıtalar halinde 1980-81, 1991-92 yılları arasında gösterilmiştir.

3.1.2.1. Şeker Tüketimi

Üretimin çeşitli faktörlere bağlı olarak yıldan yıla büyük farklılıklar göstermesine karşılık, tüketimin gelişmesi devamlı olmaktadır. 1960-70 yılları arasında son 10 yıllık dönemde en büyük yıllık artış %9,01 ile Asya, %5,19 ile Afrika ve %4,62 ile Güney Amerika ülkelerinde görülmüş, dünya ortalaması ise %4,65 olmuştur.

Bazı ülkelerin ve toplulukların 1980-81 ile 1991-92 yılları arasındaki Şeker tüketimi Tablo 27'de gösterilmiştir.

Tablo 27'de başlıca şeker tüketicisi ülkeler veya topluluklar arasında bağımsız devletler topluluğu AET ve ABD 1980'li yılların ilk yarısında ilk sıralamayı alırken 1992 yılında bu sıralama biraz değişerek BDT, AET, Hindistan, ABD, Çin ve Brezilya olmaktadır.

Tablo 28'de ise Avrupa Topluluğuna üye ülkelerle, komşu ülkelerin ve Türkiye'nin şeker tüketimleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 28'in incelenmesinden de anlaşılacağı gibi Türkiye komşu ülkeler arasında şeker tüketinde 2. sırayı almaktadır.

TABLO 26
DÜNYA ŞEKER TÜKETİMİ (1000 Milyon Ton)

KITALAR	1980-81	1981-82	1982-83	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1991-92
Batı Avrupa	15.175	15.401	15.494	15.322	15.513	15.551	15.934	16.745	16.959	17.131	17.071	17.241
Doğu Avrupa	17.368	17.776	17.962	18.208	18.560	18.269	19.280	18.812	17.906	17.765	17.109	15.981
TOPLAM	32.543	33.177	33.456	33.530	34.073	33.820	35.214	35.557	34.865	34.896	34.180	33.222
Afrika	7.502	7.887	8.177	8.181	8.218	8.516	8.709	8.817	8.936	8.993	9.434	9.701
Kuzey ve Orta Amerika	14.991	15.018	14.795	14.400	14.183	14.417	14.516	14.825	14.968	15.523	16.394	17.113
Güney Amerika	10714	7.887	10.773	10.508	10.494	11.150	12.276	11.665	11.547	12.129	11.850	11.849
Asya	22.590	23.878	25.209	28.591	30.450	31.556	33.839	35.033	34.830	36.221	37.385	39.095
Okyanusya	1.028	1.019	1.043	10.004	1.006	1.038	1.061	1.086	1.129	1.044	1.124	1.129
TOPLAM	56.825	55.689	59.997	71.684	64.351	66.677	70.401	71.426	71.410	73.910	76.187	78.887
GENEL TOPLAM	89.368	91.418	93.453	96.214	98.424	100.497	105.617	106.983	106.275	108.806	110.367	112.109

Kaynak: F.O. Licht's International Sugar Report: "1982/83, Dünya Şeker Dergisi 2. tahmini", 28 Ocak 1983; C. 115, No.2, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 1991 Yılı Faaliyet Raporundan düzenlenmiştir.

TABLO 27
BAZI ÜLKELERİN VE TOPLULUKLARIN ŞEKER TÜKETİMİ (1000 Milyon Ton)

ÜLKELER	1980-81	1981-82	1982-83	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1991-92
B.D.T. (S. Birliği)	12.900	12.500	13.180	13.190	13.370	13.450	13.900	14.564	13.703	13.682	13.400	13.050
AET	10.560	11.000	11.714	11.731	11.808	11.617	11.839	12.802	12.914	13.228	13.376	13.224
HİNDİSTAN	5.983	6.500	7.022	8.056	8.770	8.928	9.590	10.231	10.791	11.047	11.465	11.961
ABD	8.555	8.200	8.213	7.920	7.222	7.244	7.287	7.418	7.458	7.747	7.952	8.097
ÇİN	5.000	5.500	5.600	5.656	6.200	6.650	7.300	7.572	6.502	7.050	7.600	7.650
BREZİLYA	5.870	6.000	6.006	5.961	6.209	6.379	7.064	6.582	6.799	7.281	6.364	6.699
MEKSİKA	3.483	3.450	3.289	3.228	3.449	3.665	3.599	3.716	3.972	4.196	4.526	4.938
JAPONYA	2.836	2.800	2.890	2.692	2.886	2.755	2.744	2.817	2.873	2.775	2.806	2.817

Kaynak: F.O. Licht's International Sugar Report: "1983/84 - 1986/87 Dünya Şeker Bilançoları" Ek Sayı, 13 Ağustos 1987; ile F.O. Licht's International Sugar Report: "1984/85 - 1987/88 Dünya Şeker Bilançoları" Ek Sayı, 27 Ekim 1987 ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 yılı Faaliyet Raporundan tarafımızca düzenlenmiştir.

TABLO 28
AVRUPA TOPLULUĞU ÜYE ÜLKELERİ İLE KOMŞU ÜLKELERİN ŞEKER TÜKETİMLERİ (1000 Milyon Ton)

ÜLKELER	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1991-92
İNGİLTERE	2.415	2.479	2.436	2.486	2.510	2.458	2.533	2.540	2.500
B. ALMANYA	2.213	2.286	2.214	2.230	3.078	3.075	3.204	3.189	2.968
FRANSA	2.088	2.042	2.012	2.218	2.118	2.111	2.089	2.184	2.178
İTALYA	1.653	1.814	1.722	1.745	1.678	1.688	1.752	1.775	1.820
İSPANYA	1.030	902	1.092	1.097	1.160	1.178	1.220	1.250	1.283
HOLLANDA	820	783	787	780	766	804	817	835	845
BELÇİKA-LÜKSEMBURG	425	420	423	416	404	456	460	460	470
PORTEKİZ	333	342	335	336	337	356	347	363	369
YUNANİSTAN	339	339	335	343	335	359	370	329	350
DANİMARKA	253	253	250	242	243	250	251	267	266
İRLANDA	162	149	166	162	173	180	175	173	175
TÜRKİYE	1335	1.429	1.347	1.482	1.657	1.534	1.641	1.321	1.631
BULGARİSTAN	455	460	470	475	475	465	470	425	400
B.D.T. (SSCB)	13.190	13.370	13.268	14.096	14.564	13.703	13.682	13.400	13.050
İRAN	1.352	1.317	1.373	1.380	1.320	1.240	1.395	1.608	1.630
IRAK	549	580	623	628	639	635	586	277	436
SURİYE	313	430	447	452	435	400	412	416	420

Kaynak: F.O. Licht's International Sugar Report: "1983/84 - 1986/87 Dünya Şeker Bilançoları" Ek Sayı, 13 Ağustos 1987; ile F.O. Licht's International Sugar Report: "1984/85 - 1987/88 Dünya Şeker Bilançoları" Ek Sayı, 27 Ekim 1987 ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 yılı Faaliyet Raporundan tarafımızca düzenlenmiştir.

3.1.2.2. Kişi Başına Şeker Tüketimi

Gelişmekte olan ülkelerde düşük gelirli aileler, başlangıçta tahminlerini yeterince gerçekleştiremedikleri için, gelir artışına paralel olarak, zorunlu maddelere daha çok harcamada bulunurlar. Ancak, zorunlu maddelere yapılan harcama oranının, gelir düzeyindeki artıştan daha yavaş olduğu bilinmektedir.⁴⁴

Tablo 29'da Bazı ülkelerde Kişi Başına Şeker Tüketimi (Kg) 1983 ve 1990 yılları arasında ele alınmıştır.

1980 yılında 20,1 kg ham olan dünya ortalaması 1981 yılında %2,49'luk bir düşüş göstererek 19.6 kg ham değer almıştır. 1986 yılına gelindiğinde ise dünya ortalaması %1,51'lik bir artış göstererek 20.2 kg, 1987'de 20,7 kg olmuştur. 1987 verilerine göre BDT (Sovyetler Birliği) kişi başına 49,9 kg ile en yüksek şeker tüketicisi ülke iken, Japonya 23 kg ile en az şeker tüketicisi ülke, 1990 yılında da İrlanda 50,8 kg'la en yüksek şeker tüketicisi, yine Japonya 22,6 kg'la en az şeker tüketicisi ülke durumundadır. Türkiye'de şeker tüketiminin dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

3.1.3. Şeker Stokları

Dünya şeker üretimi ve tüketimi yıllara göre farklılık göstermektedir. Fiyat artışları bazı ülkelerde tüketimi etkilemektedir.

Genel olarak Stok / tüketim oranı %30'un üzerinde olduğu dönemlerde fiyatlar düşmekte, çok altına indiği dönemlerde ise yükselmektedir.

Dünya şeker dengesi son tahminlerine göre; 1991-1992 yılı dünya şeker arzının beklenen talepleri karşılamaya yeterli olacağı ancak Küba'da meydana gelecek önemli bir üretim düşüşünün yaratacağı darlığı karşılayacak kadar büyük olmayacağı anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Recep KÖK, *Engel Kanunu'nun Erzurum Uygulaması*, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F., Erzurum, 1986, s. 78-88.

TABLO 29
BAZI ÜLKELERDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN ŞEKER TÜKETİMİ (kg)

ÜLKELER	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
İRLANDA	42.2	42.1	47.0	47.1	45.9	46.7	50.4	50.8
DANİMARKA	47.0	43.7	43.4	45.0	42.1	43.0	39.0	38.9
HOLLANDA	41.8	41.7	40.7	41.3	41.8	42.0	41.8	41.8
İNGİLTERE	43.4	40.2	39.6	40.5	40.8	41.2	41.1	41.4
BELÇİKA-LÜKSEMBURG	40.9	37.0	38.0	39.6	31.7	32.2	31.2	30.7
FRANSA	37.7	37.2	36.8	36.7	39.8	38.1	36.4	37.6
B. ALMANYA	36.2	36.0	36.3	36.6	35.7	36.1	36.1	36.6
YUNANİSTAN	31.9	32.5	33.8	33.7	35.8	34.2	34.9	35.3
İSPANYA	29.7	26.8	30.6	31.1	31.4	31.7	28.1	28.3
İTALYA	29.0	28.1	29.9	30.6	30.9	31.2	28.7	29.0
PORTEKİZ	29.7	28.6	32.3	29.2	30.5	31.7	34.1	33.5
TÜRKİYE	28.2	29.6	26.2	28.7	31.4	28.4	29.5	28.3
B.D.T. (SSCB)	47.3	48.2	45.8	47.5	49.9	48.4	46.3	45.7
SURİYE	41.6	46.4	47.6	46.8	45.5	44.3	39.9	-
İRAN	33.3	34.6	34.7	33.8	31.8	30.9	26.3	26.6
IRAK	47.8	45.6	45.3	44.4	38.3	37.0	32.8	30.1
ABD	34.5	32.9	30.8	29.7	30.3	30.2	30.4	31.4
JAPONYA	23.3	22.9	23.9	22.6	23.0	21.6	22.8	22.6

Kaynak: Dankawski Konrad ve Diğerleri: "Zucker wirtschaftliches Taschenbuch", Muhtelif yıllar, Santrifüj Şeker Tüketimi, Ankara, 1991.

Licht 1991-1992 Dünya şeker dengesi tahmininde üretimin 113 ton tüketimin 112,1 ton, stok / tüketim yüzdesinin ise 30,94 olacağını belirtmektedir.⁴⁵

Dünya şeker fiyatlarında %30'luk orana bakıldığında şeker fiyatlarında önemli bir artış beklenmemektedir.

Tablo 30'da Dünya Şeker Stokları ve Bilançosu 1980-81 ve 1991-92 yılları arasında gösterilmiştir. bu tabloya göre 1983-84 döneminde %30 oranın üzerine en çok çıktığı yıl olmuş ve bu dönemde stok/tüketim oranı %41,41'dir. Yine bu tabloya göre en düşük oran 1980-81 dönemidir ki stok/tüketim oranı %27,42 olarak gerçekleşmiştir.

3.1.4. Şeker Fiyatları

Dünyada şeker fiyatları, dünya siyasi ve iktisadi konjaktüründeki değişikliklere bağlı olmaktadır. Ekim 1980 tarihinden itibaren şeker fiyatları düşmeye başlamış 1982 yılında düşük fiyatlarla girilmiştir. Şeker fiyatlarının düşmesindeki etkenleri; Rekor seviyesindeki şeker fazlalığına, politik olaylara, para birimleri ile ilgili gelişmelere, Spekülasyonlara, kıymetli maden piyasalarındaki değişikliklere, iklim şartlarına, şeker ikame maddelerinin kullanım alanlarının yaygınlaşmasına bağlayabiliriz.

1987 yılında Londra ve Paris borsalarında, Sovyetler Birliği ve Çin'in piyasaya gireceği söylentileri ile fiyatlarda yükselme görülmüştür. 1989 döneminde fiyatlarla ilgili olarak yapılan uzun vadeli tahminler, fiyatların yükseleceği yönünde olmuştur. Fiyatlardaki bu artış beklentisinin altında yatan faktörlerde;

- Stokların kritik olarak nitelendirilen seviyelere düşmesi ve bu düşüşün 1989-90 döneminde süreceğinin tahmin edilmesi,

⁴⁵ D.İ.E., İmalat Sanayii, İstihdam-Ödemeler, Üretim, Eğitim, 1991(II)-1992 (II), Manufacturing Industry, (Quarterly) Employment Payments Production Expectation, (Pravisional results). T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1992, s. 75.

TABLO 30
DÜNYA ŞEKER STOKLARI VE BİLANÇOSU (1000 Milyon Ton)

AÇIKLAMA	1980-81	1981-82	1982-83	1983-84	1984-85	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	1989-90	1990-91	1991-92
Devre Başı Stokları	25.236	24.502	32.414	39.052	39.838	41.578	38.960	36.326	33.396	31.206	30.339	34.326
Üretim	88.080	100.196	98.628	97.997	100.430	98.769	104.198	104.779	104.643	109.225	115.230	113.095
İthalat	28.674	31.231	28.830	29.111	28.402	28.363	28.003	27.812	29.618	28.934	29.713	27.953
TOPLAM	141.990	155.929	159.872	166.160	168.670	168.710	171.161	168.917	167.657	169.365	175.342	172.374
Tüketim	28.120	32.097	29.416	96.214	98.424	100.497	105.617	106.983	106.275	108.806	110.367	112.109
İhracat	89.368	91.418	93.453	30.108	29.984	29.253	29.285	28.538	30.176	30.160	30.649	28.573
Devre Sonu Stokları	24.502	32.414	37.003	39.838	40.262	38.960	36.259	33.396	31.206	30.399	34.326	34.692
+/- 1000 ton Üretim	+3.248	+12.116	-1.568	-2.625	+2.433	-1.630	+5.429	+612	-136	+4582	+6.005	-2.135
+/- %	+3.83	+13.76	-1.56	-2.61	+2.48	-1.62	+5.50	+0.59	-0.13	+4.38	+5.50	-1.85
+/- 1000 ton Tüketim	-482	+2.050	+2.035	+1.915	+2.210	+2.385	+5.120	+998	-708	+2.531	+1.561	-1.742
+/- %	-0.54	+2.29	+2.23	+2.03	+2.30	+2.43	+5.09	+0.94	-0.66	+238	+1.43	+1.58
Stok/Tüketim Yüzdesi	27.42	35.46	39.60	41.41	40.91	38.77	34.33	31.22	29.36	27.94	31.10	30.94

Kaynak: F.O. Licht's International Sugar Report: "1982/83 Dünya Şeker Bilançosu 2. Tahmini" 28 Ocak 1983; C. 115 No 4, "1984/85 - 1987/88 Dünya Şeker Bilançoları" Ek Sayı, 27 Ekim 1987 ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 yılı Faaliyet Raporundan tarafımızca düzenlenmiştir.

- Dünyanın en büyük ihracatçılarından olan Brezilya'nın arz durumunun sınırlı olması,
- Küba mahsulünde hedeflenen üretim seviyesine ulaşamaması,
- Çin'in uzun vadeli bir şeker krizi içerisinde bulunması nedeniyle, büyük miktarlarda şeker ithal etmesi beklentisi,
- Ayrıca dünyanın başta gelen ithalatçılarından ABD'nin sürekli olarak ithal kotalarını arttırması, Hindistan'ın beklenenin üzerinde ithalat yapacağını bildirmesi,
- Yıl sonu itibariyle yayınlanan 1989-90 tahminlerinde, üretim değerlerinin tüketim değerlerinin altında seyretmesi şeklinde sıralanabilir.

1991 yılına 300 \$/Ton civarında giren Dünya şeker fiyatları genelde 267,32 \$/Ton ile 344,09 \$/ton arasında dalgalanarak düşük bir seyir takip etmiştir. Ocak-Mart 1991 aylarında ortalama 295 \$/Ton civarında seyreden fiyatlar, Nisan 1991 ayında 267 \$/Ton seviyesine inerek yılın en düşük fiyatını, Ağustos 1991 ayında ise 344 \$/Ton ile yılın en yüksek fiyatını oluşturmuştur.⁴⁶

Dünya şeker fiyatlarının genelde düşük seviyede oluşmasının nedenleri;

1990/91 döneminde Dünya şeker üretiminin, tüketimin üzerinde gerçekleşmesi sonucu şeker fazlalığının oluşması,

Körfez krizinin Ortadoğu ülkelerine yapılan ithalatı etkilemesi,

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerindeki politik ve yapısal değişiklikler,

Fiyatların belirlenmesinde esas alınan ABD Dolarının değer kaybetmesi,

Nakit darlığı nedeniyle birçok alıcının piyasaya girememesi olarak sayabiliriz.

Tablo 31'de Londra ve Paris şeker borsalarında yıllık ortalama şeker fiyatları gösterilmiştir.

⁴⁶ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet ..., s. 7.

TABLO 31
LONDRA VE PARİS ŞEKER BORSALARINDA YILLIK ORTALAMA
ŞEKER FİYATLARI FOB AVRUPA LİMANLARI (US\$/Milyon Ton)

YILLAR	LONDRA	PARİS
1980	705.58	706.85
1981	454.52	452.73
1982	250.64	250.02
1983	250.56	250.06
1984	170.17	169.21
1985	149.98	149.52
1986	186.55	186.70
1987	192.82	192.85
1988	264.64	264.00
1989	378.42	378.87
1990	381.10	381.40
1991	295.71	296.47

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi 1982, 1985, 1987, 1989, 1991 Yılı Faaliyet Raporundan Yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir

3.2. TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİİ

3.2.1. Şeker Üretimi

Şeker üretiminde hammadde olarak kullanılan şeker pancarı ülke tarımının ve sanayiinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Şeker pancarı ekim alanları, sulanabilir arazi miktarına, bölgelerin ekolojik şartlarına ve en önemlisi şeker pancarı alım fiyatlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Parcar verimi ise iklimin seyrine ve kullanılan verim artırıcı girdilerden sulama, gübreleme, ilaçlama, toprak işleme teknikleri gibi faktörlere bağlıdır.⁴⁷

Bu bakımdan şeker pancarı üretiminin arttırılması; ileri bir teknolojinin çiftçi tarafından benimsenmesine, çiftçiye verilecek özendirici teşviklere, gübrelerin yeterli miktarda ve zamanında kullanılmasına, mekanizasyonun geliştirilmesine ve en önemlisede devletin destekleme fiyat politikasına bağlıdır.⁴⁸

Şeker pancarı üretiminin şeker tüketimi ile direk bir bağlantısı vardır. Türkiye'de şeker sanayiinin kuruluş başlangıcı olan 1926 yılından günümüze kadar şeker üretiminde önemli gelişmeler olmuştur. Özellikle 4 Şeker Fabrikasının, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. adı altında birleştiği 1935 yılından sonra şeker sanayiinde büyük atılımlar görülmektedir.

Şeker sanayiinin yurdumuzda kurulmasından günümüze kadar üretilen şeker miktarı kristal ve küp şeker olarak Tablo 32'de gösterilmiştir.

Tablo 32'ye göre şeker üretimi 1990/91 döneminde 1788600 tonla en yüksek düzeye ulaşmıştır. 1990/91 yılı üretimi 1989/90 yılına göre %41 oranında artmıştır.

⁴⁷ Ahmet UZUNER, "Şeker Pancarında Verim ve Kaliteyi Yükseltmek İçin Alınması Gereken Önlemler", 1. Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara 23-27 Kasım 1987, s. 52.

⁴⁸ Pankobirlik, 1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, Temmuz 1991, s. 11.

TABLO 32
1926-1991 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE ŞEKER ÜRETİMİ (Ton)

YILLAR	KRİSTAL ŞEKER	KÜP ŞEKER	TOPLAM	KAMPANYA DIŞINDA KÜP TOZUNDAN KÜP ŞEKER ÜRETİMİ
1926-27	573	–	573	–
1930-31	13.074	–	13.074	–
1940-41	53.911	34.758	88.669	–
1950-51	98.412	39.018	137.430	–
1960-61	548.208	95.290	643.498	–
1970-71	526.748	64.891	591.639	113.260
1980-81	771.121	97.192	868.313	119.501
1981-82	1.282.143	115.119	1.397.262	134.305
1982-83	1.579.704	131.124	1.710.828	109.274
1983-84	1.504.128	124.532	1.628.660	103.029
1984-85	1.424.288	97.842	1.522.130	128.913
1985-86	1.201.188	84.662	1.285.850	142.677
1986-87	1.210.116	90.434	1.300.550	158.464
1987-88	1.545.031	95.919	1.640.950	178.316
1988-89	1.212.797	87.879	1.300.767	172.250
1989-90	1.183.691	84.479	1.268.170	147.176
1990-91	1.704.056	85.544	1.788.600	145.738

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Kayıtlarından yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

1991/92 döneminde ise 14576700 ton pancar işlenmiş, bunun 1794904 ton kristal ve 92976 küp şeker olmak üzere 1887880 ton şeker üretilmiştir.⁴⁹

Pancar rekoltesinin beklenenin üzerinde gerçekleşmesi işlenen pancar ve buna paralel olarak şeker miktarını arttırmıştır.

Küp şeker üretimi, talep gözönünde bulundurularak piyasada küp şeker sıkıntısı, yaratmayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunun içinde kampanya dışındada küp şeker üretilmiştir. 1991/92 yılında kampanya içinde 92976, kampanya dışında da 119028 ton olmak üzere 212004 ton küp şeker üretilmiştir.

Normal şeker üretim kapasitesinin yurtiçi talebini karşılayacak seviyede olmaması halinde kapasite açığının bir bölümü kampanya başlangıç tarihlerinin öne alınması ve kampanya sürelerinin uzatılması ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Fakat bu durumda bazı riskleri göze almak ve bir takım mali külfete katlanmak gerekmektedir.

Çalışma şartlarının normal olduğu dönem içerisinde yeterli miktarda şekerin üretilebilmesi için ek üretim kapasitelerine ihtiyaç duyulmakta olup, bunların iki yoldan sağlanması planlanmıştır.

- Pancar Potansiyeli Müsait Olan Fabrikaların Tevsii ve Modernleştirilmesi;

Bu amaçla mevcut 27 şeker fabrikasından şeker sanayiinin ikinci genişleme dönemi olarak nitelendirebileceğimiz 1971-1982 döneminde Adapazarı, Ankara, Burdur, Erzurum, Eskişehir, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya, Susurluk, Turhal Şeker Fabrikalarının tevsii ile Elazığ ve Erzincan Fabrikalarının bazı darboğazlarını gidermek üzere toplam 14 proje ele alınmış olup, bu projeler tamamlanmış bulunmaktadır.

- Yeni Şeker Fabrikaları Kurulması;

Son 10 yıllık dönemde,

3000 ton pancar/gün kapasiteli Muş ile 6000 ton pancar/gün kapasiteli Iğın Aralık 1982, 3000 ton pancar/gün kapasiteli Bor Kasım 1983, 3000 ton pancar/gün kapasiteli

⁴⁹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet ..., s. 52.

Ağrı Ekim 1984, 3000 ton pancar/gün kapasiteli Elbistan Ekim 1985, 1500/3000 ton pancar/gün kapasiteli Erciş Ocak 1989 ve 6000 ton pancar/gün kapasiteli Ereğli Mart 1989, 3000/6000 ton pancar/gün kapasiteli arşamba Ocak 1990, 3000/6000 ton pancar/gün kapasiteli orum Ekim 1991 tarihlerinde Şeker Fabrikaları deneme iŐletmesine alınmıştır.

Van-Erciş, Konya-Ereğli, Çorum, Kars, Yozgat, Sivas ve Kırşehir Şeker Fabrikaları Projeleri 1991 Yılı Yatırım programı kapsamına alınmış ve ankırı, Hakkari ve Yüksekova Şeker Fabrikaları ise Etüd-Proje İŞleri kapsamında bulunmaktadır.

3.2.2. Şeker Tüketimi

3.2.2.1. Şeker Tüketimi

Şeker, Türkiye’de temel gıda maddelerinden biri olma hüviyetini hiç bir zaman kaybetmemiŐ ve bu güne kadar devam ettirmiŐtir. Bu hüviyeti ile Şeker tüketiminin nüfus ve halkın satın alma gücündeki artışa paralel olarak artması tabiidir. Tüketim artış hızı, izlenen düşük fiyat politikasının da etkisi ile yüksek bir seyir takip etmiştir. Türkiye nüfusu 1927-1981 döneminde %232 artmış olmasına rağmen toplam Şeker tüketimindeki artış %1535 olmuştur.

Birinci, ikinci ve üçüncü Beş Yıllık Plân dönemlerinde Şeker tüketimindeki artış hızı sıra ile ortalama %7, %7,4 ve %7,8 olarak oldukça yüksek bir seviyede seyretmiştir.

1980 yılında 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerine paralel olarak Şeker fiyatlarına 4 defa ve 1981 yılında da iki defa zam yapılması tüketimi yavaşlatmıŐ, tüketim Tablo 33’de izlenebileceği gibi 1980 yılında 1009555 ton, 1981 yılında da 1029622 ton olmuştur. 1982 yılında Şeker fiyatlarının sabit tutulması tüketimi etkilemiş ve tüketim bir önceki yıla göre %18,98 oranında artış göstererek 1224990 tona yükselmiştir. 1985 yılında 4 kez, 1989 yılında kristal Şekere %112, bez torbalı küp Şekere %162 ve kutulu küp Şekere de %163 oranında zam yapılmış, 1990 tarihinde ve 1991 tarihinde Şekere yapılan 4 kez zam olmasının yanısıra nüfus ve gelire bağlı olarak 1990 yılında 1538901 ton Türkiye’de Şeker tüketilmiŐtir.

TABLO 33
TÜRKİYE'DE ŞEKER TÜKETİMİ 1927-1990 (Ton)

YILLAR	KRİSTAL ŞEKER	KÜP ŞEKER	TOPLAM
1927	62.720	–	62.720
1930	70.672	–	70.672
1940	54.446	44.853	99.299
1950	93.260	34.746	128.006
1960	224.498	73.370	297.868
1970	440.514	168.486	609.000
1980	762.074	247.481	1.009.555
1985	1.003.970	235.541	1.239.511
1986	1.115.196	248.390	1.363.586
1987	1.269.007	255.530	1.524.537
1988	1.153.187	258.531	1.411.718
1989	1.262.716	247.113	1.509.829
1990	1.275.741	223.160	1.538.901

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Kayıtlarından ve Türkiye İstatistik Yıllığı 1990'dan yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir.

Nüfus artışı ve hayat seviyesinin yükselmesine paralel olarak yurtiçi şeker tüketiminin 1995 yılında 1.900 milyon ton ve 2000 yılında 2.150 milyon ton olacağı tahmin edilmektedir.

3.2.2.2. Kişi Başına Şeker Tüketimi

Kişi başına şeker tüketimi, ülkenin toplam şeker tüketiminin nüfus sayısına bölünmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Tablo 34'de 1927-1990 yılları arasında Türkiye'de kişi başına şeker tüketimi ele alınmıştır.

TABLO 34
TÜRKİYE'DE KİŞİ BAŞINA ŞEKER TÜKETİMİ (1927-1990)

YILLAR	KİŞİ BAŞINA TÜKETİM (KG)	NÜFUS SAYISI (BİN)
1927	4.6	13.648
1930	4.9	14.448
1940	5.6	17.821
1950	6.1	20.947
1960	10.7	27.755
1970	17.1	35.605
1980	22.6	44.737
1985	24.5	50.664
1986	26.5	51.546
1987	28.8	52.845
1988	26.1	54.176
1989	27.2	55.541
1990	27.2	56.473

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Kayıtları ve Türkiye İstatistik Yıllığı 1990'dan yararlanarak tarafımızca düzenlenmiştir.

1960 yılına kadar çok düşük olan kişi başına şeker tüketimi 1980 yılında 22,6'ya yükselerek, 20,1 olan dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. 1990 yılında da 27,2 oranıyla dünya ortalamasının üzerindedir.

Bir malın talep miktarı, nüfus, ortalama gelir, gelirin dağılımı, malın fiyatı ve bu mala rakip diğer malların fiyatlarının bir fonksiyonudur. Şu halde, tüketim tahminlerinde kullanılacak bir modelin de nüfus, ortalama gelir gibi değişkenleri kapsamaması gerekir.

Şeker tüketimini doğrudan etkileyen unsurlar kişi başına gayri safi milli hasıla (GSMH), şeker fiyatları ve nüfustur. Diğer gıda maddeleri fiyatlarındaki artışlara uyumlu olarak düzeltilmiş şeker fiyatları ile kişi başına şeker tüketimi arasındaki korelasyon katsayısı 0,92 ve kişi başına GSMH ile kişi başına şeker tüketimi arasındaki korelasyon katsayısı da 0,95 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, kişi başına şeker tüketiminin, kişi başına GSMH ile tam bir pozitif ilişkinin ve düzeltilmiş şeker fiyatları ile de tam bir negatif ilişkinin olduğunu açıklıkla göstermektedir.

Tüketim tahmininde GSMH, şeker fiyatları ve nüfus unsurları ele alınmıştır. Aslında şeker tüketiminin diğer bazı değişkenlerle (şehirlere akım, şekerli mamuller sanayinin gelişmesi, spekülasyon hareketleri v.b.) olan ilişkileri de vardır. Ancak bu değişkenler hakkında ayrıntılı ve doğru veri toplama güçlüğü ile modelde daha fazla değişken kullanmanın muhtemel bazı sapmalar meydana getirebileceği gözönüne alındığı için modeli şeker fiyatları, kişi başına GSMH ve nüfusun fonksiyonu olarak kurduğumuzda;

Bu modeli matematiksel olarak

$Y = a + bx_1 + cx_2$ şeklinde ifade edebiliriz. Burada;

Y= Kişi başına şeker tüketimi

x_1 = Kişi başına gayri safi milli hasıla (1968 üretici fiyatlarıyla)

x_2 = Düzeltilmiş şeker fiyatları

a,b ve c parametreleri göstermektedir.

Modelin Parametreleri

$$a= 11,60400$$

$$b= 0,00325$$

$c= 0,02116$ olarak hesaplanmıştır. Bulunan bu parametre değerlerini modelde yerine koyarsak, regresyon denklemimiz;

$$Y= 11,60400+0,00325x_1-0,02116x_2+0,83 \text{ olarak yazılır.}$$

$$(S_{b_1}= 0,0004) \quad (S_{b_2}= 0,0050)$$

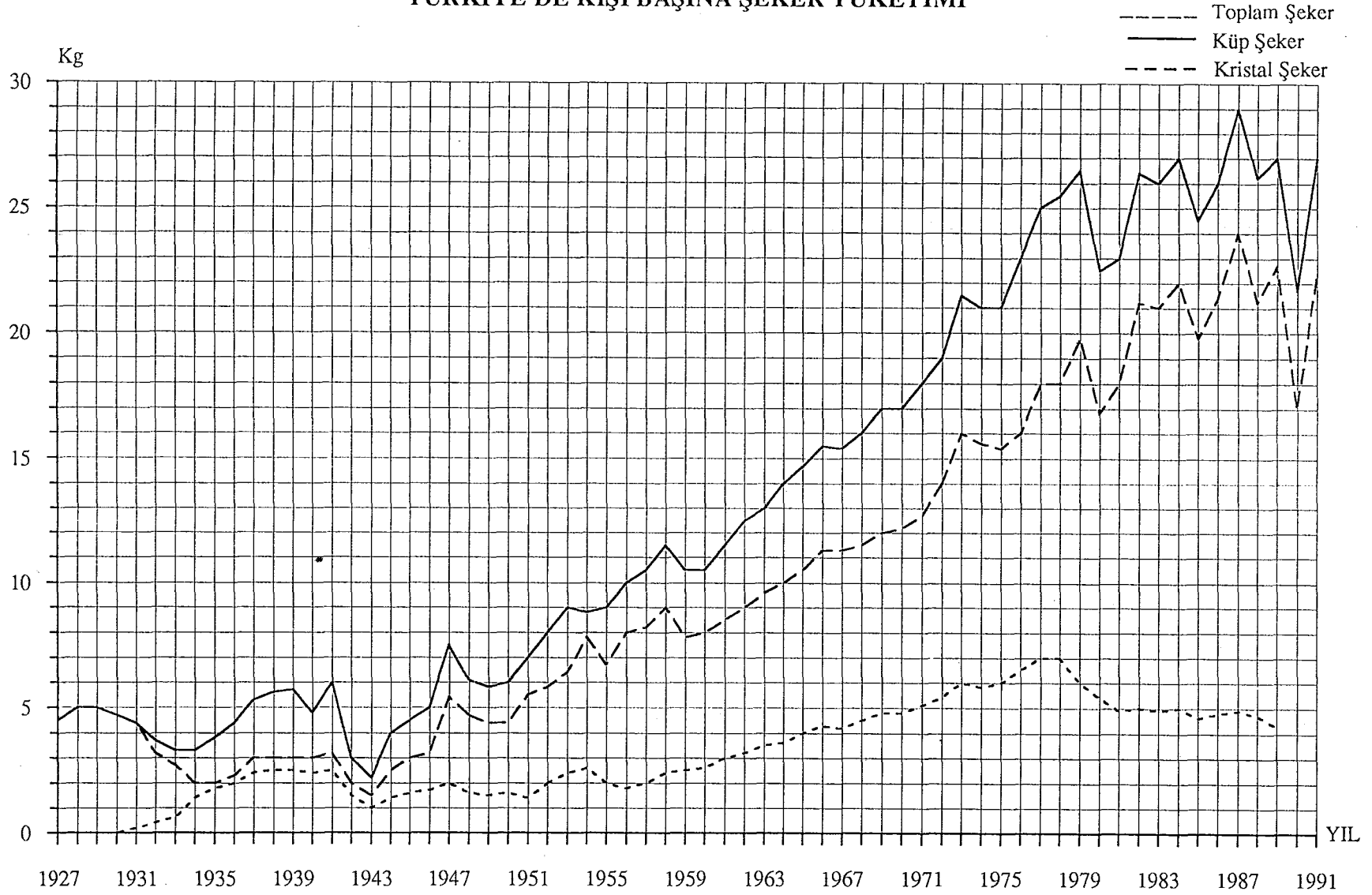
Yapılan varyans analizi, modelin %98 olasılıkla tutarlı ve uygun bir model olduğunu göstermektedir.

Grafik 5’de Türkiye’de Kişi Başına Şeker Tüketimi Küp, Kristal ve Toplam Şeker olarak 1927-1991 yılları arasında gösterilmiştir.

3.2.2.3. Şeker Tüketiminin Ulaşacağı Doymuşluk Noktası

Şeker tüketiminin ulaşacağı doymuşluk noktasını tahmin edebilmek için Türkiye ile aynı iklim kuşağında bulunan İran, Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz’deki nüfus başına şeker tüketiminin yıllar itibariyle artışı ve Türkiye ile karşılaştırılması Tablo 35’de görülmektedir.

GRAFİK 5
TÜRKİYE'DE KİŞİ BAŞINA ŞEKER TÜKETİMİ

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1991.

TABLO 35
TÜRKİYE İLE AYNI İKLİM KUŞAĞINDA BULUNAN ÜLKELERDE KİŞİ BAŞINA ŞEKER TÜKETİMİ (kg)

YILLAR	İRAN	İSPANYA	İTALYA	PORTEKİZ	YUNANİSTAN	TÜRKİYE
Harpten önce (1939)	5.9	11.4	7.3	9.2	10.2	5.7
1980	25.6	29.4	29.5	32.7	34.9	22.6
1981	23.4	28.8	30.5	32.7	35.5	22.7
1982	20.4	29.2	26.3	33.2	36.6	26.5
1983	25.3	25.3	27.0	28.3	29.8	26.0
1984	33.0	24.5	26.2	28.5	29.9	27.2
1985	31.9	28.2	27.5	29.7	31.1	24.4
1986	31.1	28.6	28.2	26.9	31.2	26.4
1987	29.3	28.9	28.4	28.1	32.9	28.8
1988	28.4	29.2	28.7	29.2	31.5	26.1
1989	23.4	25.1	29.1	29.5	32.2	27.1
1990	-	-	-	-	-	28.5

Kaynak: Zucker wirtschaftliches 1990/91.

Genel olarak ülkelerde 1970-80 arasında yüksek olan şeker tüketimi daha sonraki yıllarda düşme göstermiş ancak son yıllarda şeker tüketiminin yükseldiği görülmektedir.

Türkiye’de şeker sanayiinde sübvansiyon uygulandığı takdirde, kişi başına şeker tüketimi gelecek on yıl içinde İtalya’nın bugünkü seviyesini bir hayli aşabilecektir. Ancak şeker fiyatları her yıl normal seviyelere yükseltilirse kişi başına şeker tüketiminin 30-32 kg’a ulaştıktan sonra tüketimdeki artış hızının yavaşlayacağı tahmin edilebilir.

3.2.3. Şeker Stokları

1983 yılında şeker ihracatçısı bir ülke görünümünde olan ülkemiz, son yıllarda bu vasfını yitirmiş ve hatta şeker ithal eden bir ülke olmuştur. 1987 yılında ise 216000 ton, 1990 yılında da 254000 ton şeker ithal edilmek suretiyle stok seviyesi ayarlanmaya çalışılmıştır. 1989 yılında beklenen şeker üretimi gerçekleşmemiş, üretim 1268000 ton’da kalmıştır. Bu durumda 1990 yılında en az 300000 ton şeker ithali yapılması gerekmiştir. İhracat yapabilecek bir üretim potansiyeline sahip olan ülkemizde, şeker pancarı ekiminin teşvikine özen gösterilmelidir. Aksi takdirde şeker açığı giderek artacaktır.

Tablo 36’da Türkiye’de Şeker Stokları ve Bilançosu (1980-1991) incelenmesinde de görülebileceği gibi 1990 yılına 235000 ton’luk bir şeker açığı ile girilmiştir. 1990 yılı şeker üretimi de gözönüne alınarak, şeker stok seviyesini ayarlayabilmek için 250000-350000 ton’luk şekerin ithali gerekirdi.

Şeker Sanayi’nin kuruluşundan 1990 yılına kadar ülkemizde üretim, tüketim, stok durumu ve ithalat-ihracatı Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’ce ayarlama gelmiş ve şirket gerçek tüketim ihtiyacı miktarlarında ithalat yapmıştır. Ancak 1990 yılında şeker ithalatının serbest bırakılması sonucunda 251000 ton şeker şirketince 649000 ton’da özel şirketlerce olmak üzere toplam olarak 898000 ton şeker ithalatı gerçekleştirilmiştir. Özel şirketlerin şeker ithalatı 1991 yılında da devam etmiştir.⁵⁰

⁵⁰ Pankobirlik, 1991 Yılı ..., s. 64.

TABLO 36
TÜRKİYE'DE ŞEKER STOKLARI VE BİLANÇOSU (1000 Ton)

AÇIKLAMALAR	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Yılbaşı Stoku	1.131	911	847	1.098	963	720	1854
Üretim	1.286	1.301	1.641	1.301	1.268	1.780	1900
Tüketim	1.240	1.364	1.525	1.411	1.510	1.539	1600
İhracat	260	-	74	25	-	-	50
İthalat	-	-	216	-	-	898	-
Sair surette Tenziller	6	1	7	-	1	5	1
Yılsonu Stoku	911	847	1.098	963	720	1.854	2.103
Yılbaşı ile Yılsonu Farkı	220	-64	251	-135	-243	+1.134	+249
Bir Sonraki Yılın 8 Aylık Tüketimi	739	893	931	976	955	1050	1.100
8 Aylık İhracat	-	100	44	50	-	-	30
İthalat	-	-	-	-	-	-	-
Müteakip Yılın Kampanya Başı Stoku (+) veya İthal İhtiyacı (-)	+172	-146	+123	-63	-235	+804	+973

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Kayıtları, T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Üretim, Tüketim Değerleri, Gelişmeler, Ankara 1991 göz önünde bulundurularak tarafımızca düzenlenmiştir

Alınan kararlar şeker ithalatının serbest bırakılması ve özel şirketlerce üretim tüketim dengesi dikkate alınmadan şeker ithalatının gerçekleştirilmesi gereksiz döviz giderlerine ve stokların hızla yükselmesine sebep olmuştur.

Şeker şirketi satış politikasına göre, daha müsait şartlarda hareket etme kabiliyetine sahip olan özel şirketler ithal etmiş oldukları şekeri kısa sürede piyasada değerlendirmişlerdir. Şeker satışları az olan şeker şirketi finansman açısından dar boğaza girmiştir. Bu durum şirket ödemelerini aksatmış; üreticiye verilmesi gereken nakdi avanslar zamanında ve yeterli miktarda yapılamadığı gibi, kesin pancar bedel ödemelerinin de Haziran 1991 ayına kadar uzamasına neden olmuştur.

Grafik 6'da Türkiye'de Şeker Üretim-Tüketim Yıl Sonu Stok durumu 1926 ve 1991 yılları arasında ele alınmıştır.

3.2.4. Şeker Fiyatları

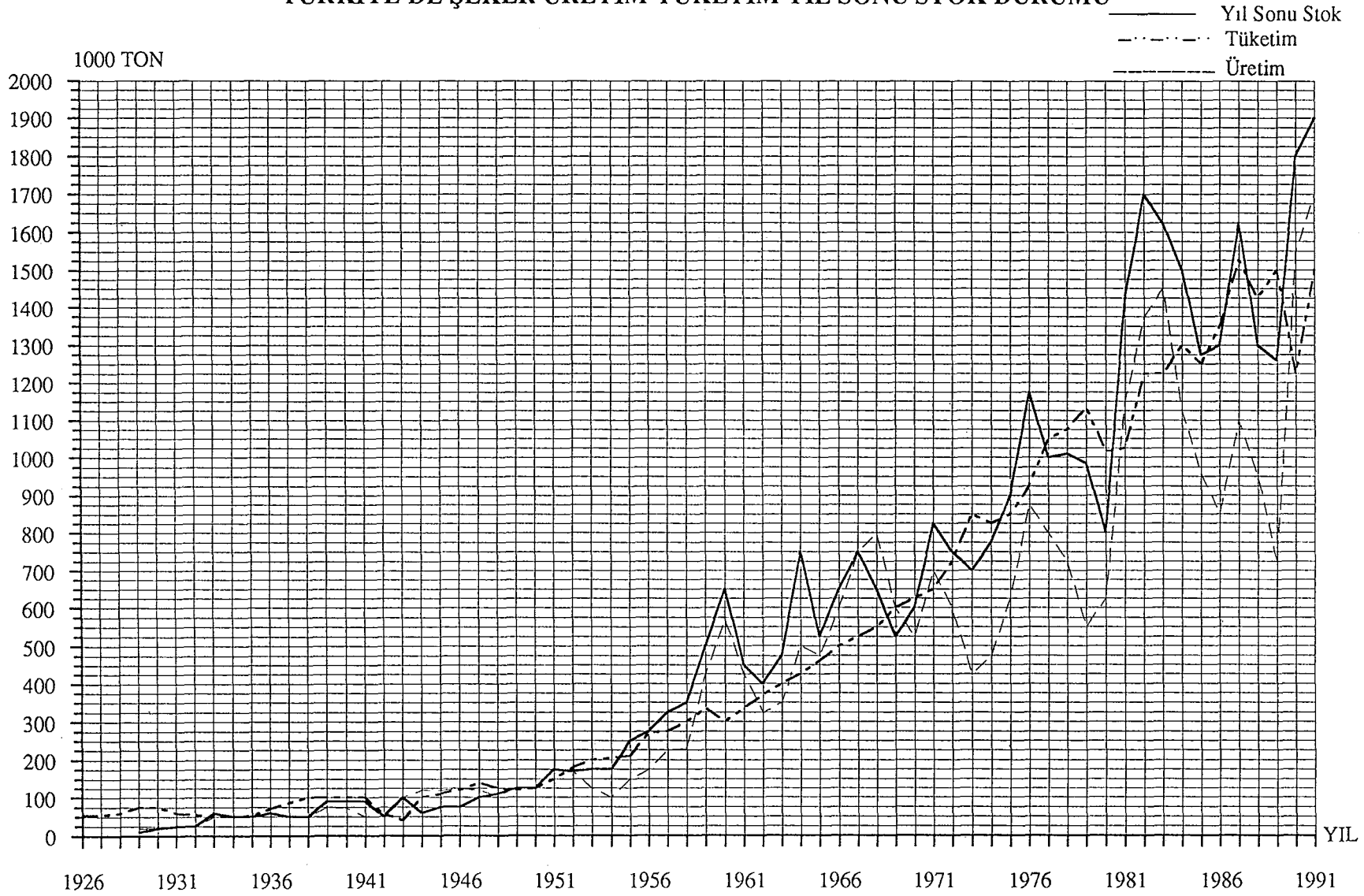
Dengesiz bir beslenmenin gerçekleştiği Türkiye'de önemli enerji maddeleri arasında yer alan şekerin fiyat uygulamasında, sosyal koşulların da gözönüne alınması doğaldır. Hükümetlerce sübvansede edilen maddelerde fiyat oluşumunun ham madde fiyatlarıyla kıyaslanması, bu maddeleri üretenleri güç duruma düşürebilmektedir.

Tablo 37'de 1926 yılından başlayarak 1991 yılında Türkiye'de şeker fiyatları gösterilmiştir. Bu tabloda 1980 yılında 4 kez, 1981'de 2 kez, 1985'de de 4 kez zam yapılmıştır. 1989 yılına gelindiğinde 4 partide toplam olarak, kristal şekere %112, bez torbalı küp şekere %162 ve kutulu küp şekere de %165 oranında zam yapılmıştır. 6.3.1990 tarihinde ise kristal şekere %27,4, bez torbalı küp şekere %26,9 ve kutulu küp şekere de %27,1 oranlarında zam yapılmıştır. 1991 yılında yedi aylık dönemde 4 defada toplam olarak kristal şekere %62,39, bez torbalı küp şekere %33,47 ve kutulu küp şekere de %35,03 oranında zam yapılmıştır.⁵¹

⁵¹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet ..., s. 29.

GRAFİK 6

TÜRKİYE'DE ŞEKER ÜRETİM-TÜKETİM YIL SONU STOK DURUMU

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara 1991.

TABLO 37
TÜRKİYE'DE ŞEKER FİYATLARI (1926-1991)

YILLAR	KRİSTAL ŞEKER TL/Kg	KÜP ŞEKER		FİYAT DEĞİŞİKLİĞİNİN YAPILDIĞI TARİH
		BEZ TORBALI TL/Kg	KUTULU TL/Kg	
1926	0.34 ⁷⁵	0.38 ⁷⁵	-	-
1927	0.46 ⁶⁰	0.49 ⁸⁰	-	-
1930	0.37	0.42	-	-
1940	0.35	0.38	-	08.03.1940
1950	1.30	1.60	-	24.06.1950
1961	2.50	2.80	-	01.01.1961
1970	3.60	3.90	-	10.08.1970
1980	25.00	30.00	32.00	29.01.1980
1980	40.00	45.00	47.00	20.05.1980
1980	48.00	57.00	59.00	23.09.1980
1980	60.00	70.00	72.00	30.12.1980
1981	65.00	84.00	86.00	23.05.1981
1981	72.00	96.00	98.00	04.11.1981
1983	86.00	108.00	110.00	17.01.1983
1984	111.00	140.00	143.00	31.03.1984
1985	110.15	139.00	142.00	01.01.1985
1985	140.00	180.00	185.00	11.03.1985
1985	150.00	195.00	200.00	03.09.1985
1985	190.00	245.00	250.00	17.12.1985
1986	230.00	295.00	300.00	10.10.1986
1987	320.00	410.00	420.00	02.12.1987
1988	400.00	515.00	525.00	27.06.1988
1988	500.00	645.00	660.00	31.10.1988
1989	600.00	775.00	800.00	31.03.1989
1989	790.00	1160.00	1200.00	12.06.1989
1989	910.00	1350.00	1400.00	27.07.1989
1989	1060.00	1690.00	1750.00	04.12.1989
1990	1488.00	2324.00	2684.00	07.03.1990
1990	1517.00	2370.00	2736.00	15.10.1990
1990	1872.00	2922.00	3377.00	27.12.1990
1991	1957.00	3060.00	3632.00	18.02.1991
1991	2052.00	3202.00	3790.00	04.03.1991
1991	2385.00	3286.00	3869.00	29.04.1991
1991	3040.00	3900.00	4560.00	29.07.1991

Kaynak: Pankobirlik, 1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü, Ankara, Temmuz 1991.

Ancak yapılan bu fiyat ayarlamaları hem zamansız ve hemde yeterli düzeyde yapılmamaktadır. Şekere yapılacak zamlar, şeker sanayii ve şeker pancarı üreticisi açısından, maliyetler göz önüne alınarak zamanında ve yeterli bir seviyede yapılmalıdır.

Tablo 37’de 1976-1991 yılları satış fiyatları, fabrika teslimi ambalaj bedeli hariç olarak verilmişti. 1991 yılı satış fiyatları KDV. hariç ambalaj bedeli dahil fabrika teslim fiyatı olarak verilmiştir.

3.3. TÜRKİYE’DE ŞEKER SANAYİİ YAPISI

Avrupa’da pancar şekeri sanayiinin 1830 yıllarında tekrar kalkınmaya başlamasından kısa bir zaman sonra, 1840 yılında, Türkiye’de de şeker sanayii kurma fikirleri oluşmuştur. Bu tarihte, Arnavutköylü Dimitri Efendi adında bir müteşebbis, İstanbul yakınında bir şeker fabrikası kurmak için faaliyete geçmiş ve hatta ruhsat da almıştı. Ancak bu teşebbüs daha ileri götürülememiş ve fabrika gerçekleştirilememiştir. Bundan sonra 1867 yılında Davud oğlu Karabet, 1879 yılında Fenerler imtiyazı sahibi Michel Paşa, 1847 yılında Afyon’lu Yusuf Bey, 1899 yılında Müşir Rauf Paya ve 1917 yılında da Almanlarla birlikte kurulan Zenith Şirketi aynı amaçla bazı teşebbüslerde bulunmuşlarsa da bunların hiç biri uygulamaya geçememiştir. Bazı yerli müteşebbislerin tekrar bir araya gelerek Nuri Şeker’nin öncülüğünde “Uşak Terakkii Ziraat Türk Anonim Şirketi” adıyla 51 kişilik bir kurucu heyet tarafından 600000 TL sermaye ile 19 Nisan 1923 yılında kurulmuştur.⁵²

Türkiye’de o tarihlerde, bir sınai müessesesi kurma ve işletme bilgisinin henüz gelişmemiş olması ve bu gibi teşebbüsleri destekleyecek mevzuatın bulunmayışı gibi nedenlerle, esasen işin büyüklüğüne göre çok yetersiz bir sermaye ile kurulmuş bulunan bu şirket, uzun süre pek çok mali güçlüklerle mücadele zorunda kalmış ve fabrikanın

⁵² Abdullah TÜRKÖĞLU, *Türkiye Şeker Endüstrisi*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 1952, s. 51.

Rıdvan KARLUK, *Türkiye Şeker Üretimine Genel Bir Bakış*, XVI (I) Ocak 1980, s. 102.

Bülent ÇAYCIK, *Şekerde Fiskal ve Ekonomik Resim ve Getirilebilecek Yenilikler*, İstanbul, İ.Ü. Yayınları, S. 1498, 1970, s. 10.

temelini ancak 6.12.1925 tarihinde atabilmiştir. Uşak Şeker Fabrikası, Çekoslovakya'daki Skoda Makina Fabrikası tarafından kurulmuştur. Günlük pancar işleme kapasitesi 500 ton'dur. Fabrikanın montajı 10 ay sürmüştür, ancak, işletme suyunun yetersizliği nedeniyle tecrübe kampanyası bir süre geciktirilmiştir. Fabrikanın açılış töreni 17.12.1926 tarihinde yapılmıştır. Hemen o tarihlerde 22.12.1925 tarihinde atılan Alpullu Şeker Fabrikası'nın inşaat ve montajı 11 ayda tamamlanarak 26.11.1926 tarihinde ilk Türk şekerini üreterek işletmeye açıldı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan bu iki fabrikanın olumlu sonuç vermesi sonucunda 1933 yılında Eskişehir, 1934 yılında da Turhal Şeker Fabrikaları işletmeye açıldı. Daha sonra Adapazarı, Susurluk, Konya, Amasya, Kütahya, Burdur, Kayseri, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Malatya, Ankara, Kastamonu, Afyon, Iğın, Bor, Ağrı, Muş, Elbistan, Erciş, Ereğli, Çarşamba ve Çorum şeker fabrikalarının da işletmeye açılmasıyla Şeker Fabrikalarının sayısı 27'ye çıkarıldı.⁵³ Bunlardan Adapazarı, Amasya, Kayseri, Konya, Kütahya özel şirketlere ait fabrikalardır.

3.3.1. Şeker Sanayii Statüsü

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulmuş bir anonim şirkettir. Sermayesinin 2/3'si birer iktisadi devlet teşekkülü olan T.C. Ziraat Bankası ve Sümerbank'a ait olduğundan 440 sayılı Kanun hükümleri karşısında bir iktisadi devlet teşekkülü haline gelmiştir.

Diğer iktisadi devlet teşekkülleri gibi Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'de T.C. Emekli Sandığı Kanuna, Personel Kanununa ve denetleme yönünden 4168 sayılı Kanuna tabi olmakla beraber Ticaret Kanununa göre teşekkül etmiş bir genel kurul bulunduğundan, yıllık faaliyetleri Parlemantoda sadece genel görüşmeye tabi olmaktadır.

⁵³ Pankobirlik, "Türk Şeker Sanayii 65 yaşında", Pankobirlik Bülteni, Kasım-Aralık 1991, s. 47-48.

3.3.2. Şeker Sanayii Kuruluşu

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin ana sözleşmesine göre amaçları:

Yurdun çeşitli bölgelerinde şeker fabrikaları kurmak, şeker sanayiini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ilgilendiren sanayii vücuda getirmektir.

Şeker sanayiinin kullandığı pancar ve benzeri maddeleri yetiştirmek amacıyla, doğrudan doğruya tarımla uğraşmak veya bu çeşit tarımla uğraşanlara teknik yardımda bulunmak, kredi açmak, kimyasal gübre, tarım araçları, tohumluk sağlamak suretiyle yardımda bulunmak, şeker sanayiini ilgilendiren her çeşit tarım ve sanayie katılmak, bunların geliştirilmesi için gereken kuruluşlara katılmak ve yayında bulunmaktır.

Ülke ekonomisi için bir gelişme faktörü, bir gelişme kutbu olduğu kadar talep piyasası yönünden monopsonist bir özellikde gösterdiğinden dolayı, zaman zaman şeker pancarı üreticilerinin üretimlerini sınırlandırmaktadır. Diğer taraftan da, verimliliği artıracak yeni teknik cihazların satışını kabul ettirme ve geleneksel üretim yapısını etkileme avantajına sahiptir.⁵⁴

Bütün bu amaçların gerçekleşmesini sağlamak üzere doğrudan doğruya ilgili her çeşit mali, ticari, sınai teşebbüslere girişmek bunlarla uğraşan kuruluşlara katılmak, yenilerini kurmak, üretilen maddeleri yurt içinde ve dışında toptan veya parakende satmaktır.

3.3.3. Şeker Sanayii Organizasyonu

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin genel kurulu ortaklarından oluşur; yönetim kurulu da 440 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulmuş olup ortaklığın yönetimiyle ilgili yüksek düzeyde kararlar alır.

⁵⁴ Ali ÖZGÜVEN, *Tarım Ekonomisi ve Politikaları*, Bursa Üniversitesi Yayınları, 3001-005, 1975, s. 158.

Tevfik PEKİN, *Türkiye'de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar*, Ege Üniversitesi, Ya.No: 6441, İzmir, 1973, s. 57-62.

Genel Müdür'e Genel Müdür Yardımcılığı (Teknik), Genel Müdür Yardımcılığı (Tarım), Personel Dairesi Başkanlığı, Mali İşler ve Muhasebe Dairesi Başkanlığı, Araştırma, Planlama ve koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Pazarlama ve Satınalma Dairesi Başkanlığı ve Genel Sekreterlik gibi esas Birimler ve Teftiş Kurulu Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Savunma Sekreterliği, Müşavirler, Şeker Enstitüsü gibi Danışma Birimleri bağlıdır.

Örgütte, fabrika müdürleri, İstanbul bürosu müdürü, çiftlik müdürleri de doğrudan doğruya genel müdüre bağlı olmakla beraber fonksiyonel yönden genel müdür yardımcıları ve daire başkanlarıyla ilişkileri vardır.

Fabrikalarda da müdür yardımcıları direkt olarak fabrika müdürlerine bağlı olmakla beraber fonksiyonel yönden genel müdürlükle ilgili genel müdür yardımcılıkları ve daire başkanlıkları ile ilişki kurarlar.

3.3.4. Şeker Sanayii İştirakleri

Şeker sanayii çok yönlü faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için yardımcı müesseselerin kurulmasında öncü olmuştur. Ana statünün 4. maddesinde tesbit edilen iştirak politikasının genel esaslarını şu şekilde sıralayabiliriz;⁵⁵

Şeker sanayiinin esas faaliyeti olan şeker üretimi için ihtiyaç duyulacak ham ve yardımcı malzemelerin ve hizmetlerin teminini emniyet altına almak,

Pancar tarımını geliştirmek ve yaygın hale getirmek için, pancar ekicilerine tohum, kimyasal gübre, zırai mücadele ilaçları, tarım alet ve makinaları gibi ayni ve ayrıca avans olarak nakdi yardımda bulunmak,

Pancar ekicilerine, şeker pancarı ve tohumu münavebesinin gerektirdiği ürünleri ürettirmek,

⁵⁵ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1984-1988), Ankara, Mayıs 1983, s. 84.

Şekeri ve şeker pancarı münavebesine giren her nev'i ürünleri değerlendirmek, bu amaçlarla gıda maddelerini imal ve üretmek,

Bakanlar Kurulu veya Bakanlıkça görevlendirilen ölçü ve şekilde pancar ekicilerine bitkisel yağ ve yağlı tohumları ürettirmek, damızlık hayvan üretimi ve besicilik yaptırmak ve bu faaliyetler için aynı veya nakit kredi vermek,

Yurt içinde ve yurt dışında kurulmuş veya kurulacak mali, ticari, sınai ve tarımsal kuruluşlara, birliklere, kooperatiflere ve kredi, nakliyat, müteahhitlik, mühendislik, müşavirlik, sigorta şirketleri, bankalar ile Koordinasyon kurulunca şeker sanayii için iştirak kararı verilen kuruluşlara ortak olmaktır.

1991 yılı sonunda 29 adet Anonim Şirkete iştiraki bulunan şeker sanayiinin 1991 yılındaki özelleştirme politikaları çerçevesinde, Yüksek Planlama Kurulu'nun 10.5.1991 tarih ve özelleştirme 91/24 sayılı kararı gereğince Konya Şeker Fabrikaları A.Ş., Layne Bowler A.Ş., Pancar Motor A.Ş., Şekerbank Türkiye A.Ş., Şeker Sigorta A.Ş., Tat Konserve Sanayi A.Ş., Tohum Islah A.Ş. iştirak payları Kamu İdaresi Başkanlığına devredilmiştir.⁵⁶ Hissedarı bulunan 21 adet Anonim Şirket ve 28 adet Pancar Ekicileri Kooperatifi ile bunların üst kuruluşu olan Pankobirlik'in 1991 yılı sonunda taahüt edilmiş ve ödenmiş iştirak payları ana gruplar itibariyle Tablo 38'de gösterilmiş.

1991 Yılında bazı iştiraklerin; Mali bünyelerini kuvvetlendirmek için karlarını yedek akçelerine aktarmaları veya geçmiş yıl zararlarına mahsup etmeleri, Yeterli karı almadığından ortaklarına kar yapı tevzi edememeleri, Faaliyetlerini zararlarla kapatmış olmaları, Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin statüleri gereğince kar dağıtmamaları ve karlarını bünyelerinde ihtiyat olarak muhafaza etmeleri, nedenlerinden dolayı iştiraklerden tahsil edilecek karların 1990 yılı sonu itibariyle ödenen sermaye payına göre oranı %38,20 olması gerekirken, özelleştirmek üzere Kamu İdaresi Başkanlığına devredilen bazı iştiraklerin kar paylarının tahsil edilmesi sonucunda bu oran %11,14 olmuştur,

⁵⁶ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet ..., s. 97.

TABLO 38
TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİİ İŞTİRAKLERİ

Şirketin Adı	Kuruluş Tarihi	İştiraklerin Sermayeleri		Sermaye Payları ve İştirak Oranları		
		Taahhüt (1000 TL)	Ödenen (1000 TL)	Taahhüt (1000 TL)	Ödenen (1000 TL)	%
Şeker Üretenler						
Adapazarı Şek.Fb.T.A.Ş.	19.1.1952	18.000.000	18.000.000	5.265.000	5.265.000	29.25
Amasya Şek.Fb.A.Ş.	16.10.1952	10.000.000	10.000.000	1.000.000	1.000.000	10.00
Kayseri Şek.Fb.A.Ş.	7.1.1955	13.000.000	13.000.000	1.300.000	1.300.000	10.00
Kütahya Şek.Fb.A.Ş.	4.3.1953	6.000.000	6.000.000	1.500.000	1.500.000	25.00
	TOPLAM	47.000.000	47.000.000	9.065.000	9.065.000	
Ham ve Yardımcı Malzeme Üretenler						
Türkiye Gübre San.A.Ş.	25.12.1953	450.000.000	280.543.091	6.000	6.000	
Etüdaş A.Ş.	1.6.1973	1.590.000	1.590.000	298.237	298.237	18.76
Kömür İşletmeleri A.Ş.	7.2.1957	1.500.000	1.500.000	150.000	150.000	10.00
Yeni Çeltik Kömür ve Md.A.Ş.	30.3.1955	2.500.000	2.500.000	400.000	400.000	16.00
	TOPLAM	455.590.000	286.133.091	854.237	854.237	
Pancar Münavebe Ürünlerini Değerlendirenler						
Dosan Konserve San.A.Ş.	26.1.1971	42.450.000	42.450.000	55.643	55.643	0.13
Satüdaş A.Ş.	23.3.1971	3.000.000	3.000.000	600.000	600.000	20.00
Türsant A.Ş.	15.12.1969	3.150.000	3.150.000	176.400	176.400	5.60
	TOPLAM	48.600.000	48.600.000	832.043	832.043	
Hizmet İşleri						
Mars Ticaret ve San. A.Ş.	13.3.1957	920.000	920.000	30.667	30.667	3.33
Pancar Ekicileri Bir.A.Ş.	24.9.1958	2.000.000	2.000.000	200.000	200.000	10.00
Sanayi Nakliyat A.Ş.	17.5.1957	1.500.000	1.500.000	57.630	57.630	3.84
Tümaş A.Ş.	28.4.1969	400.000	400.000	60.000	60.000	15.00
	TOPLAM	4.820.000	4.820.000	348.297	348.297	
Diğer İştirakler						
T.Kalkınma Bankası A.Ş.	27.11.1975	1.500.000.000	718.200.912	17.891	17.891	-
T.Elektromek. San.A.Ş. (Temsan)	13.11.1975	14.000.000	14.000.000	10.000	10.000	0.07
Muş Meyan Kökü S.Tic.A.Ş.	6.3.1974	24.000	24.000	4.992	4.992	20.80
Sistaş, Siirt Mey.Kök.San.Tic.A.Ş.	17.10.1973	3.600.000	3.600.000	30.000	30.000	0.83
Türkiye Libya Ort.Tar.Hay.A.Ş.	9.7.1981	4.425.000	4.425.000	1.516.322	1.516.322	49.70
Türk Arap Pazarlama A.Ş.	21.3.1983	89.394	-	11.174	-	12.50
	TOPLAM	1.522.138.394	740.249.912	1.590.379	1.579.205	
Satınalma bedel fark bakiyesi		-	-	1.764	1.764	
İştirakler toplamı		2.078.148.394	1.126.803.003	12.691.720	12.680.546	
Pankobirlik		14.000	14.000	500	500	
Pancar Ekicileri Koop.(28 Adet)		148.647.150	80.715.318	8.400	8.400	
		148.661.150	80.729.318	8.900	8.900	
GENEL TOPLAM		2.226.809.544	1.207.532.321	12.700.620	12.689.446	

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1992.

4. ŞEKER PANCARI ZİRAAT VE SANAYİİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

4.1. TARIM VE TARIM TEKNİĞİNE ETKİSİ

Türkiye gibi ekonomisi tarıma dayalı ülkelerin kalkınmasında tarım kesimine büyük görevler düşmektedir.⁵⁷ Tarımdan beklenen katkılar yada etkiler özellikle ekonomik gelişme sürecinin başlangıç safhasında, yani tarımın ekonomiye hakim olduğu aşamada önemlidir.⁵⁸ Gelişme sürecinin ileri aşamalarında tarımın azalan nisbi önemine paralel olarak, ekonomi, gücünü artık tarımdan değil, diğer sektörlerden ve özellikle sanayiden almaya başlayacağı için, tarımın gelişme üzerinde yaptığı etkilerin önemi ve ağırlığı da azalmaya başlayacak ve fakat tarım hiç bir zaman tamamen etkisiz kalmayacaktır.⁵⁹

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda insan kaynakları, tarımsal üretimi yürütmeye yeterlidir. Toprak kaynağı ise, üretim tekniklerinin geliştirilmesine bağlı olarak yeterli olmaktadır. Üretim faktörleri içerisinde en önemlisi olan sermaye kaynakları ise,

⁵⁷ Ali ARAS, *Türkiye Tarımında Üretimin ve Verimliliğin Artırılması ve Ürün Deseninde Gelişmeler*, DPT, 2. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebligleri, Ankara, 1981, s. 137.

⁵⁸ Gülten KAZGAN, *Tarım ve Gelişme*, 2. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977, s. 348.

⁵⁹ Hasan OLALI, İsmail DUYMAZ, *Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı*, İzmir Ticaret Borsası Ya.No:28, İzmir, 1987, s. 41.

sözü edilen ülkelerin genellikle tümünde yetersizdir. Bu nedenle, ekonomik gelişme sürecinde tarım sektörünün geliştirilebilmesi ve gerekli katkıların sağlanması konusunda, bu sektördeki sermaye miktarının artırılması, başka bir deyişle tarımın finansmanının iyileştirilmesi zorunlu olmaktadır.⁶⁰

Batı ülkeleri, daha ucuz olan kamış şekerini kolaylıkla ithal etmeleri mümkün olduğu halde, ülkelerinde şeker pancarı tarımını yerleştirmeyi daha yararlı bulduklarından şeker pancarı yetiştiriciliğini devlet olarak çeşitli yollardan teşvik etmektedirler. Şeker pancarı tarımı ve şeker sanayiinin, ekonomiye çok önemli katkıları olmaktadır.

Türkiye’de de devlet, çeşitli teşvik edici ve koruyucu tedbirlerle şeker pancarı tarımını geliştirmeye önem vermiştir. Özellikle kalkınma çabası içinde olan ülkelerde tarım ve sanayi dalının ekonomiye olan katkısı ayrı bir önem taşımaktadır.

Türkiye’nin çok çeşitli türlerde toprakları vardır. Türkiye’de iklimin etkisiyle değişen başlıca toprak türleri, step toprakları, nemli orman toprakları ve alüvyon topraklarıdır. Değişen toprak türleri bölgede ekilecek tarımsal ürünleri belirler.⁶¹

Ege, Akdeniz ve Marmara kıyı bölgelerinde polikültür bir tarım uygulanmakta ve özellikle ihracatta önemli yeri olan ürünler yetiştirilmektedir. Nüfus yoğunluğunun bulunduğu diğer bölgelerde ise tahıl yetiştiriciliğine dayalı monokültür tarım egemen durumdadır. Bugün şeker pancarı yetiştiriciliğinin genellikle monokültür alanlara yayılmış olması, tarıma ve ekonomiye büyük bir canlılık kazandırmıştır.

Monokültür tarım sisteminin uygulandığı Anadolu ve Trakya’da şeker pancarı, büyük çabalar sonunda yerleşebilmiştir. Şeker sanayii şeker üretimini güven altına almak zorunluluğu karşısında gerekli tedbirleri almıştır. Bu tedbirlerin başında, hammaddenin üretimini sağlayacak bir tarım örgütü kurulması gelmektedir.

⁶⁰ Necat BERBEROĞLU, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, E.İ.T.İ.A. Ya.No: 235156, Eskişehir, 1981, s. 5.

⁶¹ Halil DİRİMTEKİN, Türkiye Ekonomisi, Ankara, 1980, s. 17.

Türkiye’de tarımsal hammaddenin kaliteli olarak yetiştirilmesini sağlamak için özel ve kamu sektörüne tarım örgütü kuran ve başarıya ulaşan tek kuruluş Şeker Sanayii olup, her fabrikasının şeker pancarı yetiştirilen alanlarında faaliyet gösteren tarım örgütü mevcuttur.

1926 yılından itibaren çalışmaya başlayan bu örgüt, pancar eken köylere sürekli olarak giderek, çiftçilerle yakın bir işbirliği kurmaktadır. Çiftçileri ismen tanıyan örgüt elemanları, tarlada tarım tekniği uygulamasını izleyerek denetler, onları eğitirler. Şeker Sanayii’nin tarım örgütü ile çiftçi arasındaki ilişkiler, pancar yetiştirme sözleşmesi ile belirlenmiştir. Sözleşmede yer alan teknik, idari ve parasal koşulların yerine getirilmesinde hem çiftçiler hem de şeker fabrikaları büyük bir dikkat göstererek birbirine yardımcı olurlar.

İleri bir tarım tekniği uygulanan şeker pancarı tarımı 55 ilde, 7900-7950 köyde her yıl yaklaşık 425000 kişi tarafından yapılmaktadır. Trakyada Doğudaki Ağrı ovasına kadar çok geniş arazide muhtelif iklim ve toprak şartlarında pancar tarımı sürdürülmektedir. Vejetasyon süresi batı yöresinde 220-230 gün olmasına karşılık doğu yöresinde 160-170 güne kadar düşmektedir.

Türkiye’de sözleşmeli ekim, kontrollü tarımsal kredi ve garantili fiyat sistemi 1926 yılında kurulan şeker sanayii ile başlamıştır. Şeker Sanayii yolu ile tarla ziraatına modern tarım tekniği girmiş, makinalaşma, gübre kullanımı, münavebeli ekim sistemi, tarımsal mücadele ve sertifikalı tohum kullanımı gibi konularda bilinçli bir yol izlemiştir.

Üretime yaptığı katkı, toplum kalkınmasını hızlandırmıştır.

Şeker pancarı ve yağlı tohumların ekim, bakım, hasat ve tesellümde kontrol edici, öğretici, uygulayıcı ve uygulayıcı görevini sürdürmektedir.

Pancar, birim alandan en çok besin maddesi sağlayan bir bitki ve şekerde milli ekonomide ucuz kalori sağlayan bir besin maddesidir. Bir çapa bitkisi olduğundan kendinden sonra gelen ürünün veriminin artmasında da önemli rol oynamaktadır. Bu artış hububatta %20’nin üstüne çıkabilmektedir.

Pancar tarımında, modern tarım tekniğinin gerektirdiği alet, makina, ilaç, tohum, gübre, taşıt gibi modern araç ve gereçlerin kullanılması ve imali ile çok kişiye yeni iş alanları açılmıştır.

İklim özelliği gereğince, genellikle monokültür bir tarım uygulanmakta olan Anadolu'ya pancarın girmesi ile birlikte polikültür tarım başlamıştır.

4.2. HAYVANCILIĞA ETKİSİ

Şeker sanayiinin önemli bir tarım kolu olan hayvancılığa yaptığı katkı özel bir değer taşımaktadır. Hayvan yemi sağlamak, besiciliği ve inekçiliği teşvik ve çiftçiye damızlık temin etmek suretiyle büyük katkıda bulunmaktadır. Bu katkı şeker pancarı tarımı ile fabrikasyondan meydana gelen hayvan yemleri ile başlamaktadır.

Şeker pancarının hasadı esnasında elde edilen pancar başı ve yaprağı özellikle inekçilik için değerli bir yemdir. Yaprak ve başlar çoğunlukla yaş ve bazen kurutulularak yedirilmektedir. Ayrıca şeker pancarının fabrikada usaresi alındıktan sonra geriye kalan küspe de iyi bir hayvan yemidir. Yaş küспенin hayvan yemi olarak kullanılması, süt ve et veriminin artışında önemli rol oynamıştır. Küspeyi daha iyi değerlendirmek ve ülkenin sanayii yemi açığını bir ölçüde karşılamak amacı ile 21 fabrikada küspe kurutma tesisleri kurulmuştur.⁶²

Yine şeker pancarının yan ürünü olan melasın küspe ile karıştırılıp hayvan yemi olarak kullanımı önceleri şeker varlığına duyuyordu. Oysa melasta az da olsa organik tuzlar ve protein de vardır. Melasın yem olarak değeri ihtiva ettiği eser elementlerden dolaydır. Özellikle kuru ottakine oranla 7 kat daha fazla Kobalt bulunması hayvan besiciliğinde melasa ayrı bir önem kazandırmaktadır. Ayrıca eser element olarak Bor, Demir, Bakır, Mangan, Molibden ve Çinko da bulunur. Geviş getiren hayvanlar vücutlarının gelişmesi için gerekli B₁₂ vitaminini pankreaslarında kendileri üretirler. Kobalt, bu vitaminin yapısında önemli rol oynamaktadır. Şeker Sanayii, Çiftlik ve Hayvancılık faaliyetlerinde önemli yer tutmaktadır.

⁶² Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii..., s. 38.

Bölgesel denemeler yapmak, iyi kalitede tohum ve damızlık hayvan üretip pancar çiftçisine dağıtılarak onların tarımsal potansiyellerini güçlendirmek, ileri tarım tekniğini bizzat yaparak göstermek, elit ve sertifikalı kademede pancar tohumu yetiştirmek amaçları ile çiftlik işletmeciliği faaliyetleri devam etmektedir.

Çiftçiler, Şeker Pancarı Araştırma Enstitüsü, Tohum Islah ve Üretme A.Ş. ve gerektiğinde diğer araştırmacı kuruluşlarla da devamlı işbirliği yaparak çalışmalarını sürdürmektedir.

Hayvan kadrolarını teşkil eden elit sürülerden üretilen yavrular çiftçilere dağıtılmak suretiyle, hayvancılığın gelişmesine yardımcı olunmaktadır. Ayrıca, damızlık sığırların süt verimlerini daha yüksek bir seviyeye çıkarmak amacıyla, 1982 yılında başlayan sun'i tohumlama "Progeny Testing" uygulaması Ankara, Eskişehir, Afyon ve Sarmısaklı işletmelerinde devam etmektedir.⁶³

Besi Projesi Çalışmaları; 4.2.1969 tarih ve 18118 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu'nun 6/11279 sayılı Kararnamesi ile "Hayvancılığın Geliştirilmesi Proje Hedefi ve Uygulama Esasları", hakkındaki Yüksek Planlama Kurulu Raporu onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu Kararname ile Yüksek Planlama Kurulu Raporu ışığı altında Şeker Sanayii'ne şeker fabrikalarının bulunduğu sahalarda Besi Projesini yürütme görevi 440 sayılı Kanununun 24. maddesi gereğince verilmiştir. Projenin yürütülmesi ile ilgili her türlü masrafların Genel Bütçeden karşılanması 6.4.1972 tarih ve 7/4128 sayılı Kararname ile hükme bağlanmıştır.⁶⁴

Hayvancılığın geliştirilmesi ile ilgili çalışmaların pancar üretimi yapan işletmelerde yoğunlaştırılmasını öngören bu proje ile; küçük çiftçi ailelerinin gelirlerini artırmak, hayat standartlarını yükseltmek, kontrollü besiciliğin uygulanması sonucu daha iyi kalitede et üretmek, sığırlardaki canlı ve karkas ağırlıklarını artırmak ve et ihraç etmek hedef olarak alınmıştır.

⁶³ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., **Tarım Raporu 1991**, Ankara, 1992, s. 27.

⁶⁴ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., **Tarım ...**, s. 27.

4.3. İSTİHDAMA ETKİSİ

Şeker Sanayii'nin merkez, fabrikalar ve tesislerinde çok sayıda memur, işçi ve hizmetli istihdam edilmekte ve Şeker Sanayii geliştikçe personel sayısında artışlar meydana gelmektedir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi, kendine özgü karakteri nedeniyle şeker sanayii, yılda sadece 3,5-5 ay geceli gündüzlü çalışmaktadır. Yılın diğer ayları revizyon, bakım ve bekleme ile geçer. Bu nedenle şeker fabrikalarının çalıştığı aylarda çok sayıda geçici personel istihdam edilir ve kampanyalar sona erince de geçici personelin işine son verilir.

Bu sektöre yön veren teknisyenler, uzmanlar ve yöneticiler yurtiçi ve dışındaki öğretim kurumlarında genellikle burslu öğrenim göyerek yetiştirilmektedir. Ayrıca yurtdışından çeşitli dallarda ihtisas yaptırılarak elemanların bilgileri artırılmaktadır. Şeker Sanayiiinde çalışan personelin özlük hakları, Devlet Personel Kanunu uyarınca sağlanmaktadır. Bunun yanında Şeker Sanayii'nin olanakları dahilinde, personelin sosyal ve kültürel ihtiyaçları da karşılanmaktadır. Zaman zaman yapılan eğitim programları ile personelin daha üretken ve rasyonel çalışmasına çaba harcanmaktadır.

Şeker Sanayii'nin, bünyesinde çalışan personelden başka, hammaddeyi sağlayan çiftçi topluluğu da önemli derecede insan gücü istihdam sağlar. 1992 yılında yaklaşık olarak 2 milyon çiftçi ailesi geçimini pancar tarımıyla ilgili işlerden sağlamıştır.

Şeker sanayinin gelişmesi ve genişlemesi gözönünde bulundurularak yürütülen kadro çalışmalarında birimlerin iş hacmi, insan gücü ihtiyacı ve personelin çalışma durumları ile verimlilik gibi kriterler önemsenmektedir.

Türkiye Şeker Sanayii İşverenleri Sendikası ile Türkiye Şeker Sanayii İşçileri Sendikası (Şeker-İş) arasında işletme seviyesinde akdedilmekte olan Toplu İş Sözleşmesi görüşmeleri 1.2.1991-31.1.1993 tarihleri arasında kapsayan 2 yıllık süre için 26.7.1991 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Toplu İş Sözleşmesinin 1. yılı sonunda D.İ.E. Tüketici Fiyatları Genel Endeksi %60'ı aştığı takdirde aşan miktar II. yılın 1. dilimi ücret

zammına ilave edilmesi kabul edildiğinden 1.2.1992 tarihi itibariyle D.İ.E. verilerine göre belirlenen enflasyon oranı %60'ı aştığı taktirde aşan miktar ücretlere yansıtılacaktır. Bu sözleşme ile işçilerin ücretlerinde olduğu gibi Sosyal Yardımlarda da önemli artışlar kabul edilerek gelir düzeyleri diğer işkollarındaki işçilerin büyük bir bölümünün üstüne çıkarılmıştır.

Tablo 39'da çalışan personelin durumu yıllar itibariyle ele alınmıştır. Son yıllarda fabrika sayısı artmasına rağmen memur ve yardımcı hizmetliler ile daimi işçilerde nisbi bir azalma görülmektedir. Muvakkat işçilerde ise, %36'lık bir artış olmuştur. Tabloya göre toplam istihdamın emek niteliğindeki (memur, daimi işçi, muvakkat işçi) değişiminin, mevsimlik işçi lehine değişmesinin nedeni, ihtiyaca göre emek istihdamı politikasının sonuçları ile açıklanabilir.

Pancar tarımında işçiliği asgari miktara indirmek, hizmetleri zamanında ve tam yapabilmek, bu suretle de pancar verimi ve kalitesini yükseltmek amacı ile tarımsal mekanizasyon çalışmalarına 1991 yılında da devam edilmiştir. Tarımsal mekanizasyon çalışmaları sonucu işçiliğin azaldığı görülmektedir. 1981-1991 yılları arasında bir dekar pancarın ekiminden tesellümene kadar geçen sürede toplam işçi sayısı Tablo 40'da çıkarılmıştır.

4.4. SANAYİE ETKİSİ

Şeker sanayii'nin makina imalatı bölümüne bağlı beş ünite mevcuttur. Bunlar Ankara, Eskişehir, Turhal, Erzincan ve Afyon'dur.

Şeker fabrikalarının, kampanyaları süresinde çıkacak arızaları gidermek, kampanyadan sonra revizyon dönemindeki onarımları yapmak üzere, kuruluşları sırasında onarım işlerinin yapılabilmesi ve küçük parçaların imal edilebilmesi için imalat tezgahını kapsayan atelyelerin kurulmasında öngörülmüştür.

TABLO 39
ŞEKER ENDÜSTRİSİNDE İŞGÜCÜ İSTİHDAMI

YILLAR	SÖZLEŞMELİ*	MEMUR	YARDIMCI HİZMETLİ	DAİMİ İŞÇİ	KADROSUZ DAİMİ İŞÇİ	MUVAKKAT İŞÇİ	TOPLAM
1977	–	2.634	2.895	8.257	4.292	10.252	28.330
1978	–	2.805	2.770	8.766	5.380	9.110	28.831
1979	–	3.049	2.850	11.842	2.840	7.599	28.180
1980	–	3.057	2.728	12.176	2.952	7.547	28.460
1981	–	3.187	2.500	12.075	2.393	7.057	27.212
1982	–	3.127	2.300	11.738	2.241	8.903	28.309
1983	–	3.167	2.190	11.814	2.156	11.488	30.815
1984	–	3.327	2.101	12.073	2.199	12.975	32.675
1985	–	4.347	2.020	11.859	2.221	11.576	32.023
1986	–	4.260	1.934	11.504	2.148	10.489	30.335
1987	113	3.993	1.831	11.030	2.079	10.598	29.644
1988	1.569	2.602	1.616	10.479	1.974	12.410	30.650
1989	2.417	1.795	1.426	10.184	1.889	13.240	30.951
1990	3.357	1.103	1.146	10.004	1.785	12.954	30.349
1991	4.454	619	1.029	10.600	1.702	12.032	30.436

* 1987 Yılından itibaren Şeker Sanayiinde sözleşmeli personel çalıştırmaya başlanılmıştır.

Kaynak: Şeker Fabrikaları A.Ş., Yıllık Faaliyet Raporundan yararlanılarak tarafımızca düzenlenmiştir

TABLO 40
BİR DEKARDA ÇALIŞAN İŞÇİ SAYISI

Yıllar	Maliyet Etüdü Ortalamasına Göre 1 Dekarda Çalışan İşçi Sayısı
1981	12,9
1982	12,9
1983	11,6
1984	11,0
1985	11,0
1986	11,0
1987	11,0
1988	11,0
1989	11,0
1990	10,0
1991	10,0

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., **1991 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 1992.

İkinci Dünya Savaşı sıralarında gerekli yedek parçaların ithal zorlukları, hatta olanaksızlığı, bunların yerli olarak imallerinin gerçekleştirilmesini zorunlu kılmıştır. 1952 yılından itibaren eski dört şeker fabrikasına ilaveten, memleket şeker ihtiyacının tümünün yine ülke içinden sağlanması amacıyla, bir çok yeni şeker fabrikasının yurt içinde yapılması söz konusu olunca, bunların az da olsa bir takım parça ve tesislerinin yerli olarak yapılmasına başlanmış ve Eskişehir Şeker Fabrikası atelyesi bu amaçla bir bina ve bir takım yeni tezgahlarla da donatılarak 1954 yılında bugünkü makina fabrikasının çekirdeğini teşkil eden duruma sokulmuştur. Daha sonra bir dökümhane ve bir çelik konstrüksiyon ve montaj atelyesi de ilave olunarak, bir makina fabrikası haline getirilmiştir.⁶⁵

⁶⁵ ÜÇOK, AKINCI, *Cumhuriyetimizin ...*, s. 74.

1959-1960 yıllarında yeni iki fabrikanın daha kurulması kararlaştırıldığında bunlara ait makina ve tesislerin büyük bir kısmının yerli olarak kendi olanaklarımızla imal edilmeleri üzerinde durularak Ankara ve Kastamonu şeker fabrikalarının %65-70 oranı yurt içinde gerçekleştirilmiştir.

1982 yılında 5 Makina Fabrikasında yaklaşık 16352 ton muhtelif makina, cihaz ve yedek parça imalatı yapılmıştır. Yapılan imalat daha önceki yıllara göre %36 artarak 4,972 milyar liraya ulaşmıştır. Öngörülen 4 milyar liralık iş programı %124 oranında gerçekleşmiştir. Yapılan imalatla; başta Şeker Sanayii Yatırım Malları ve yedek ihtiyaçlarının zamanında karşılanması sağlanmış. Muş ve Iğın Şeker Fabrikaları faaliyete geçmiş, diğer Şeker Fabrikalarının da aksaksız çalışması temin edilmiştir.⁶⁶

1991 yılında ise Makina Fabrikaları ile Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası'nda; tevsii, modernisasyon ve yeni kurulmakta olan fabrikaların ihtiyacı yatırım malları ile mevcut fabrikaların bakımı ve onarımı için gerekli yedek parça imalatı yapılmıştır. Ayrıca resmi ve özel kuruluşlara da komple tesis, makina, cihaz ve yedek parça imalatına devam edilmiştir.

Yapılan imalatın %56'sını yeni Şeker Fabrikaları siparişleri %37'sini yedekler, %7'sini ise hariçe yapılan işler teşkil etmiştir. Yapılan imalata göre; Yozgat, Kırşehir, Kars, Çorum Şeker Fabrikaları siparişlerine ağırlık verilmiştir. 1991 yılında yapılan imalat bir yıl öncesine göre parasal olarak, %95 artışla 232,417 Milyar TL., ağırlık olarak %13,6 artışla 15877 tona erişmiştir. Harice yapılan işlerde; başta Çimento Sanayii, Seka, T.D.Ç.İ., TCDD. Bölge Müdürlükleri olmak üzere özel teşebbüs siparişleri teşkil etmiştir.⁶⁷

⁶⁶ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1982 Faaliyet ..., s. 71.

⁶⁷ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet ..., s. 59.

4.5. DIŞ TİCARETE ETKİSİ

Şeker Sanayii'nin tarımsal politikası şeker pancarı tarımını geliştirmek suretiyle Şeker Sanayii'nin hammadde ihtiyacını emniyet altına almak ve böylece ülke ekonomisine hizmet etmek, üretim politikası da i tüketimi karşılayacak Şekilde şeker üretmek ve bir miktarda emniyet stoku bulundurmak Şeklinde tesbit edilmiştir.

1926 yılından başlayarak şeker üretilen Türkiye'de 1956 yılına kadar zaman zaman şeker ithali yapılmış, bu tarihten sonra 1974 yılına kadar pek istikrarlı miktarda olmamakla beraber her yıl bir miktar şeker ihraç edilmiştir.

1963 yılından sonra artan dünya şeker üretiminin tüketimin çok üstünde seyretmesi ve dünya şeker stoklarının artması nedeniyle şeker ihraç fiyatları çok düşmüştür. Bu Şartlar altında ihraç yapmama prensibinin benimsenmiŐ olmasına rağmen, üretim fazlası şekerin stokta kalması, işletme sermayesi ihtiyacının artmasına sebep olmuştur. z kaynakların yetersizliği nedeniyle dış kaynaklardan sağlanan işletme sermayesi fazlalığı stok maliyetlerini arttırmıştır. Şeker depolanması için gerekli özel ambarların yetersizliği nedeniyle de yeni ambar yatırımlarını gerçekleŐtirme zorluğu Őz konusu prensibin uygulanılmasından vazgeçilmesini gerektirmiŐtir. Şeker ihraç fiyat farkının üç yıllık stoklara bağlanan kredi masraflarını aŐmayacaĐı gözönüne alınarak, stoklar normal seviyeye indirilinceye kadar ihracata devam olunması uygun görülmüştür. Bu nedenle 1969 yılında 6747 sayılı Şeker Kanununun 16. maddesine göre Bakanlar Kurulundan 200000 ton şekerin ihracı müsadesi alınmıştır.⁶⁸

4.5.1. Şeker İthalı

1973'ten sonra şeker tüketimindeki artış hızının bazı yıllarda %11,36-16,10 gibi yüksek seviyelere ulaŐması iklim koşulları sebebiyle pancar rekoltesinin ve dolayısıyla şeker üretiminin programlanan miktarlardan düşük olarak gerçekleşmesi gibi sebeplerden dolayı 1974 ve 1975 yıllarında şeker ithal etmek mecburiyetinde kalınmıştır.

⁶⁸ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ő., Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1984-1988), Ankara, Mayıs 1983, s. 75.

Bozulan üretim-tüketim dengesinin yeniden tesisi için şeker ithali yanında 1974, 1975, 1976 yıllarında gerekli tedbirler alınarak pancar ekim alanları genişletilmiş ve şeker üretiminin 1976 yılında 1 milyon 182 bin tona çıkması sağlanmıştır. Fakat, 1977, 1978 ve 1979 yıllarında hava şartlarına bağlı olarak şeker üretiminin 1'er milyon ton civarında kalması buna karşılık şeker tüketiminin 1979 yılında 1 milyon 148 bin ton gibi rekor seviyeye çıkmasından stoklar tükenmiş ve yeniden şeker ithali gerekmiştir.

1980 yılında 206000 ton şeker ithal edilmiştir. Ayrıca 1981 yılında devam eden ihtiyaç nedeniyle Bakanlar Kurulu Kararnamesine istinaden 68000 ton daha şeker ithal edilmiş, 1982, 1983, 1984, 1985 ve 1986 yıllarında hiç şeker ithal edilmemiştir. 1987 yılında 217200 ton ithal edilirken 1988 ve 1989 yıllarında şeker ithali yapılmamıştır. 1990 yılı içinde ise 251000 ton şeker ithal edilmiştir.

Türkiye'de 1926-1990 yıllarında ithali yapılan şeker miktarı Tablo 41'de gösterilmiştir.

1974 yılında ithali yapılan 98421 ton şeker için \$ 63566187.06 karşılığı TL 893195180.25, 1975 yılında yapılan 107032 ton için \$ 77365461.50 karşılığı TL 1108915739.20, 1980 yılında 206136 ton için \$ 165490035.48 karşılığı TL 13373814068.48 ve 1981 yılında da 68000 ton için \$ 51498473.60 karşılığı TL 5728577386, 1987 yılında ithali yapılan 217200 ton için 44357125 \$ ve 1990 yılında ise 250542 ton şeker için 114618000 \$ ödenmiştir.

1991 yılında ise şeker ithali yapılmamıştır.

Grafik 7'de Türkiye'de Şeker İthal ve İhracı 1926 ve 1991 yılları arasında ele alınmıştır.

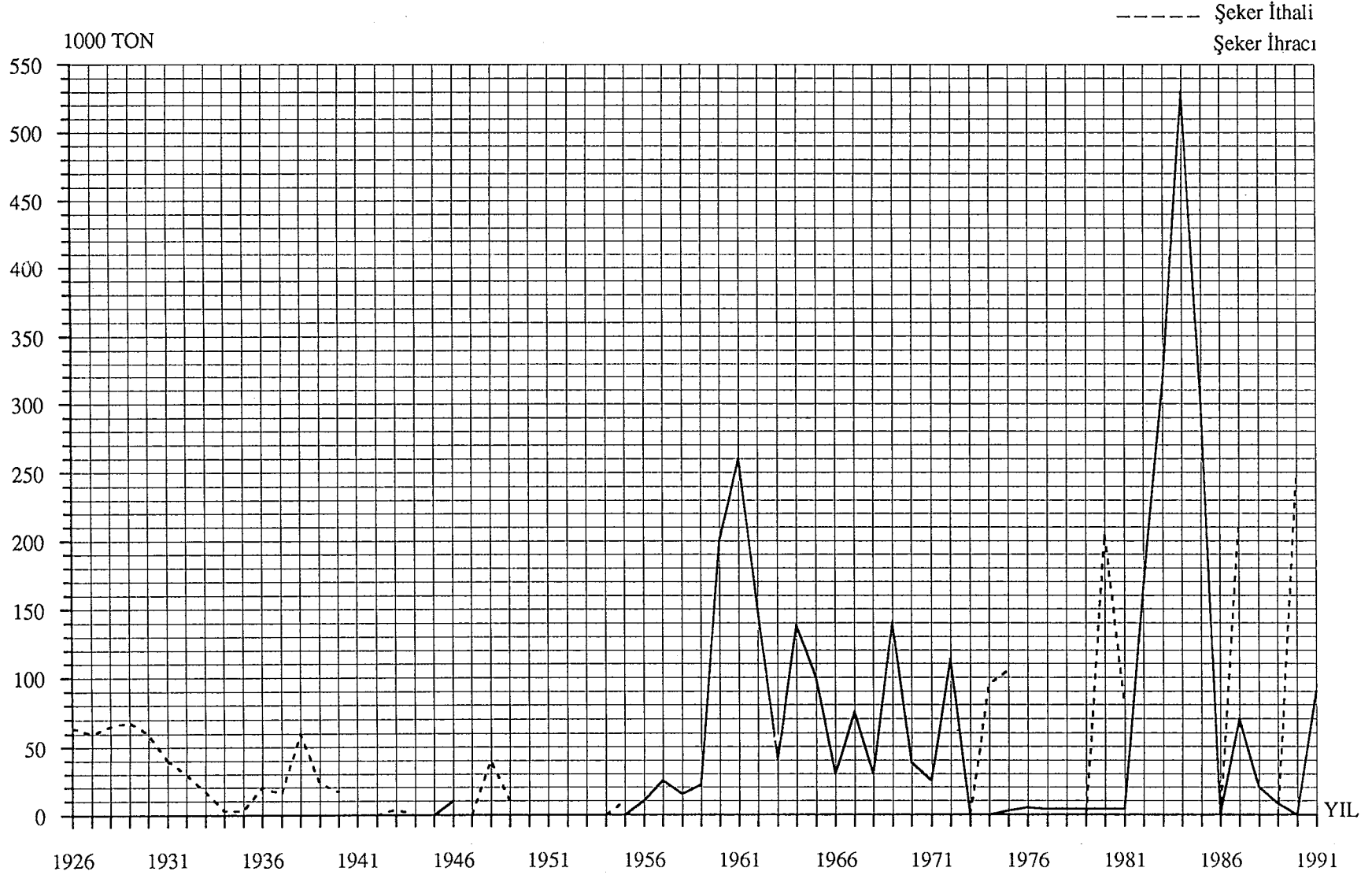
TABLO 41
ŞEKER İTHALİ

YILLAR	İTHAL MİKTARI (Ton)	YILLAR	İTHAL MİKTARI (Ton)
1926	62.971	1948	44.022
1927	61.514	1949	8.115
1928	63.474	1955	10.862
1929	68.588	1974	98.421
1930	63.291	1975	107.032
1931	44.343	1980	206.136
1932	29.336	1981	68.000
1933	17.756	1982	–
1934	3.719	1983	–
1935	2.179	1984	–
1936	20.933	1985	–
1937	13.967	1986	–
1938	59.208	1987	217.200
1939	23.528	1988	–
1940	8.009	1989	–
1941	9.850	1990	250.542
1943	3.835	1991	–
1944	1.147		

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1992-1996), Ankara, Haziran 1991.

GRAFİK 7

TÜRKİYE'DE ŞEKER İTHAL VE İHRACI

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1991.

4.5.2. Şeker İhracı

1969 yılında 6747 sayılı Şeker Kanununun 16. maddesine göre Bakanlar Kurulundan 200000 ton şekerin ihracı müsadese alınmıştır. Bu müsadeye dayanılarak 1970 yılı içinde fiilen 39943, 1971 yılında 26950, 1972 yılında 112365, 1973 yılında da 3400 ton şeker ihracı yapılmıştır.

1974 yılında üretimin tüketimi karşılayamaması nedeniyle şeker ithali yoluna gidildiğinden şeker ihracı yapılamamış ancak, Kıbrıs Türk Federe Devletine, 1975 yılında 1900 ton, 1976 yılında 3750 ton, 1977 yılında 3600 ton, 1978 yılında 3380 ton, 1979 yılında 3500 ton, 1980 yılında 3200 ton ve 1981 yılında da 3600 ton şeker ihraç edilmiştir.

1970 yılı ve daha sonraki yıllarda yapılan şeker ihraç miktarı ve ortalama fiyatları ile Londra Borsası fiyatları Tablo 42'de gösterilmiştir.

1981/82 kampanyasının rekor bir seviyede üretimle gerçekleşmesi neticesi şeker stokları artmış ve ihraç imkanları doğmuştur. İran'la yapılan anlaşma gereği 200000 tonu kara yolundan, 100000 tonu da deniz yolundan olmak üzere toplam 300000 ton şekerin ihracat bağlantısı yapılmıştır. 1982 yılında kara ve deniz yolu ile İran'a toplam 165223.000 ton ve Kıbrıs Türk Federe Devletine de 3699,425 ton olmak üzere toplam 168922,425 ton şeker ihraç edilmiştir.

1983 yılında, İran'a 217496,550 ton, Irak'a 91464,225 ton ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine de 499,950 ton olmak üzere toplam 308960,775 ton şeker ihraç edilmiştir.

1984 yılında, İran'a 322318,100 ton, Irak'a 211695,875 ton olmak üzere toplam, 534013,975 ton şeker,

1985'te İran'a 197877,600 ton, Irak'a 61797,825 ton olmak üzere toplam 259675,489 ton şeker,

TABLO 42
ŞEKER İHRAÇ MİKTARLARI VE SAĞLANAN DÖVİZ TUTARLARI

Yıllar	İhraç Miktarı (Ton)	Temin Edilen Döviz (\$ / Ton)	Ortalama İhraç Fiyatımız \$	Londra Borsası Ortalama Fiyatları (\$ / Ton)
1970	39.942,950	3.944.903	98,76	96,96
1971	26.950,000	3.092.191	114,74	110,63
1972	112.364,925	23.360.747,43	209,68	187,31
1973	3.400,000	1.054.116	310,03	245,69
1974	-	-	-	-
1975	1.899,900	(1)	-	-
1976	3.749,850	(2)	-	-
1977	3.559,925	(3)	-	-
1978	3.379,875	(4)	-	-
1979	3.549,375	(5)	-	-
1980	3.249,750	(6)	-	-
1981	3.559,525	(7)	-	-
1982	168.922,725	(8)	-	-
1983	308.960,775	(9)	-	-
1984	534.013,975	(10)	-	-
1985	259.675,425	(11)	-	-
1986	290,000	Kıbrıs	-	-
1987	74.359,475	(12)	-	-
1988	25.971,000	(13)	-	-
1989	600,000	Kıbrıs	-	-
1990	600,000	Kıbrıs	-	-

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1992-1996), Ankara, Haziran 1991, s. 55.

1986 yılında, yalnızca Kuzey Kıbrıs Türk Federe Devletine 290 ton kristal şeker,

1987 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Federe Devletine 131,475 ton kristal şeker, Irak'a ise 74228,975 ton şeker,

1988 yılında ise, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine 200 ton, Irak'a ise 25771 ton şeker ihraç edilmiştir.

Tablo 42'de temin edilen döviz bölümündeki numaraların açıklanması;

(1) TL 7540 Fiyat üzerinden TL 14325246

(2) TL 7540 Fiyat üzerinden TL 28273869

(3) TL 7540 Fiyat üzerinden TL 27143434,50

(4) Sevk tarihlerine göre TL 7540, -TL 16720, -TL 10780, -fiyatlar üzerinden toplam TL 29183267,50

(5) Sevk tarihlerine göre TL 10720, -TL 14220, - fiyatlar üzerinden toplam TL 48197550

(6) Sevk tarihlerine göre TL 19085, -TL 26254, -TL 41000, -TL 42500, -TL 50700, -fiyatlar üzerinden toplam TL 121497851

(7) Sevk tarihlerine göre TL 50700, -TL 67700, -TL 68300, -TL 74700, -fiyatlar üzerinden toplam TL 242288017 olarak gerçekleştirilmiştir.

(8) 1982 yılında Kıbrıs Türk Federe Devletine ihraç edilen 3699,425 ton şekerden TL 276350782,50 ve İran'a ihraç edilen 165223,300 ton şekerden de TL 10596670953,76 (\$ 62384929,10) gelir elde edilmiş ve toplam elde edilen gelir TL 10873021736,26 olmuştur.

(9) 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne ihraç edilen 499,950 ton şekerden TL 44595400, İran'a ihraç edilen 217496,550 ton şekerden \$ 84262060,65 ve Irak'a ihraç edilen 91464,225 ton şekerden ise \$ 29382834,64'lık gelir elde edilmiştir.

(10) 1984 yılında İran'a ihraç edilen 322318,100 ton şekerden TL 27628599,84 (\$78089716,25) ve Irak'a ihraç edilen 211695,875 ton şekerden ise TL 19015925804,38 (\$35330286,45) gelir elde edilmiş ve toplam elde edilen gelir de TL 46644525374,22 (\$113420002,70) olmuştur.

(11) 1985 yılında İran'a ihraç edilen 197897,600 ton şekerden TL 24092741396,38 (\$ 46365302,43) ve Irak'a ihraç edilen 61797,875 ton şekerden ise TL 6825233098,64 (\$61797,825) gelir elde edilmiş ve toplam elde edilen gelir ise TL 30917974495,02 (\$259675,425) olmuştur.

(12) 1987 yılında Irak'a ihraç edilen 74229,000 ton şekerden 24338644 US\$ tahakkuk etmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Federe Cumhuriyetine ihraç edilen 131,475 ton şekerden ise TL 36503754 (\$ 36638,28) gelir elde edilmiştir.

(13) 1988 yılında, Kuzey Kıbrıs Cumhuriyetine ihraç edilen 200 ton şekerden TL 87756000 (\$ 52248)'lık gelir elde edilmiş, 1986 yılından bağlantısı yapılan 25771 ton şekerde Irak'a ihraç edilmiş ve 8199463 US\$ gelir elde edilmiştir.

1991 yılından 127626 ton kristal şekerin ihraç amaçlı satış bağlantısı yapılmış olup bunun 89250 tonu gerçekleştirilmiştir.⁶⁹

İhracatın 7591 tonu Bulgaristan'a, 225 tonu Kıbrıs'a, 37519 tonu İran'a, 41147 tonu Irak'a, 2268 tonu BDT'ye, 500 tonu da Suriye'ye yapılmıştır. Irak'a gönderilmek üzere teslim alınan 1037 ton şeker yurtdışı edilememiş, bu miktar yurt içi satışa dönüştürülmüştür.

⁶⁹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1992-1996), Ankara, Haziran 1991, s. 56-57.

4.5.3. Melas İhracı

Melas için uluslararası bir borsa fiyatı sözkonusu olmayıp, dünya melas fiyatları, karşılıklı anlaşmalarla belirlenmektedir. Melas ihracına başlandığı 1959 yılından itibaren ihraç edilen melas miktarı, Döviz tutarı, Ortalama fiyat ve alıcı ülkeler Tablo 43'te gösterilmiştir.

Melas ihraç edilen ülkeler genelde İtalya, Hollanda, İngiltere, Romanya, Lübnan, Bulgaristan, Irak, Suriye ve İsviçre'dir.

4.5.4. Alkol İhracı

Alkol talebini karşılamak ve melası değerlendirmek için 4 fabrika bünyesinde Alkol Fabrikası kurulmuştur. Bu fabrikalar Erzurum, Eskişehir, Malatya ve Turhal'dadır.

Alkol üretimi ve pazarlaması ile ilgili 4250 sayılı Kanununun 4. maddesi 2.6.1988 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 3462 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre; ispirto üretim programını ve programdaki değişiklikleri önceden Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğüne (TTMTA) bildirmek gerekmektedir. Her yıl TTMTA'nın bildireceği ispirto ihtiyacının karşılanmasından sonra kalan miktarı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına satmaya, doğrudan yurt dışına ihracına veya bu maksatla satışına Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yetkilidir. Kanuna göre; TTMTA, elde edilen ispirotoları, ihtiyacı nispetinde anlaştığı satış fiyatları üzerinden alır.⁷⁰

1990 yılında, alkol fabrikası atıklarının yarattığı çevre kirlenmesi sebebiyle üretim miktarı düşmüştür. Alkol Fabrikalarının maya kurutma tesislerinde besin değeri yüksek olan ve hayvan yemi olarak kullanılan kuru maya üretilmektedir.

⁷⁰ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii..., s. 68.

TABLO 43
MELAS İHRACATI VE DÖVİZ GİRDİSİ

Yıllar	İhraç Miktarı (Ton)	Döviz Tutarı \$	Tutarı TL	Ortalama \$ / Ton	Alıcı Ülkeler
1959	10.048	305.453	2.749.074	30,40	İtalya-Hollanda
1960	21.491	701.475	6.313.274	32,64	İtalya-Hollanda
1965	45.492	754.683	6.792.143	16,59	İtalya-İngiltere
1970	23.100	826.980	8.928.360	35,80	Hollanda-Romanya
1972	63.680	1.835.483	23.861.279	28,83	İtalya-Hollanda
1977	91.566	3.824.376	67.005.222	41,77	İtalya-Hollanda İngiltere-Lübnan
1978	117.336	7.229.288	165.771.993	61,61	İtalya-İngiltere-Hollanda Romanya-Bul-İsv-Lübnan
1979	63.109	7.104.302	223.959.333	112,57	İtalya-İngiltere İsviçre-Romanya
1980	82.200	1.067.130	835.746.156	134,64	Romanya-Lübnan
1981	47.500	4.930.650	-525.875.348	103,80	Romanya-Hollanda
1982	137.250	8.390.500	1201.495.331	61,13	Bulgaristan-İtalya-Lübnan
1983	129.850	7.080.400	1675.538.372	54,53	Bulgaristan-Romanya Hollanda
1984	134.840	8.807.495	3149.869.543	65,32	İtalya-İsviçre-Bulgaristan Romanya-Hollanda-İngiltere
1985	54.217	3.567.385	1644.231.831	65,80	Romanya-İtalya-Honkong Irak-İsviçre-Bulgaristan
1986	18.525	1.872.912	1378.385.090	101,50	İngiltere-Hollanda
1987	22.613	2.267.793	1922.774.974	100,28	Hollanda-Irak
1988	29.592	2.163.960	3039.342.204	73,13	Hollanda-Suriye
1989	18.620	1.435.384	3237.711.835	77,09	İngiltere
1990	27.102	1.553.417	4299.786.094	57,32	İngiltere-Fransa
1991*	171.162	9.988.685	45.229.416.107	58,36	İngiltere-Ürdün-Hollanda İsviçre-Bulgaristan

* US \$ 9.988.685'in US \$ 198.266,25'i 1992 yılında tahsil edilmiştir.

Kaynak: Cumhuriyetimin 50. Yılında Şeker Sanayi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Y 181, 1973 Ankara ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Faaliyet Raporları 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1989, 1991'den yararlanarak tarafımızca düzenlenmiştir.

4.6. MİLLİ GELİRE ETKİSİ

Şeker sanayii kuruluşundan itibaren yurt ekonomisine devamlı olarak katma değer yaratmaktadır. Ancak pancar alım fiyatlarının artırılması, Devlet Personel Kanunu maaş katsayısının yükseltilmesi ile memur ve yardımcı hizmetli maaşlarının yükselmesi ve aşırı derecede genel fiyat artışları yaratılan katma değeri azaltmaktadır.

Şeker satış bedelinin maliyet bedelinin altında olması ve hazinece karşılanan farkın büyük meblağlara ulaşmasını önlemek için her yıl pancar kampanyaları başlayıp yeni mahsul şeker satılmadan önce hesaplanacak şeker maliyetine göre satış fiyatının tespit edilmesinin Şeker Sanayii'nin olumlu yönde katma değer yaratmasında önemli rol oynamaktadır.

Şeker Sanayii'nin gelir metodu ile hesaplanan Katma Değerleri Tablo 44'de gösterilmiştir. Şeker Sanayii'nin yarattığı Gayri Safi Katma Değer toplamı 1986-1990 döneminde 89680 milyar ile 1195592 milyar TL arasında değişmektedir.

4.7. SOSYAL ETKİSİ

4.7.1. Sosyal Hayata Etkisi

Şeker Sanayii hammaddeyi yetiştiren ve sayısı iki milyonu bulan çiftçi kitlesi ile güçlü bir ilişki kurmuştur. Şeker pancarının yetiştirilmesinde çiftçiye gerekli olan çeşitli tarım aletleri, gübre ve çeşitli malzeme ve nakdi yardımlar yapılırken, diğer taraftan çiftçinin eğitilmesine ve kültürünün artırılmasına da çalışılmaktadır.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından tarımsal, sosyal ve ekonomik konulara yer verilen Pancar Dergisi, Şeker Dergisi yayınlanmaktadır. Ayrıcada teknolojik ve ekonomik konularda çeşitli kitaplar ücretsiz olarak çiftçilere, Köy kitaplıklarına, okuma odalarına ve köy okullarına kadar gönderilmektedir.

TABLO 44
ŞEKER SANAYİNİN YARATTIĞI KATMA DEĞER (Milyon TL)

Katma Değer Unsurları	1986	1987	1988	1989	1990
Personel Giderleri	53.470,4	93.158,5	139.609,5	360.863,4	597.491,0
Kiralar	84,5	127,6	135,5	366,7	741,2
Ödenen Faizler	12.589,4	19.412,6	30.555,5	234.656,1	446.358,4
Vergiler					
Vasıtalı Vergiler	-	-	-	-	-
Diğer Vergiler	1.082,4	1.080,5	1.433,6	1.678,1	6.268,3
Mamül Madde					
Satış Karları					
Şeker Maliyeti ile (İlgisiz)	-	-	-	-	-
Şeker Maliyeti ile (İlgili)	23.838,7	33.666,0	71.471,5	88.331,6	98.420,4
Amortismanlar	12.234,8	10.907,8	17.938,3	29.500,1	84.267,8
Dahili Sigorta Fonu	-	-	-	-	-
Müsbet Fonlar	-	-	-	-	-
TOPLAM	108.300,2	158.253,0	261.143,9	715.396,0	1.233.547,1
Tenziller					
Mamül Madde Satış Zararları	-	-	-	-	-
Şeker Maliyeti ile (İlgisiz)	-	-	-	-	-
Şeker Maliyeti ile (İlgili)	2.959,9	4.347,6	13.089,4	29.347,9	29.311,6
Sübvansiyonlar					
Menfi Fonlar	-	-	-	-	-
İhraç Şekeri	-	-	-	-	-
Suni Gübre	15.660,2	2.071,1	4.763,5	6.029,6	8.642,8
Tenziller Toplamı	18.620,1	7.045,8	17.852,9	35.377,5	37.954,4
Piyasa Fiyatları ile (Gayri Safi Katma Değer	89.680,1	151.207,2	243.291,0	680.018,5	1.195.592,7

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1992-1996) Ankara, Haziran 1991.

Çiftçi çocukları için eğitim kursları düzenlenmekte ve bu kurslarda tarımla ilgili uygulamalı ve teorik dersler verilmekte spor ve folklor çalışmaları yaptırılmaktadır. Kültür dernekleri ve Milli Eğitim Bakanlığınca öğrenime açılan İlk, Orta ve Lise binaları Türkiye Şeker Fabrikalarında şirketin ve mensupların yardımıyla inşaa edilmiştir. Bu okullarda şeker fabrikaları mensupları ile çevre çocukları eğitim görmektedir.

Fabrika mensuplarının kurduğu ve şeker sanayiinin de maddi yardımları ile faaliyet gösteren Hayır Müesseseleri Yaptırma ve Yaşatma Derneği, ihtiyaç olan fabrikalarda camiler yaptırmıştır. Ayrıca Şeker Sanayii mensupları çocuklarının, yüksek öğrenimlerini yapmaları için Dernek Ankara'da ve İstanbul'da yurtlar açarak işletmektedir.

Fabrikalardaki kültür dernekleride, kültür geceleri, tiyatro, konferans, konser ve eğlenceler düzenler ve ayrıca lisan kursları açmaktadırlar.

4.7.2. Kültürel Etkisi

Şeker Sanayii'inde çalışan tüm personelin mesleki bilgilerini artırmak, beceri kazandırmak, davranışlarını daha iyiye götürmek amacına yönelik eğitim programları uygulanmaktadır.

Bu amaçla hazırlanan 1991 yılı eğitim programı çerçevesinde 32 konuda eğitim programı gerçekleştirilmiştir. Yüksek Denetleme Kurulu tavsiyeleri doğrultusunda işçi eğitimlerine ağırlık verilerek, işbaşında eğitim programına 3012 kişi katılmıştır. Bu eğitimlerde 915 memur, 3650 işçi olmak üzere toplam 4565 kişi eğitilmiştir.

1991 yılı eğitim programına alınan kurs ve seminerler dışında, çeşitli dış kuruluşların düzenlediği eğitim programlarından, Şeker Sanayii için yarar görülenlere de eleman iştirak ettirilmiştir. 173 memur, 19 işçi olmak üzere toplam 192 eleman bu yoldan eğitilmiştir.

Bilgi ve becerilerini artırmak amacıyla 2 eleman yurt dışına gönderilmiştir.

Gerek program içi ve gerekse program dışı kurs ve seminerlere 1090 memur, 3699 işçi toplam 4759 eleman eğitime tabi tutulmuştur.⁷¹

Yöneticilik, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, Meslek ve Beceri Geliştirme konularında düzenlenen eğitimlere, Şeker Sanayii'nin her kademesinde çalışan ve aynı işi yapan personelin büyük bir çoğunluğu katılmıştır.

1988 yılında başlayan "Modüller Eğitim" çalışmaları, 1989 ve 1990 yıllarında "Eğitim Verme Teknikleri" semineri çalışmaları ile eğitime materyal hazırlayıcı personel yetiştirilmesi hususunda yönlendirilmiş ve eğitim gören bu personel yardımlarıyla "Öğrenme Ögeleri"nin bir kısmı hazırlanmış ve kitap halinde bastırılmıştır.

3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu çerçevesinde 1990-1991 döneminde 1096 Meslek Lisesi öğrencisine meslek eğitimi, 796 Yüksekokul öğrencisine de staj yapma imkanı sağlanmıştır.

⁷¹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 1991 Yılı Faaliyet ..., s. 63.

5. ŞEKER POLİTİKALARI

5.1. DÜNYADA ŞEKER POLİTİKASI

5.1.1. Üretim, Tüketim Politikaları

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya Ülkeleri şeker üretim ve tüketimleri arasında bir denge kurmak ve büyük fiyat dalgalanmalarını önlemek için bazı tedbirler almak zorunda kalmışlardır.

Bu amaçla konferanslar düzenlenerek kotalar ve fiyatlar tebtit edilmiştir. Son yıllarda yapılan en önemli konferans 1977 yılında Cenevre'de yapılanıdır. Bu konferansın amaçlarını şöyle sıralayabiliriz;

Gelişmekte olan ülkelerin ihracat kazançlarının artırılması,

Üreticileri tatminkar bir kar sağlayacak şekilde Dünya piyasa fiyatlarının tespiti,

İthalatçı ülkelerin ihtiyaçlarının uygun fiyatlarla karşılanması,

Kişi başına düşen şeker tüketiminin düşük olduğu ülkelerde tüketimin artırılması,

Şeker piyasasındaki arz ve talep dengesini korumak, piyasa organizasyonu ve politikasının koordinasyonunu kolaylaştırmak,

Şekere rakip olabilecek diğer sun'i tatlandırıcıların gelişmesini gözetmektir.

Normal süresi 5 yıl olan ve 1982 yılı sonunda yürürlükten kalkması gereken bu antlaşma daha sonra 1984 yılı sonuna kadar uzatılmıştır.

1984 yılında yapılan görüşmeler sonunda 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren Uluslararası Şeker Organizasyonu'nun sadece idareci vasfının kalması kararlaştırılmıştır. 1977 yılı antlaşması hem idari ve hem de ekonomik şartlara sahipken, 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren yürürlüğe konan yeni antlaşmanın sadece idari vasıfları kalmıştır. Bu durumda, söz konusu antlaşmada, hiçbir ihrac kotası, stok yükümlülüğü, fiyat sınırlaması, stok finanse düzenlemesi, üye olmayan ülkelerden ithal zorunluluğu gibi ek yükümlülük şartlar bulunmamaktadır.

Antlaşmanın yeni durumunda sekreterlik ve bununla ilgili personel bulunmaktadır. Bu sayede iki ana görevin devamı sağlanmaktadır.

Üye ülkeler birbirleri ile fikir alış verişi yapmak için ve ekonomik vasıfları da kapsayan yeni bir antlaşmayı sağlamak için düzenli olarak toplanmaktadırlar.

Sekreterlik, istatistiki bilgileri toplama, tasnifleme ve yayınlamaya devam etmektedir.

1985-86 yıllarında da Uluslararası Şeker Konseyi muhtelif tarihlerde toplanmış ise de, bu toplantılardan piyasayı etkileyecek önemli bir sonuç alınamamıştır.

Bu antlaşma 1987 yılı sonuna kadar yetersiz sayıda üye ülke tarafından imzalanmış olduğundan 1 Mart 1988 tarihine kadar uzatılmıştır. Antlaşmanın ekonomik etkinliğinin olmaması ve sadece idari bir antlaşma olması nedeniyle üyelerin geç imzalamaları piyasayı herhangi bir şekilde etkilememektedir. 1 Kasım 1987 tarihinden bu yana Birleşmiş Milletler Antlaşma Departmanlığı'nda onaylanmaya açık olan yeni antlaşmayı 29 Aralık 1987 tarihine kadar sadece 19 ülke imzalamıştır. Ancak, antlaşmanın yürürlüğe girmesi için ihracatçı ve ithalatçı üyelerin oylarının en azından %50'yi bulması gerekmektedir. 19 üye ülkenin oyu ise bu çoğunluğu sağlayamamaktadır.

Antlaşmaya göre, 44 ihracatçı ülke 1150 oy, 12 ithalatçı ülke 850 oy tutmaktadır. Uluslararası Şeker Organizasyonu'nun bildirdiğine göre 29 Aralık 1987 tarihine kadar antlaşmayı imzalayan ülkeler şunlardır;

İhracatçı ülkeler; Arjantin, Avusturya, Brezilya, Kolombiya, Kongo, Kosta-Rika, Kuba, AET, Fiji, Guatemala, Guyana, Nikaragua, Peru, Swaiziland'dır.

İthalatçı ülkeler; Finlandiya, Demokratik Almanya, Japonya, Norveç ve İsveç'tir.⁷²

5.1.2. Şeker Fiyatı Politikaları

Uluslararası Şeker Antlaşmaları hem ihracat kotalarından hem de düzenleyici stoklardan yararlanarak, şeker fiyatlarında istikrar sağlamaya yönelik antlaşma tipini oluşturmaktadır.

Şeker konusunda ilk anlaşma 1931 yılında Chalodourne Planı adı ile yapılan antlaşmadır. Başlıca şeker ihracatçıları arasında olan bu antlaşmaya, tüm şeker üreticileri katılmadığından pek başarı gösterememiş ve 1935 yılında sona ermiştir.⁷³

İkinci Uluslararası Şeker Antlaşması 1937 yılında Londra'da imzalanmıştır. II.Dünya Savaşı'ndan bu yana ise 1954, 1968 ve 1978 yıllarında olmak üzere üç uluslararası şeker antlaşması daha yapılmıştır.

1954 Uluslararası Şeker Antlaşması; Londra'da şeker ihraç ve ithal eden 50 ülke arasında imzalandı. Antlaşmanın süresi 5 yıl olarak belirlendi ve 1958'de anlaşma yenilendi. Bu antlaşmalarda hem üreticileri hem de tüketicileri korumak için bir taban ve tavan fiyatı belirlenmiştir. Antlaşmadaki amaçların gerçekleşmesinin çok güç olması, devletleri ikili antlaşmalar yapmaya sevketti. İkili antlaşmalarla oluşan tercihli piyasalar nedeniyle serbest mübadele piyasası çok küçüldüğünden, aşırı fiyat dalgalanmalarının

⁷² F.O.Licht, International Sugar Report, Uluslararası Şeker Antlaşması, C .120, N: 1, 6 Ocak 1988, s. 24.

⁷³ AKILTEPE, MALKOÇ, Türkiye..., s. 89.

önüne geçilemedi. 1958 yılında yenilenen anlaşma 1962'de uygulamadan kalktı. Bunun nedeni dünya üretiminin onda birini gerçekleştiren ve serbest piyasanın en önemli ihracatçılarından biri olan Küba'da sosyalist yönetime geçilmesi ve fiyatların düşürülmesidir.⁷⁴

1968'de Dünya Şeker fiyatlarındaki dalgalanmaların önüne geçilememesi karşısında UNCTAD'ın girişimleriyle 1968 tarihinde Cenevre'de imzalandı ve 1969 tarihinde yürürlüğe girdi. Anlaşma 65 üye ülke arasında oldu ve ayrıca 11 üye, gözlemci olarak katıldı. Anlaşma her ülkenin ihrac edeceği miktarı belirliyordu ve bu şekilde belirlenen 7,6 milyon tonluk toplam ihracat kontenjanının 2,1 milyonu Küba'nındı. Anlaşmada ihracat kontenjanlarının yanında taban ve tavan fiyatları belirleniyordu. Ayrıca rekabete karşı koyma amacıyla ithalatacı ülkeler, anlaşmaya taraf olmayan ülkelere 1966, 67 ve 68 yıllarında yaptıkları ithalat toplamını aşan bir ithalat yapmamayı ve serbest piyasadaki fiyatlar taban fiyatından aşağıya düştüğünde, üye olmayan ülkelere ithalat yapmamayı taahhüt ediyordu.

Bu anlaşmaya AET, kendine tanınan ihracat kontenjanını az bulduğundan katılmadı. Türkiye ise anlaşmanın bir çok hükmünü kendisi için olumlu bulmadığından bu anlaşmayı onaylamamıştır. Beş yıl için imzalanan bu anlaşmadaki ihracat kotaları, fiyatlardaki yükseliş nedeniyle 1972-73 yıllarında kaldırılmıştır.

Şeker alanında son anlaşma 1978 yılında hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Uluslararası şeker anlaşmalarına katılmayan Avrupa Topluluğu, AKP ülkeleriyle (Afrika, Karaib ve Pasifik ülkeleri) imzaladığı Lame Anlaşmasıyla, bu grup ülkelerle yapacağı şeker ticaretini düzenlemiştir. Lame Anlaşmasının AKP ülkelere, Avrupa topluluğuna, topluluğun alışılmış ithalat sınırlamaları dahilinde belirli miktarlarda şeker ihracat etme olanağı sağlamaktadır. AKP ülkelere tanınan kontenjanlar eşit değildir.

⁷⁴ Zeynel DİNLER, *Tarım Ekonomisi*, Bursa, 1988, s. 339.

Avrupa Topluluğu AKP ülkelerine, dünya şeker fiyatlarının üzerinde bir ödemede bulunmaktadır. Böylece AT, bu ülkelere gelir transferi yapmaktadır. Dünya şeker fiyatları dalgalanırken, transfer edilen miktar yıldan yıla değişmekle birlikte, daima pozitif olmaktadır. AT ihraç garantisi verilen yüksek şeker fiyatının sadece tanınan kota için geçerli olması, bu ülkelerin Avrupa pazarına satmak için üretimlerini artırmalarını önlemektedir. Diğer taraftan AKP ülkelerinin AT'a yüksek fiyattan şeker ihraç etmeleri, kendi şeker üretim maliyetleri dünya fiyatlarından yüksek olan bu ülkeleri üretime sevk etmektedir. Eğer Kota olmasaydı, bu ülkeler belkide hiç şeker üretmeden, gereksinme duydukları şekeri ithalatla karşılayacak ya da sadece ülke içi gereksinimleri kadar şeker üreteceklerdi. Bu şekilde, dünya şeker üretim hacminin, bir başka deyişle, dünya şeker arzının artması, dünya şeker fiyatının düşmesi ya da en azından yükselmemesi sonucunu doğurmaktadır.⁷⁵

Şeker anlaşması ile AKP ülkesinden şeker satın alan AT ülkeleri ile şeker ticaretini bu topluluğu göre ayarlayan AKP ülkeleri, dünya şeker piyasasından kopmaktadırlar. Bu durum bir yandan Uluslararası Şeker Antlaşmasının başarısını sınırlarken, öte yandan dünya şeker piyasalarındaki fiyat istikrarsızlığını artırıcı etkide bulunmaktadır.

5.1.3. Ortak Pazarda Şeker Politikaları

Ocak 1993'de Ortak Pazar ülkeleri tamamen tek bir açık pazar ülkesi haline dönüşecektir. Bu büyük pazar içinde alış veriş, halkın gidiş gelişi, sermayenin taşınması tamamen serbest olacaktır. Malların serbest ticareti demek açık rekabet sistemi demektir. Yani hiç bir surette mahalli yetiştiriciyi korumak, himaye etmek, desteklemek veya kolaylık sağlamak olmayacaktır. Buda uygun olanın yaşaması demektir. Bu artan rekabette, örneğin gıda sanayiinde (Şeker sanayii'de gıda sanayii içerisinde) konsantrasyon olacaktır. Fakat 1993'den önce Ortak Pazar, diğerleriyle aynı seviyede olmayan bazı ülkelere destek verecektir. Bu ülkeler kendi endüstrilerini modernize etmek ve gözden geçirip yenilemek için büyük bir para alacaklardır. Rekabet için hepsi 1993'ten

⁷⁵ DİNÇER, Tarım ..., s. 340.

önce aynı seviyeye gelmiş olacaklardır. Bugüne kadar çeşitli üretim ürünlerinde sınırlamalar olmuştur. Bundan sonra destek yerine yeniden düzenlemeler gerçekleşecek, asıl karar pazardan gelecektir.⁷⁶

Diğer bir önemli konu da çiftçilik yapmak ve ziraat yapmak aynı konu olarak düşünülmemelidir. Ziraat kısmı, diğer ekonomik sektörlerde olduğu gibi ekonomik sektör olarak düşünülmekte, çiftçilik ise ikinci yeri almaktadır.

Sınırlarda gümrük kontrolünün kalkmış olması taşıma masraflarında bir tasarruf olacaktır. Değişik ülkeler arasındaki her gümrük kapısında zaman harcanması önlenecek, gümrük vergisi ödenmeyecektir. Bütün bu tasarruflar sonuçta fiyatların düşmesine sebep olacaktır. Bu nedenle de Danimarka'da üretilen şeker İspanya ile rekabet edebilecektir.

5.2. TÜRKİYE'DE ŞEKER POLİTİKASI

Türkiye'de Şeker Sanayii'nin Temel Şeker Politikası; Tüketim ile üretim arasında denge kurularak ülkenin şeker ihtiyacının tamamen yerli üretimle karşılanması,

İklim şartlarının müsait seyretmesi sebebiyle şeker üretiminin ülke ihtiyacından fazla olması halinde, hem bir miktar döviz sağlamak hem de stokları ayarlamak amacı ile şeker ihracına yönelmesi,

Yıllık tüketim hacmine göre belirli bir miktarda Milli Güvenlik Stoku bulundurulması şeklinde tesbit edilmiştir.

Bu politikanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için öncelikle;

Şeker tüketiminde görülen hızlı artışın yavaşlatılması,

Şeker tüketimindeki artış hızına paralel olarak şeker pancarı tarımının geliştirilmesi, Ülkenin ihtiyacı olan şekerin ekonomik ve teknik kurallara uygun olarak üretilmesini sağlamak amacı ile gerekli şeker üretim kapasitelerinin hızla arttırılması gibi önemli ve köklü tedbirlerin alınması gerekmektedir.

⁷⁶ Kjell Ragnar ÖHLUND, (Cev: Orhan Vedat GÜRSOY, Aydın İLİK), Ortak Pazar Ülkelerinde Pancar Ekim ve Şeker Üretim Kotaları ile Şeker Politikası, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara, 1991, s. 13.

5.2.1. Planlı Dönem Öncesi Politikalar

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesi ve Milli Cumhuriyet Hükümeti'nin kurulmasından sonra, bir halk teşebbüsü şeklinde Türk Şeker Sanayii doğmuştur. 1923 yılında Uşak'ta bir şeker fabrikası kurulmasına girişilmiştir. Bu teşebbüs karşısında Cumhuriyet Hükümeti, ülkede, şeker sanayiini teşvik ve himaye için her türlü olanak ve yollara başvurmuştur. 5 Nisan 1925 tarih ve 601 sayılı "Şeker fabrikalarına tahsis olunan imtiyaz ve muafiyet hakkında Kanun" 17 Nisan 1925 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunun sağladığı muafiyet ve müsaadelerden yararlanılarak kurulan ikinci fabrika, Alpullu şeker fabrikası olmuştur.

Atatürk, 20.12.1930 tarihinde Alpullu şeker fabrikasını ziyaretlerinde, şeref defterine yazdığı şu satırlarla, şeker politikasını belirtmiştir. "Memleketimizin her müsait mıntıkasında şeker fabrikalarının çoğalması ve bu surette memleketin şeker ihtiyacının temini, mühim hedeflerimiz sırasında tanınmalıdır."⁷⁷

1933 yılında Eskişehir şeker fabrikası, 1934 yılında da Turhal şeker fabrikası işletmeye açılmıştır. Bu durumda şeker sanayi üretim kapasitesi 10000-75000 tona çıkmıştır. Diğer taraftan 1929 ve 1930 yıllarında 70000 tonu aşan şeker tüketimi, büyük ekonomik buhranın etkisi altında halkın satın alma gücünün azalması, buna karşılık şeker fiyatının sabit kalması dolayısıyla yeniden 50000 tona düşmüştür.⁷⁸

Dört özel şeker şirketinin kurduğu sanayi, mali yetersizlik ve özellikle şeker sanayii alanındaki tecrübesizlik yüzünden büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum karşısında, hükümet 1934 yılında bir yabancı uzmana ve aynı yılın sonlarında kurulan Şeker Resyonalizasyon komitesine, şeker sanayiinin rasyonelleştirilmesi olanaklarını ve şeker maliyetlerinin indirilmesi çarelerini incelettirmiştir.

⁷⁷ Mustafa DİNÇER, "Şeker Sanayimiz", Pancar Dergisi, S. 216, Eylül 1970, s. 2.

⁷⁸ Beha TEKAND, Türkiye Şeker Sanayii'nin Dünü, Bugünü ve Yarını, Ankara, 1958, s. 13.

Bu inceleme sonucuna dayanarak, yeni bir proje hazırlanmıştır. Bu proje ile mevcut dört şeker şirketi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. adı altında iktisadi devlet teşekkülü haline getirilmiş, şeker satış fiyatları %32 oranında ucuzlatılmış ve asgari hadde amortisman oranları tayini ile şeker maliyeti düşürülmüştür. Ayrıca 14.6.1935 tarih ve 2785 sayılı Kanun'la, yeni şirkete %9 kar garantisi tanınması, üretilecek ve hariçten ithal olunacak şeker miktarının hükümetçe saptanması uygun görülmüştür.⁷⁹

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen 5 yıl içinde, pancar tarımının kökleşmesini sağlamış, çiftçiye pancar tarımı tekniğini öğretmiş ve aynı zamanda ülkenin şeker ihtiyacının büyük bir kısmının üretim ile karşılanmasını sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla şeker ithali olanaklarının ortadan kalkmış bulunması, iç üretimin de ihtiyaca yetecek durumda olmaması gözönünde tutularak hükümetçe üretimi artırma ve tüketimi kısma tedbirlerine başvurulmak zorunda kalınmıştır. Bu tedbirler;

- Şeker üretiminin çoğalması, pancar üretiminin artışına bağlı bulunduğundan, pancar üretimini artırmak amacıyla pancar fiyatlarına zam yapılması ve yetiştiricilere ek yarar (prim) sağlanması,

- Şeker tüketiminin azalmasında fiyat birinci derecede rol oynadığından, şeker fiyatının arttırılmasıdır.

1948 yılından itibaren girişilen büyük yol yapma çalışmaları sonucunda ulaşım olanakları ve görenek mübadelesi, bir çok madde yanında şekeri de aranan bir meta haline getirmiş ve şeker tüketimi yıldan yıla artmaya başlamıştır.

Şeker üretimini arttırmak için yeni fabrikaların kurulması zorunlu bir hale gelmiştir. Hükümet, yeni şeker fabrikalarının kurulmasında özel teşebbüsün de katılması politikasını kabul etmiştir. Bir taraftan yeni fabrikalar kurulurken, bir taraftan da pancar ekicileri

⁷⁹ DİNÇER, "Şeker ...", s. 7.

üretim kooperatifleri ve mahalli sanayii kalkınma anonim şirketleri kurularak sermaye toplanması çabası gösterilmiştir. Bunun sonucu olarak 1953-1956 yıllarında özel şirketlere ait 5 ve Türkiye Fabrikaları A.Ş.'ne ait 6, toplam olarak 11 şeker fabrikası işletmeye açılmıştır. 22.6.1956 tarih ve 6747 sayılı Şeker Kanunu ile şeker şirketlerinin kar hadleri brüt %9'dan net %10'a çıkarılmıştır.⁸⁰

1960 yılında Ankara ve 1962 yılında Kastamonu şeker fabrikası işletmeye açılarak şeker fabrikaları miktarı 17'ye ulaşmıştır.

Şeker şirketlerinin kar hadlerinin %10'a çıkarılması sonucunda Türkiye, şeker ithal eden ülke durumundan çıkmış, şeker ihraç etmeye başlamıştır. Son şeker ithali 1955 yılında yapılmış ve 1956 yılında ise şeker ihracına başlanmıştır.

5.2.2. Planlı Dönem Sonrası Politikalar

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin 1959-1963 yılları işlemlerini inceleyen Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Kurma Komisyonunca düzenlenen ve Senato ile Millet Meclisinde görüşmeleri yapılmış olan raporunda şu görüşler yer almıştır.⁸¹

- Hükümetce, Türk Şeker Sanayii- istihsal, satış, ihraç, pancar ve şeker fiyatları ve vergi kanunlarının esaslarını düzenleyen uzun vadeli bir politika tespit edilmeli ve yıllık çalışma bu esaslar dairesinde yürütülmelidir.

- Şeker istihsal politikası, pancar ekiminin memleket ziraat ve ekonomisindeki geliştirici etkisi ve dekar randımanındaki gelişme göz önünde bulundurularak, mevcut fabrika kapasitelerinden tam istifade edilecek ve saha tahdidine gidilmeyecek bir şekilde düzenlenmeli ve gerekirse iç istihlaktan artan şeker bütçe imkanları içinde ve 440 sayılı Kanununun 24. maddesindeki esaslar dairesinde sübvansiyone edilerek ihraç olunmalıdır.

⁸⁰ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Sanayii'ne Ait Proje Düzeyinde Beş Yıllık (1976-1980) Faaliyet Programı, Ankara, Haziran 1975, s. 64.

⁸¹ ÜÇÖK, AKINCI, Cumhuriyetimizin ..., s. 51.

- Şeker satış fiyatlarının bugünkü tatbikatından doğan menfi fonun teşekkülüne mani olunmalı, ya satış fiyatı yükseltilmeli veya istihlak resmi bu ölçüde azaltılmalı ve ihraç edilen şeker zararı bütçeye konulacak tahsisat ile şirkete zamanında ödenmelidir.

1959 ve 1960 yıllarında pancar ekim alanının ve dolayısıyla pancar üretiminin artması sonucu, iç tüketime gerekli olan miktardan çok fazla şeker elde edilmiş ve sonraki yıllarda, biriken stokları eritmek amacıyla maliyetin altındaki fiyatlarla şeker ihraç edilmek zorunda kalınmıştır. Bu durum karşısında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) plan döneminde şeker üretimi ile iç tüketim arasında bir denge kurulması hedef olarak alınmış ve şeker ihracı ancak stokların düzenlenmesi gerektiğinde başvurulacak bir yol olarak seçilmiştir. Pancar fiyatları düşürülerek ekim alanları daraltılmıştır.⁸²

Dünya şeker fiyatlarının yeniden düşmesi üzerine 1965 yılı programında, şeker sanayiinde üretimin talebe göre fazla olduğu belirtilmiş ve düşük ihraç fiyatlarıyla üretim fazlasının değerlendirilmesi ekonomik olmadığından üretimin tüketime göre sınırlandırılması öngörülmüştür.

1966 yılı programında şeker ihracı hakkında bir tedbir yer almamış, 1967 yılı programında ise şekerli mamuller ihracı konusu yer almıştır.⁸³

Şeker ihracı konusunda olaylara ve piyasa durumuna göre tedbirler alınması, yıldan yıla artmakta olan iç tüketimin güven altına alınmasına çalışılması ve iklim koşulları dolayısıyla şeker üretimi düzensiz dalgalanmalar göstermiştir. Bu durum uzun vadeli bir şeker politikasının saptanmasını zorunlu kılmıştır.

⁸² DPT., 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, Ankara, 1963, s. 199.

⁸³ Turan VELDET, "Türkiye Şeker Sanayii", Pancar, s. 140, Mayıs 1964, s. 3.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda şeker politikası,⁸⁴

- Şeker üretiminin iç tüketime göre ayarlanması,
- İhraç etmek amacıyla şeker üretilmemesi,

- Tüketim hacmine göre uygun miktarda emniyet stoku bulundurulması şeklinde saptanmıştır.

Pazara dönük üretimin arttırılması için Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ulaşım ağı, pazarlama alt yapıları, istikrarlı fiyatlar, etkin bir kredileme düzeni ve örgütlenme en önemli faktörler olarak dikkate alınacaktır.⁸⁵ 1970 yılından itibaren şeker politikasında iç tüketime denk üretim yapılabilmesi için genişleme dönemine girilmiştir.

Tarımdaki gelişmeyi plan hedefleriyle tutarlı düzeyde sürdürebilmek için, tarımsal üretimde verimliliğin, kalitenin yükseltilmesi, tarımın hava koşullarına bağlılığını en aza indirecek teknolojilerin yaygınlaştırılması, kurumsal yapının düzenlenmesi esas alınacak, dengeli beslenme açısından iç talebin gerektirdiği ürünler ile dışa satım potansiyeli olan ürünlerin üretimine öncelik verilecektir.⁸⁶ Bu düşünceden yola çıkarak Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında şeker pancarının iç ve dış talebi karşılayacak düzeyde tutulması öngörülmüştür.

Beşinci Beş yıllık Kalkınma Planı'nda Şeker pancarı üretimi iç talep esas alınarak düzenlenecektir şeklinde değişmiştir.⁸⁷

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatlarının tespit edilmesinde çiftçi gelirlerinde istikrar sağlayan ve üretimi yönlendiren bir yol izlenecek ve bu tespitte ekonominin genel dengesi ve yurt dışı fiyatlar dikkate alınacaktır.⁸⁸

⁸⁴ DPT., II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Ya. No: 1271, Ankara, 1967, s. 204.

⁸⁵ DPT., III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Ya. No: 1272, Ankara, 1973, s. 208.

⁸⁶ DPT., IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT. Ya. No: 1664, Ankara, 1979, s. 331.

⁸⁷ DPT., V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT. Ya. No: 1974, Ankara, 1985, s. 363.

⁸⁸ DPT., VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT. Ya. No: 2174, Ankara, 1990, s. 48.

1992-1996 yılları arasında Şeker Sanayii'nin politikası ise Milli Güvenlik Şeker Stoku dahil olmak üzere, Yurtiçi şeker tüketiminin Yurtiçindeki kaynaklardan üretilerek karşılanmasıdır.

Bu politikaların sağlıklı olarak yürütülebilmesi için öncelikle;

- Pancar tarımının uygun görülen bölgelerde geliştirilmesi,
- Şeker üretim kapasitelerinin artırılması,

gibi önemli ve köklü tedbirlerin alınması gerekmektedir. Aksi takdirde üretim-tüketim dengesi bozularak şeker talebi yerli üretimle karşılanamayacak ve her yıl önemli miktarlarda şeker ithali zorunlu hale gelecektir.

Türkiye'de planlı kalkınma döneminin ilk yılı olan 1963 yılında şeker tüketimi 400 bin ton civarında iken 1990 yılında özel sektör hariç olmak üzere, 1215305 ton'a yükselmiş ve kişi başına şeker tüketimi 21,5 kg'ı bulmuştur. Özel Sektörün satışları ile birlikte 1990 yılı şeker tüketimi 1525000 ton olup ve kişi başına 27,0 kg şeker isabet ettiği tahmin edilmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Plan Döneminde şeker tüketimindeki artış hızı yılda ortalama %2,8 olmuştur.

2000 yılına kadar olan sürede tüketimdeki yıllık ortalama artış %3 civarında seyrederse şeker tüketiminin;

- 1995 yılında 1,900 milyon ton ve
- 2000 yılında da 2,150 milyon ton olabileceği tahmin edilmektedir.⁸⁹

Şeker Sanayii 2000 yılına kadar olan dönem içerisinde artan şeker tüketimini karşılayabilmek için;

- Pancar potansiyeli müsait olan bölgelerdeki şeker fabrikalarının tevsi edilmesi ve

⁸⁹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker ..., s. 2.

- Pancar potansiyelinin müsait olduğu diğer bölgelerde de yeni şeker fabrikalarının kurulması başlıca yatırım hedefleri arasındadır.

Şeker üretim-tüketim dengesini şeker ithaline gerek kalmadan sağlayabilmek ve üretilen pancardan rantlı bir şekilde şeker elde edebilmek için yatırım programındaki yeni şeker fabrikaları projelerinin öngörülen sürelerde tamamlanması gerekmektedir.

5.3. TÜRKİYE'DE ŞEKER POLİTİKALARINA ÖNERİLER

Şeker pancarının, tarımsal, sosyal ve ekonomik alandaki büyük katkıları, bu ürüne uygulanacak alım fiyatının tespitinde, geçerli metodların kullanılmasını ve çok yönlü bir politikanın izlenmesini zorunlu kılmaktadır.

İnsan beslenmesi konusunda, yem maddesi sorununda hayvancılığı geliştirme faaliyetlerinde, birim alanda verim artışını sağlama çabalarında üretici gelirin artırılmasında, işgücünün değerlendirilmesinde, istihdam politikasında ve bir çok konularda şeker pancarının imkanlarından yararlanılmaktadır. Birim alandan sağlanan şeker pancarı verimi, gelişmiş ülkeler düzeyine erişmiş ve üretim alanlarında limite yaklaşmıştır. Bu nedenle, Ülkemizin şeker ihtiyacının karşılanması şeker pancarı üretiminin özendirilmesine alım fiyatının geçerliliğine ve nakdi yardımlara bağlı bulunmaktadır.

Türkiye nüfusunun hızla arttığı ve yıllık artış hızının ortalama %2,5 olduğu gözönüne alındığında nüfus artışına paralel olarak şeker tüketiminde giderek hızlı bir artış gösterecektir. Şeker üretimi, iç tüketimi karşılayacak düzeyde dahi tutulsa şeker pancarı üretiminin artırılması zorunlu olacaktır. Ayrıca şekerin ithali çözüm yolu olmamalıdır. Bu nedenle, şeker pancarı alım fiyatının yılın koşullarına göre ve tüm olumsuz etkenler gözönüne alınarak tespit edilmesi, sorunların çözümünü sağlamış olacaktır.

Ayrıca şeker pancarı ekiminde aşağıda belirtilen teşvik tedbirlerinin de alınmasında zorunluluk vardır.

5.3.1. Ödemelerin Zamanında Yapılması

Taban ve alım fiyatları Hükümetçe tespit ve ilan edilen ürünlerin 1992 alım fiyatları ve ödemelerinin yapılmasından, 1991 yılında olduğu gibi kademeli alım fiyatı ve peşin ödeme öngörülmüştür. Şeker pancarında ise 4 aylık tesellüm dönemini müteakip ödemeler 3-4 ay sonra Şubat-Mart aylarında ilan edilen fiyattan yapılmaktadır.

Bedel ödemelerindeki gecikmeler ve ödemelerin 4 ay gibi uzun bir süre devam etmesi, Ocak ayında ödenen pancar bedeli ile Nisan ayında hatta bazı yıllarda Haziran'da ödenen pancar bedelinin aynı olması, ödemenin geç yapıldığı yörelerde pancar üreticisini mağdur etmektedir. Bu aksaklık ve haksızlıklarla pancar üreticilerinin mağdur edilmemesi, pancar ekiminin cazip hale getirilerek birim alandan daha fazla mahsül alınabilmesi için ödemelerin zamanında ve kısa sürede yapılması, gecikmeler için de Bankalarca vadeli hesaplara uygulanan cari faiz oranlarında gecikme faizi ödenmesi büyük önem taşımaktadır. Paranın günlük getirisinin çok büyük boyutlara ulaştığı günümüzde üreticilerin Şeker Şirketi'ndeki alacaklarının herhangi bir faiz uygulamasına tabi tutulmaksızın bekletilmeside uygun değildir.

Pancar üreticilerinin içinde buldukları darboğazı gidermek amacıyla pancar kooperatifleri ve Pankobirlik tarafından yapılan girişimler sonucundada ödemelerin zamanında yapılması sağlanamamıştır.

5.3.2. Avans Ödemeleri

Nakdi ve aynı avansların üreticiyi tatmin edici bir seviyede ve zamanında verilmesi, şeker pancarı ekimini cazip kılan faktörlerin başında gelmektedir. Şeker pancarı üretiminin güvence altında yapılabilmesi ve şeker fabrikalarına gerekli hammaddenin temini yönüyle, şeker pancarı üretiminin teşvikinde; çapa, sulama, söküm ve taşıma dönemlerinde verilen nakdi avansların ödenmesine aksatılmadan devam edilmelidir.

Nakdi avansların pancar maliyetlerinin asgari %30'u oranında ödenmesi, çiftçilere tarımsal işlerini zamanında ve tekniğine uygun olarak yapma imkanını sağlayacaktır.

Pancar üreticisinin önemli bir güvencesi olan pancar avanslarına yeterli düzeyde ve gerekli zamanlarda ödenemeyişi sebebiyle, üreticilerin çapa, sulama ve bakım işleri için gerek duydukları nakit ihtiyaçlarını, yüksek faizle bankalardan veya tefecilerden temin etmeleri, pancar üretim maliyetini etkileyen çok önemli bir faktör olmuştur.

5.3.3. Kimyevi Gübre Temini

Şeker pancarı üretiminde birim alandan elde edilen ürünün arttırılmasında önemli bir etken olan kimyasal gübrelerin, ihtiyaca cevap verecek miktarda temini ile zamanında üreticiye intikali sağlanmalıdır.

Yüksek düzeyde verim elde etmek için tarladaki bitkilerin her birinin mevcut koşullarda en iri olmalarının temini ile bunların kapsamlarındaki % şeker oranının yüksek olmasının sağlanması gerekmektedir. Bu da pancar üretiminde gübre çeşit ve miktarının mevcut bitki ve toprak koşullarında ekonomik optimumu sağlayacak şekilde gübre uygulanması ile gerçekleşebilir.

Şeker pancarının ihtiyacından daha fazla gübre verilmesi ile çiftçi bir çok ekonomik zarara maruz kalmaktadır.

İhtiyaçtan fazla verilen gübreye ödenen para, karşılığı alınmayacak olan paradır ki toprağa gömülmüş olmaktadır. Fazla gübre verilmekle toprak ve bitkideki besin elementleri dengesinin bozulması sonucu gerçekte noksanlığı görülmeyen besin elementleri noksanlığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum verim ve kaliteyi düşürüp bitkide birçok arazlar meydana getirmektedir. Bunu telafi etmek için kullanılacak gübreye ödenen paralar ve bu yeni gübrelerin uygulanması için harcanan masrafı, zaman yeni ekonomik kayıplara sebep olmaktadır.

Şeker pancarında meydana gelen verim ve kalite düşüşleri, az mahsul elde edilmesi ve elde edilen mahsullerin kalitesizliği nedeniyle ucuza satılması veya elde kalması ile de çiftçinin gelirini düşürmektedir. Fazla gübreleme sonucu elde edilen mahsuller depolama

ve nakliye çok dayanıksız olduğundan çok hızlı bozulup çürümekte ve ziyan olmaktadır. Bu şekilde çok yönlü ekonomik zararlara uğrayan çiftçilerin alım gücü düşmektedir.

Alım gücü düşen çiftçiler, tarım girdilerini zamanında ve yeterli miktarlarda temin edemediklerinden yeni ekonomik zararlara uğramaktadırlar. Bu arada almış oldukları kredileri de zamanında ödeyemediklerinden yeni kredi alamayacakları gibi, gecikme dolayısıyla ilave maddi zararlar ile birlikte manevi zararlara da uğramaktadırlar.

Sonuçta çiftçinin ferdi kalkınması, refah seviyesinin yükselmesi gerçekleşmemekte bundan dolayı da ülke ekonomisine olan katkıda o ölçüde azalmaktadır.

Gereğinden fazla gübre verilmesi ürünün maliyetini doğrudan yükseltmektedir. Verim düşüklüğü, bozulma, çürüme, yeni gübreler uygulamak zorunda kalınması mahsulün maliyetini artıran diğer unsurlardır. Bütün bunların bir sonucu olarak tüketiciler aldıkları mahsule karşı daha fazla para ödemek zorunda kalmaktadırlar. Böylece hem ekonomik kayba uğramaktalar hem de yeterli ve dengeli beslenmemektedirler.

Bir kısım gübreler Türkiye’de üretilirken bir kısım gübreler dış ülkelere ithal edilmektedir. Ayrıca bir kısım gübrelerin de hammaddesi yine dış ülkelere temin edilmektedir. Gerek büyük ölçüde meydana gelen gübre kayıpları, bu konudaki aşırı israf gerekse ithalat için dış ülkelere ödenen dövizler büyük ekonomik kayıplardır.

1992 yılı pancar ekimi için çiftçinin suni gübre ihtiyacının geciktirilmesi önemli sıkıntılara neden olmuştur.

Sonbahar dönemi tarla hazırlıklarında kullanılması zorunlu olan fosforlu gübreler pancar üreticisine intikal ettirilmeyince pancar çiftçisi yeterli olamama tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Şeker pancarı tarımında birim sahada alınan pancar miktarının yani verimin iyi bir gübreleme ile yakından ilgisi vardır. Bu durumda mali durumu iyi olmayan üreticiler gübreleme ve tarla hazırlığını ilkbahar ekim dönemine bırakmış olacaktadırlar. Zaten kendi

emeğini değerlendiren küçük pancar çiftçisi bu gecikmeden dolayı verim kaybına uğrayarak mağdur olacaktır.

5.3.4. Fiyatların İlanı

Türkiye’de verimi büyük ölçüde hava şartlarına bağlı olan, serbest piyasada satış imkanı olmayan ve pazarlamasını devletin elinde bulundurarak kontrol ettiği, Şeker Pancarı alım fiyatının; girdi fiyatlarındaki artışlara ve çiftçi şartlarında yapılan gerçek maliyet etüdüleri sonuçlarına göre tespiti gerekmektedir. Şeker Pancarı tarımının tarla hazırlığından bedelini ödenmesine kadar geçen süre diğer mahsullere nazaran daha uzun olup asgari 16 aylık dönemi kapsamaktadır. Ayrıca entansif bir ziraat olması bilhassa işçiliği ve diğer istihsal faktörlerinden sermayeye geniş bir dönem içerisinde büyük oranda ihtiyaç duyulması yüksek enflasyonunda etkisiyle fiyat artışlarından daha fazla etkilenmektedir.

Şeker Pancarı alım fiyatının değişen ekonomik şartlar ve üretim girdilerinde meydana gelen artışlar ve çiftçi kuruluşlarınca yapılan gerçek maliyet etüdüleri gözönüne alınarak Şeker pancarı ekiminden önce kasım ayı içerisinde Avans Fiyat olarak ilanını ve şeker pancarı tesellümüne kadar ki süre içinde, ekonomik şartlar ve tarımsal üretim girdilerinde meydana gelen artışlarda göz önüne alınarak, Ağustos ayı sonunda, kesin alım fiyatının belirlenmesi ve bu uygulamanın hükümetce benimsenmesi gerekmektedir.

Bu uygulamanın şeker pancarı ekim alanlarının artışına neden olarak ülke ekonomisi ve pancar üreticileri açısından önemli sonuçlar verecektir.

5.3.5. Kuruluşların Görüşleri

Türkiye Şeker Sanayii’nin gelişmesine paralel olarak, her Şeker Fabrikasının yanında Pancar Kooperatifinin kurulması, pancar üreticisi çiftçilerin kurulan Şeker Fabrikaları’nın sermayelerine iştiraklerinin sağlanması ve pancar üretiminin yaygınlaştırılarak veriminin de artırılması amacıyla, üreticinin modern ziraat alet ve ekipmanları ile diğer ihtiyaçlarının uygun şartlarda temin edilmesini sağlamaktadırlar.

Serbest piyasa ekonomisinin benimsendiği günümüzde pancar fiyatlarının, maliyet unsurları da gözönünde bulundurulmak suretiyle, Batılı ülkelerde olduğu gibi, üretici çiftçi birlikleri ile Şeker Şirketi yetkililerince müştereken tespiti gerekmektedir. Aksi takdirde, içinde bulunulan sorunlar giderek çoğalacak kurulmuş ve kurulacak fabrikalar da istenilen miktarda şeker üretimi gerçekleştirilemeyecektir. Bu nedenle maliyet ve karlılık faktörleri de gözönünde bulundurulmak suretiyle, pancar alım fiyatlarının ilgili kuruluşlarca müştereken ve serbest olarak tespitinde büyük faydalar bulunmaktadır.

Tarımsal ürün fiyatlarının tespitinde çiftçi kuruluşları veya temsilcilerinin söz sahibi olamamaları bu girişimlerden olumsuz sonuç alınmasını engellemektedir.

Destekleme ve alım fiyatları konularında üretici görüşlerini yansıtan raporlar destekleme ve alım fiyatının tespitinde etkili olamamaktadır. Devletin destekleme ve alım fiyatını tespit ettiği ürünlerde alım fiyatları, çiftçi kuruluşlarınca yapılan gerçek maliyet etüdüleri sonuçlarına göre belirlenmelidir. Ayrıca çiftçi kuruluşlarının da bu hususta görüşleri alınmalıdır.

5.3.6. Özel Şeker Fabrikalarının Holding Haline Getirilmesi

Türkiye’de üretimde bulunan 27 şeker fabrikasından beşi Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’nin öncülüğünde ve Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin iştiraki ile Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre Anonim Şirket Statüsünde kurulmuştur. Bu fabrikalar Adapazarı 1953, Amasya, Konya, Kütahya 1954, Kayseri Şeker Fabrikası ise 1965 yılında işletmeye açılmıştır.

Kuruluşlarından bugüne kadar sevk ve idareleri ile finansman işleri dahil her türlü faaliyetleri, kendi Yönetim Kurulları kararı ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdürlüğü’ne devredilmiş, bununla da; Ülkenin pancar ve şeker üretiminin tek elden plan ve programlanması amaçlanmıştır.

22.6.1956 tarih ve 6747 sayılı şeker kanunu hükümlerine göre devlet fabrikaları gibi, özel fabrikaların da ürettiği şekerin fiyatını tespit ve maliyetine göre %10 kar

garantisi verilmesi kabul edilmiş, Şekerin ithal ve ihracı gibi konularda dahil, devlet gibi mütalâa edilerek ve müştereken ülkenin genel şeker politikası içinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Ancak, 1984 yılına kadar bu statüde ve şeker kanuna göre faaliyetlerini sürdüren, fakat mali yapılarını güçlendirememekle beraber zarar etmeden çalışan Özel şeker fabrikaları, 1983 yılında şeker kanununda değişiklik yapan ve peşpeşe yayınlanan kanun ve (60 sayılı KHK, 118 sayılı KHK, 2929 sayılı kanun ve 233 sayılı KHK) kanun hükmünde kararnamelerle ödenmiş sermayelerine verilen yıllık %10 kâr garantisinin kaldırılmasıyla tamamen darboğaza girmişlerdir.

233 sayılı KHK ile Kamu İktisadi Teşekkülleri, ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarını tespitinde serbest bırakılmış olmalarına rağmen, temel gıda maddeleri arasında yer alan şekerin satış fiyatı, siyasi kadrolarında baskısı nedeniyle ilgili kurum tarafından maliyet unsurları da dikkate alınarak tesbit edilememiş ve yurt çapında iki ayrı fiyatla da şeker satılamayacağı gerçeğinden hareketle sürekli zararına şeker satma durumunda bırakılmışlardır. Ayrıca, pancar alım fiyatlarının sürekli hükümetlerce belirlenmiş olması pancar üreticilerini de, sahibi buldukları özel şeker fabrikalarını da mağdur etmiştir.

Özellikle, 70'li ve sonraki yıllarda KİT'ler aktivitelerini ve esnekliklerini yitirmişler, ekonomik gelişmelerin gerisinde kalmışlar, kendilerini yenileyememişler ve bir KİT olan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ce yönetilip yönlendirilmeleri gereken Özel Şeker Fabrikaları böylece, bugün içinde buldukları duruma düşmüşlerdir.

İdari, Teknik, Teknolojik ve Ekonomik kararlardan yeterince yararlandırlamayan, yeni kaynaklar yaratılamayan, yeterli sermaye birikimi olmayan ve maliyeti düşürücü tedbirlerden de mahrum bırakılan özel şeker fabrikaları, Şeker Kanununun getirdiği %10 kar garantisinin de kaldırılmasıyla ödenmesi kısa zamanda mümkün olmayan büyük zarar ve borçla karşı karşıya bulunmaktadırlar. Bu gerçeklerden hareketle, özel şeker fabrikalarının bir holding çatısı altında birleştirilmeleri gerekmektedir.

SONUÇ

Tarımsal üretim kaynaklarından en etkin şekilde yararlanabilmek için; teknik, ekonomik ve sosyal tedbirlerin bir arada ve uyumlu olarak uygulamaya konulması büyük önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan Türkiye’de tarımda doğal kaynakları kullanma, bitkisel ve hayvansal üretim teknolojisinin ve tüm tarımsal politika ve uygulamaların yeniden gözden geçirilmesi, yeni teknolojilerin tarıma kısa zamanda uygulanması zorunlu bulunmaktadır. Çünkü tarım ekonomimizin sürükleyici bir unsurudur. Nüfusun büyük bir kısmı toprağa bağlı, milli gelirin önemli bir kısmı tarım ürünlerinden elde edilmektedir.

AT topluluğuna girme çalışmalarının hızla sürdürüldüğü bu kısa dönem içerisinde Topluluğun tarımındaki teknik ve ekonomik gelişmelerin gerisinde kalmamak için izlenecek yolların sağlıklı biçimde seçimi ve tesbiti de gerekmektedir.

İnsanların beslenme gibi ana ihtiyaç maddelerinden şekerin yeterli miktarda sağlanması, Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik dar boğazdan kurtarmada istihdam yaratmak, ihracata katkıda bulunmak, kalkınmak için gerekli döviz ihtiyacını sağlamak amacıyla pancar ekimi teşvik edilmelidir.

Türkiye’de sanayileşme sürecinin başlangıcı ve öncüsü durumunda olan şeker pancarı tarımına gereken önem verilmelidir. Çünkü çiftçinin kalkınmasında pancar tarımının özel ve önemli bir yeri olmuştur.

Türkiye’de sözleşmeli ekim, kontrollü tarımsal kredi ve garantili fiyat sistemi 1926 yılında kurulan Şeker Sanayii ile başlamıştır.

Şeker Sanayii’nin şeker politikası, Milli Güvenlik şeker stoku dahil olmak üzere, yurtiçi şeker tüketiminin yurtiçi kaynaklardan üretilerek karşılanmasıdır. Bu politikanın sağlıklı olarak yürütülebilmesi için öncelikle; Pancar tarımının uygun görülen bölgelerde geliştirilmesi, Şeker üretim kapasitelerinin artırılması gibi önemli ve köklü tedbirlerin alınması gerekmektedir. Aksi takdirde, üretim-tüketim dengesi bozularak şeker talebi yerli üretimle karşılanamayacak ve her yıl önemli miktarlarda şeker ithali zorunlu hale gelecektir.

Üretim-tüketim dengesini şeker ithaline gerek kalmadan sağlayabilmek ve üretilen pancardan rantlı bir şekilde şeker elde edebilmek için yeni şeker fabrikaları projelerinin öngörülen sürelerde tamamlanması gerekmektedir.

Şeker Sanayii yolu ile tarla ziraatına modern tarım tekniği girmiş, makinalaşma, gübre kullanımı, münavebeli ekim sistemi, tarımsal mücadele ve sertifikalı tohum kullanımı gibi konularda bilinçli bir yol izlenmiştir.

Üretime yaptığı katkı, toplum kalkınmasını hızlandırmıştır. Yan ürünlerin hayvancılığa katkısı büyüktür. Yine de Şeker Sanayii’ni ülkenin sadece şekerini sağlayan bir kuruluş olarak görmemek gerekir.

Pancar tarımında 1 hektar için 110-150 adam/güne ihtiyaç vardır. 1991 yılı iş programına göre 400000 hektar pancar ekilerek kullanılan iş günü sayısı yaklaşık 52 milyon olacaktır. Pancar tarımında işçiliğin, aralıkla 100 gün devam ettiği kabul edilebilir. Böylece 1991 yılı pancar ekimi sayesinde yaklaşık 520 bin tarım işçisi 100 gün süre ile iş bulmuş olacaktır. Ayrıca Şeker Sanayii’nde çalışan 30000 civarında personel ile yaratılan istihdamında bunlara ilave edilmesi gerekir.

Hektardan alınan pancar 30-35 ton civarında olup bundan üretilen şekerin kalori değeri yılda 24 kişiyi besleyebilecek bir güce sahiptir.

350000 hektar şeker pancarının arkasından ekilen buğday ürününden sağlanan yaklaşık %20 verim fazlalığı 175000 ton olup 120 milyar TL değerindedir.

1990 yılında üretilen 13985741 ton pancar için üreticilere 1.989 trilyon TL ödenmiştir. Ayrıca pancar bedelinin yaklaşık yarısı kadar da yan ürün değeri olarak ekonomiye katkıda bulunulmuştur.

Türkiye’de tarım ürünlerinin büyük bir bölümünün alım ve taban fiyatları hükümetce tespit ve ilan edilmektedir. Destekleme politikasının amacı, tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı korumak, pazarlama kolaylıkları sağlamak, ekilebilir arazinin özelliklerine ve iç-dış talebe uygun bir üretim yapısı içinde verimliliğin artmasına yardımcı olmaktır. Devletin kısmen etkili bir satın alma ve taban fiyatı politikası uyguladığı; pamuk, fındık, tütün, buğday, ayçiçeği ve benzeri ürünlerde, üreticinin mağduriyeti fazla olmamaktadır. Çünkü bu ürünlerin serbest piyasa fiyatları, taban fiyatlarının üzerinde seyredebildiğinden üreticilerin bu ürünlerini serbest piyasada satma imkanı bulunmaktadır.

Verimi, büyük ölçüde hava şartlarına bağlı olan, serbest piyasada satış imkanı olmayan ve özellikle pazarlamasını devletin elinde tutup, kontrol ettiği şeker pancarı gibi ürünlerin alım fiyatlarının ise, fiyat artışlarına ve çiftçi şartlarında yapılan gerçek maliyet etüdüleri sonuçlarına göre tespiti gerekmektedir.

Ayrıca alım fiyatlarının tespit ve ilanından sonra değişen ekonomik şartlar ve üretim girdilerinde meydana gelen artışlar dikkate alınarak, bu fiyatların yeniden revize edilmesi zorunlu olmaktadır.

Türkiye nüfusunun hızla arttığı ve yıllık artış hızının ortalama %2,5 olduğu gözönüne alındığında nüfus artışına paralel olarak şeker tüketiminde giderek hızlı bir artış gösterecektir. Şeker üretimi, iç tüketimi karşılayacak düzeyde dahi tutulsa şeker pancarı üretiminin artırılması zorunlu olacaktır. Şekerin ithali çözüm yolu olmamalıdır.

Sonuç olarak şeker pancarı üretiminin, gerek tarım sektöründe, gerek imalat sanayii sektöründe ve gerekse ulaştırma, hizmet, hayvancılık sektörlerinde önemli bir yeri vardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKILTEPE Habil : Türkiye Şeker Sanayii ve Şeker Pancarı Ziraatı, MALKOÇ Sabri ve Diğerleri Ankara, 1964.
- ARAS Ali : Türkiye Tarımında Üretim ve Verimliliğin Arttırılması ve Ürün Deseninde Gelişmeler, DPT. 2. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, Ankara, 1981.
- BERBEROĞLU Necat : Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, E.İ.T.İ.A. Ya. No. 235156, Eskişehir, 1981.
- ÇAYCIK Bülent : Şekerde Fiskal ve Ekonomik Resim ve Getirebilecek Yenilikler, İstanbul, İ.Ü. Yayınları, S. 1498, İstanbul, 1970.
- DİNLER Zeynel : Tarım Ekonomisi, Bursa, 1988.

- DİRİMTEKİN Halil** : **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, 1980.
- GÖKTAN Hasan Basri** : **1992 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatının Tespitine İlişkin Rapor**, Pankobirlik, Ankara, Mayıs 1992.
- KARLUK Rıdvan** : **Türkiye Şeker Üretimine Genel Bir Bakış**, XVI (I) Ocak 1980.
- KAZGAN Gülten** : **Tarım ve Gelişme**, 2. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977.
- KÖK Recep** : **Engel Kanunu'nun Erzurum Uygulaması**, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F., Erzurum, 1986.
- OLALI Hasan** : **Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı**, İzmir Ticaret Borsası Ya. No:28, İzmir, 1987
- ÖHLUND Kjell Ragnar** : **Ortak Pazar Ülkelerinde Pancar Ekim ve Şeker** (Çev: GÜR SOY Orhan Vedat : **Üretim Kotaları ile Şeker Politikası**, Türkiye İLİK Aydın) : **Şeker Fabrikaları A.Ş.**, Ankara, 1991.
- ÖZGÜVEN Ali** : **Tarım Ekonomisi ve Politikaları**, Bursa Üniversitesi Yayınları, 3.001-005, Bursa, 1975.
- PEKİN Tevfik** : **Türkiyede Tarım Sektörüne Verilen Sübvasyonlar**, Ege Üniversitesi Ya. No: 6441, İzmir, 1973.
- ŞIRAY Ahmet** : **Şeker Pancarı Tarımı**, Ankara, 1990.
- TEKAND Beha** : **Türkiye Şeker Sanayii'nin Dünü, Bugünü ve Yarını**, Ankara, 1958.

- TÜRKOĞLU Abdullah** : **Türkiye Şeker Endüstrisi**, (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 1952.
- ÜÇOK Orhan** : **Cumhuriyetimizin 50. Yılında Şeker Sanayimiz**, Ankara, 1973.
- AKINCI Minci ve Diğerleri** : **30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi**, Ankara, 1958.
- VELDET Turan** : **30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi**, Ankara, 1958.
- ZEYTİNOĞLU Erol** : **Türkiye’de Şeker Endüstrisi**, İstanbul, 1964.
- ARSLAN İlhan** : “İklim Faktörlerinin Verim ve Kaliteye Etkisi”, **Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi**, Etimesgut, 23-27 Kasım, 1987.
- BİLGİN Yaşar** : “Şeker Pancarında Dekardaki Bitki Sıklığının Verim ve Kaliteye Etkisi”, **Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu**, Ankara, 23-27 Kasım, 1987.
- BORNSCHEVER Erich** : “Toprak Analizlerinin Verim ve Kalite İçin Önemi”, **1. Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara, 23-27 Kasım 1987.
- BOSEMARK Nills Olaf** : “Şeker Pancarı Tohumunu Geliştirme ve Islah Çalışmaları”, **1. Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu**, Ankara, 23-27 Kasım 1987.
- DANKAWSKI Konrad ve Diğerleri** : “Zucker Wirtschoftliches Toshenbuch”, **Muhtelif Yıllar-Santrifüj Şeker Tüketimi**, 1990.
- DİNÇER Mustafa** : “Türkiye’nin Şeker Üretimi ile Tüketimi Durumu”, **Pacar Dergisi**, S. 226, 20 Temmuz 1971.
- : “Şeker Sanayimiz”, **Pacar Dergisi**, S. 216, Eylül 1970

- ER Celal : “Şekerin Tarihçesi Ülkemizde Şeker Pancarı, Tarım ve Sanayii'nin Günümüzdeki Durumu”, **Karınca**, 52 (591), Mart 1986.
- KISAOĞLU Nadire : “1970-1990 Yılları Fiyatları ve Maliyet İlişkileri”, **1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatlarına İlişkin Pankobirlik Görüşü**, Pankobirlik, Ankara, Eylül 1990.
- KARAERKER Sadettin : “Şekerin İnsan Beslenmesindeki Önemi”, **Pancar Dergisi**, S. 184, 17 Ocak 1968.
- ÖZGÜR Osman : “Şeker Pancarının Verim ve Kalitesine Etki Eden Faktörler”, **Seminer Notları**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Şeker Enstitüsü, Etimesgut, 15-19 Haziran 1992.
- ÖZYAR Zeki : “Şeker Sanayii”, **Şeker Dergisi**, C. XI, Y. 23, 29 Ekim 1973.
- SUERİ Abbas : “Şeker Pancarının Verim ve Kalitesi Üzerine Fosforun Etkisi”, **Şeker Pancarının Verim ve Kalitesine Etki Eden Faktörler**, Etimesgut, 15-19 Haziran 1992.
- ŞAHİN Mehmet : “Şeker Pancarı Tarımına Uygun Olan Toprak Tipinin Seçimi”, **Şeker Pancarının Verim ve Kalitesine Etki Eden Faktörler**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Şeker Enstitüsü, Etimesgut, 15-19 Haziran 1992.
- THEIS Thomas : “Bir Besin Kaynağı Olarak Şeker Pancarı”, **Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.**, Ya. No:205.

- UZUNER Ahmet : “Şeker Pancarında Verim ve Kaliteyi Yükseltmek İçin Alınması Gereken Önlemler”, **Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara, 23-27 Kasım 1987.
- “Şeker Pancarında Verim ve Kaliteyi Yükseltmek İçin Alınması Gereken Önlemler”, **1. Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara 23 27 Kasım 1987.
- VELDET Turan : “Vucudumuzun En Önemli, En Tatlı, En Saf ve En Ucuz Kuvvet Kaynağı Şekerdir”, **Pancar Dergisi**, S. 159, 15 Aralık 1965.
- “Türkiye Şeker Sanayii”, **Pancar**, S. 140, Mayıs 1964.
- YILDIZ Nihat : “Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesinde Tarımsal Mekanizasyonun Önemi”, **Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi**, Etimesgut, 23-27 Kasım 1987.
- : Encyclopaedia Britannica, C. 21, London, 1962.
- : Hayat Ansiklopedisi, C. 6, Ankara.
- F.O. Lichts, International Sugar Report : **Uluslararası Şeker Antlaşması**, C .120, N. 1, 6 Ocak 1988.
- : “1982/83, 1987/88, 1989/90, 1991/92 Dünya Şeker Üretimi 2. Tahmini”, C. 122, N. 5, 30 Ocak 1990.

: 1989/90 Dünya Şeker Dergisi 2. Tahmini,
C. 122, No 7, 14 Şubat 1990.

: 1983/84, 1986/87 Dünya Şeker Bilançoları,
Ek Sayı, 13 Ağustos 1987.

: F.A.O. Pproduction Yearbook, 1989.

D.İ.E.

: İmalat Sanayii, İstihdam-Ödemeler, Üretim,
Eğitim, 1991(II)-1992 (II), Manufacturing
Industry, (Qvarterly) Employment Payments Production
Expectation. (Pravisional results). T.C. Başbakanlık
Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1992.

: Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları Aylık İndeks
Bültenleri, Ankara, 1991.

DPT

: I.Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, Ankara, 1963.

: II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Ya. No: 1271,
Ankara, 1967.

: III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Ya. No: 1272,
Ankara, 1973.

: IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Ya. No: 1664,
Ankara, 1979.

: V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Ya. No: 1974,
Ankara, 1985.

: VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Ya. No: 2174,
Ankara, 1990.

- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. : Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1976-1980), Ankara, Haziran 1975.
- : Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1984-1988), Ankara, Mayıs 1983.
- : Türkiye Şeker Sanayii Beş Yıllık Faaliyet Programı (1992-1996), Ankara, Haziran 1991.
- : 1991 Yılı Şeker Sanayii Mali Analiz Raporu ve Maliyetleri, Ankara, 1992.
- : Türkiye Şeker Sanayiine Ait Proje Düzeyinde Beş Yıllık (1976-1980) Faaliyet Programı, Ankara, Haziran 1975.
- : Şeker, 29 Ekim 1973.
- : Şeker Sanayii İstatistikleri 1987, Ankara Ağustos 1988.
- : Şeker Sanayii İstatistikleri 1990, Ankara Ağustos 1991.
- : Tarım Raporu 1990, Ankara, 1991.
- : Tarım Raporu 1991, Ankara, 1992.
- : T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Üretim, Tüketim Değerleri, Gelişmeler, Ankara, 1991.

: **Yıllık Faaliyet Raporları**, Ankara, (1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991)

: **1984 Yılı Şeker Sanayii Mali Analiz Raporu ve Maliyetleri**, Ankara 1985.

: **Cumhuriyetimizin 50. Yılında Şeker Sanayii**, Y. 181, Ankara 1973.

: **Zucherfirtsa haftliahes 1989/90.**

PANKOBİRLİK

: **“Türk Şeker Sanayii 65 Yaşında”**, Pankobirlik Bülteni, Kasım-Aralık 1991.

: **1991 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü**, Ankara, Temmuz 1991.

: **1992 Yılı Şeker Pancarı Alım Fiyatına İlişkin Pankobirlik Görüşü**, Ankara, Temmuz 1992.